

Lluc

NÚM. 823 / 2001

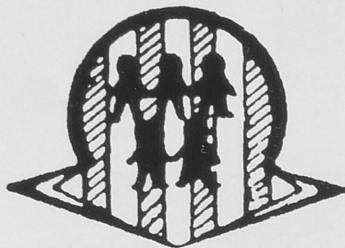
500 Ptes. (3,01 €) IVA INCLÒS

Premis Cavall Verd

L' experiència religiosa femenina en l'obra d'Antònia Vicens

La Comunió Tradicionalista durant la Segona República

FUNDACIÓ
«SERVEIS DE CULTURA PER AL POBLE»

Per a la promoció popular de la nostra cultura
estam al vostre servei

Demanau informació a:
Carrer del Mar, 6 - 3r - 07012 PALMA

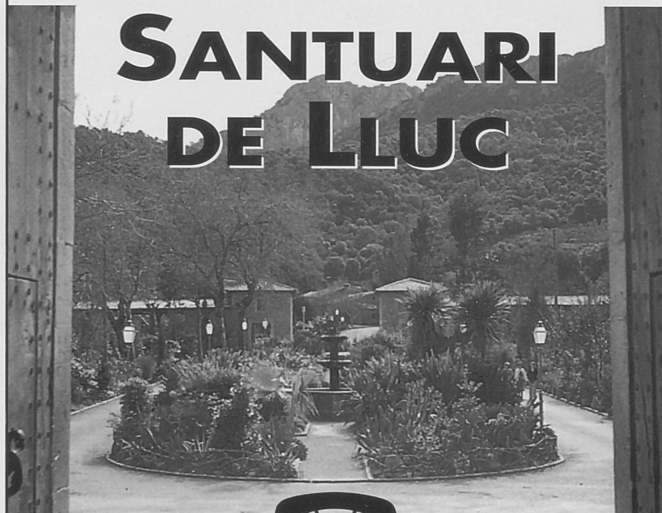
Restaurant
SA FONDA

ESPECIALITATS
CABRIT DE MUNTANYA - PORCELLA
ARRÒS BRUT - PAELLA

Tel. 971 51 70 22 • LLUC

NOU TELÈFON DEL
SANTUARI
DE LLUC

971 87 15 25

LLUC

REVISTA BIMESTRAL
ANY LXXXI
JULIOL-AGOST 2001
Núm. 823

CONSELL DE DIRECCIÓ

CONSELLER DELEGAT
Gabriel Seguí i Trobat

DIRECTOR

Antoni Marimon i Riutort

CAP DE REDACCIÓ

Catalina Sureda Vallespir

ADJUNT DE REDACCIÓ

Nadal Bernat i Salas

CORRECTOR LINGÜÍSTIC

Llorenç Oliver

CONSELL DE REDACCIÓ

Josep Amengual i Batle

Francesc Bujosa i Homar

Miquel Deyà i Bauzà

Pere Fullana i Puigserver

Gabriel Janer Manila

Maria de la Pau Janer Mulet

Maria Martorell Cañellas

Antoni Mas i Forners

Joan Mas i Vives

Joan Mir i Obrador

Leonard Muntaner i Mariano

Jaume Reynés Matas

Josep Maria Torres Balaguer

ADMINISTRADORS

Joan Arbona i Colom

Josep Riera i Vila

INFORMACIÓ I CORRESPONDÈNCIA

Revista LLUC

Plaça dels Pelegrins, 1

07315 Lluc (Mallorca)

Tel. 971 87 15 25

Fax 971 51 70 96

Apartat de correus 619

07080 Palma (Mallorca)

Subscripcions: 2.500 ptes. anuals

Estranger: 3.100 ptes. anuals

Preu d'aquest exemplar: 500 ptes.

ELS ARTICLES PUBLICATS EN AQUESTA
REVISTA EXPRESSEN ÚNICAMENT L'OPINIÓ
DELS SEUS AUTORS

PORTADA:

Premis Cavall Verd

EDICIÓ REALITZADA PER

Taller Gràfic Ramon

Gremi Forners, 18 • Polígon Son Castelló

Tel. 971 919 000

07009 Palma (Mallorca)

E-mail: tgramon@retemail.es

Dipòsit Legal: P.M. 276-1958

I.S.S.N. 0211-092 X

Pàg.

2 **EDITORIAL**
Els premis Cavall Verd.

DOSSIER: PREMIS CAVALL VERD

3 **Jaume Pérez Montaner:**
Els premis Cavall Verd.

4 **Antònia Vicens:**
Salutació.

5 **Josep Ballester:**
Glossa a l'obra i a l'autor de *Pòntiques*.

6 **Pau-Joan Hernández:**
Francesc Parcerisas, premi Ezra Pound.

7 **Andreu Sotorra:**
Jesús Moncada, Premi dels Escriptors Catalans.

9 **Cronologia dels premis Cavall Verd.**

10 **Jordi Vidal Reynés:**
Biografia de l'arquitecte Guillem Reynés Font (1877-1918).

15 **Pilar Arnau i Segarra:**
L'experiència religiosa femenina en l'obra d'Antònia Vicens.

23 **Antoni Pol Marcús:**
Noms, cognoms i malnoms a Binissalem en el tombant del mil·lenni.

31 **Aneke Riera Allesie:**
Mesures higienicosanitàries durant l'epidèmia de pesta de 1820.

40 **Ramon Morote Pons:**
La Comunió Tradicionalista durant la Segona República.

45 **L'ESGLÉSIA NOSTRA**
Joan Bestard Comas:
Com pot l'Església ajudar i acompanyar els professionals del turisme (treballadors/es i empresari/es) en la seva situació humana i cristiana?

52 **A LA CIUTAT DELS LLIBRES**
Roberto Mosquera:
Rosselló-Pòrcel, traductor: *Nicoleta i Aucassí*.
Jeroni Mas Rigo:
A la recerca de Llorenç Villalonga, de Jaume Pomar.

56 **MOSTRADOR**
Petita mostra de les darreres produccions editoria¹.

Els premis Cavall Verd

Cap a la segona meitat dels anys setanta el poeta i crític d'art Rafel Jaume (Palma 1928-1983) va obrir, en un carreró que feia cantonada amb la plaça del Rosari, de Palma, una llibreria especialitzada en poesia, que va batiar amb el nom ben suggestiu de "Cavall Verd". És ben sabut que en català utilitzam aquesta expressió per referir-nos a quelcom estrany i poc habitual i d'aquí que diem que aquest o aquell altre és més rar que un cavall verd. D'aquesta manera Rafel Jaume volia posar en evidència, en un to no exempt d'ironia i d'humor, que hi havia, o que hi ha, tants de lectors de poesia com cavalls verds.

L'establiment, que el propietari va regentar fins a la seva mort, es convertí aviat en un punt de trobada i de diàleg, on, a part d'impulsar la poesia en tots els seus vessants, s'organitzaren gradualment exposicions de pintures.

L'any 1983, poc després de la mort de Rafel Jaume, un grup d'amics seus decidí crear un guardó amb el nom de la seva llibreria, que s'atorgàs a la millor obra poètica publicada al llarg de l'any. Així es convocà el I premi Cavall Verd, que fou concedit a Joan Perucho, per un jurat integrat per Damià Huguet, Josep Maria Llompart, Joan Mas i Vives, Antoni Nadal i Àngel Terron.

A partir de la segona convocatòria, la del 1984, al premi de Poesia li fou sumada una altra modalitat: la de traducció poètica. Així mateix, el 1992, arran de la mort de Josep Maria Llompart el guardó de poesia prengué el seu nom. Progressivament els premis continuaren reestructurant-se i adoptant noves modalitats. Així, el 1997 el premi Cavall Verd de Traducció Poètica passà a denominar-se Rafel Jaume i, a més a més, dins el mateix marc es convo-

caren per primer cop els premis Blai Bonet de Narrativa i Jaume Vidal Alcover de Teatre, que foren presents en les edicions de 1997, 1998 i 1999. Enguany la novetat ha estat la creació del I Premi dels Escriptors Catalans, concedit, després d'una votació de tots els membres de l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana —AELC—, a Jesús Moncada, en reconeixement a la seva trajectòria literària i a la difusió que ha tingut a l'estranger.

Enguany l'acte de lliurament del premi tingué lloc el divendres, dia 20 d'abril, al centre cultural Can Gelabert, de Binissalem, en la que fou la casa pairal del poeta Llorenç Moyà. El sopar, en el qual foren presents escriptors, crítics i representants institucionals d'arreu dels Països Catalans, va estar amenitzat pel grup musical eivissenc Uc i per la companyia mallorquina Teatre de Què? Prèviament, a la sala d'actes de la Banca March de Palma, s'oferí una taula rodona en homenatge a Josep M. Llompart, en la qual intervingueren el catedràtic de Filologia Catalana de la UIB, Joan Mas i Vives; el poeta Lluís Alpera; el president de la Institució de les Lletres Catalanes i també poeta Francesc Parcerisas; el conseller d'Educació i Cultura del Govern balear, Damià Pons, i l'escriptor Vicenç Llorca.

Des del consell de redacció de la revista *Lluc* hem trobat escaient dedicar el número de juliol-agost a aquesta festa literària que convoca any rere any l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana i que aglutina part important dels sectors literaris d'arreu del país. Per això, hem inclòs els diferents discursos fets per membres diversos de l'AELC en l'acte de lliurament, així com una llista de tots els guardonats d'ençà de la creació dels premis. ■

DOSSIER:

Premis Cavall Verd

Els premis Cavall Verd

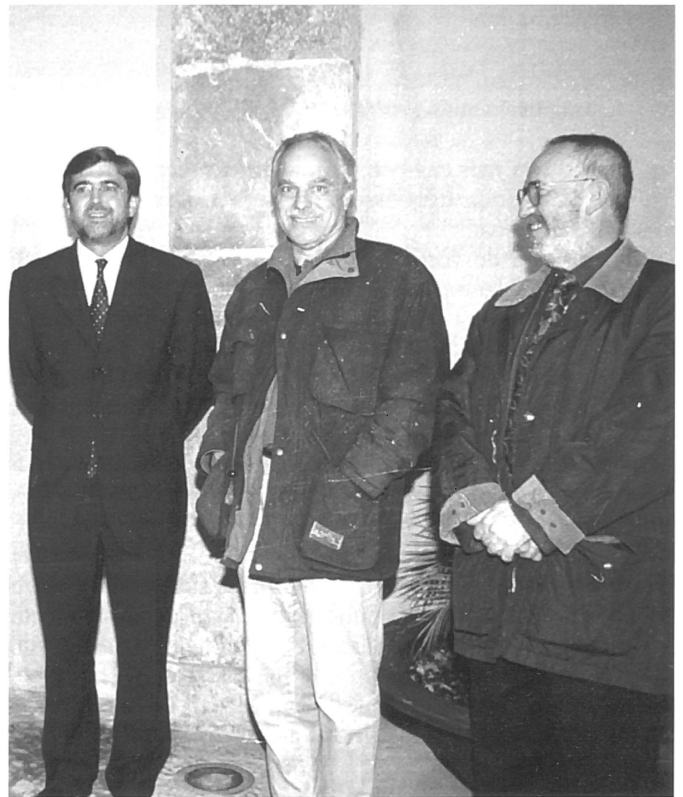
Molt Honorable Sr. Francesc Antich,
President del Govern Balear;
digníssimes autoritats;
escriptors membres de la nostra associació i amics tots
de la literatura,

És un honor per a mi donar-vos la benvinguda en nom de l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana.

Fa un any aproximadament ens reuníem ací en aquest mateix lloc per celebrar entre amics l'atorgament dels premis Cavall Verd. El temps passa molt ràpidament, sens dubte, i tot i que els moments presents ens porten el record dels ja passats en aquest mateix casal de Can Gelabert, de Binissalem, la història no es repeteix encara que ho sembla: continua sense aturar-se, i amb la història, nosaltres, tractant de renovar-nos. En la present convocatòria, als ja tradicionals i reestructurats premis Cavall Verd —el Josep Maria Llompart de Poesia i el Rafel Jaume de Traducció Poètica—, hem afegit per primera vegada el Premi dels Escriptors Catalans, concedit per votació de tots els membres de l'AELC.

Tal com és usual en tots els premis amb els quals l'AELC està relacionada, tal com ha estat usual en els premis Cavall Verd, en aquesta divuitena edició el protagonista és també la Literatura. Per aquesta raó em plau, ja des de l'inici d'aquest acte festiu i literari, apartant-me del protocol habitual en aquests casos, felicitar els guanyadors: Francesc Parcerisas pel premi Rafel Jaume amb la traducció de l'obra d'Ezra Pound *Un esbós de XXX Cantos*; Gaspar Jaén Urban pel premi Josep Maria Llompart amb el seu poemari *Pòntiques*; i Jesús Moncada amb el primer Premi dels Escriptors Catalans pel conjunt de tota la seua obra.

Molt Honorable President del Govern Balear; digníssimes autoritats; amics tots: una vegada més manifestem, precisament ací, en la casa pairal del vostre i nostre escriptor Llorenç Moyà, que la llengua és una de les mostres més definitòries de la nostra cultura, que amb la defensa de la literatura defensem la personalitat inalienable dels nostres pobles, del nostre poble. Ja ho deia Joan Fuster, i ho deia també Joan Coromines, com ho deien tants i tants escriptors: la nostra llengua és la nostra pàtria. Per això nosaltres, escriptors illencs, valencians o catalans, ciutadans de Catalunya, del País Valencià i de les Illes,

El president del Govern de les Illes Balears, Francesc Antich, Francesc Parcerisas, president de l'AELC i Jaume Pérez Montaner
(Foto M.A.C., Arxiu *Diari Balears/U. Hora*)

ens reconeixem ara ciutadans de Mallorca i ens considerem illencs, exactament com ens podem reconèixer al mateix temps valencians i catalans. Perquè sabem, com ho sabia també Josep Pla, que si diem «bon dia» o «bona nit» i ens contesten «bon dia» o «bona nit» és que parlem la mateixa llengua i estem entre paisans, estem amb la gent del mateix poble.

Així, doncs, bona nit a tots. Benvinguts en nom dels escriptors catalans a la nit dels premis Cavall Verd. ■

Jaume Pérez Montaner
President de l'AELC

■ ANTÒNIA VICENS

DOSSIER:

Premis Cavall Verd

Salutació

Membres de l'AELC en un homenatge a J. M. Llompart (Foto: Arxiu *Ultima Hora/Diari de Balears*)

Molt Honorable President del Govern Balear,
digníssimes autoritats,
entitats col·laboradores, companys de junta,
amigues, amics...

Un cop més ens hem reunit per atorgar els premis de la Crítica de l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana.

La majoria de vosaltres en coneixeu bé la història: a la mort de Rafel Jaume, uns amics seus varen decidir crear els Cavall Verd, que era com es deia la seva emblemàtica llibreria, dedicada a la venda, només, de llibres de poemes en català.

L'any passat, com segurament deveu recordar, vàrem tenir present el poeta Llorenç Moyà, en aquesta mateixa clastra de la seva casa pairal. I estic segura que per a ell, en Moyà, seria motiu de satisfacció cedir-nos un altre pic ca seva; pens que el sibarita que en el fons era ens obsequiaria amb el vi més vell de Binissalem, i el malabarista lingüístic que també era ens delectaria amb la filigrana poètica més exquisida en honor de Josep M. Llompart, a qui, enguany, dedicam els Cavall Verd, i celebrem, d'aquesta manera, la publicació de la seva obra completa.

Emperò, per una d'aquelles coses finament atzaroses, mai no hauríem pogut trobar un any més adequat, per retraure Llompart: any europeu de les llengües i el centenari de la Carta de Convit, del tot orientat a enfortir l'ús de la llengua

catalana, pròpia de les Illes. Els qui coneixíem Llompart sabem del cert que, al capdavant d'aquestes commemoracions, ell hi seria, com a organitzador, animador i ponent.

Ens cal, per tant, aquesta nit dels Cavall Verd de l'Any Alcover, desviar també una part de les nostres emocions cap a la figura de mossèn Antoni M. Alcover, l'home de combat, i no precisament contra els dracs de les rondalles, ni els dimonis interiors, sinó contra l'oblit i la indiferència. L'home que ara fa cent anys va posar les bases per a l'elaboració del *Diccionari de la Llengua Catalana*. Commou el fet d'imaginar-nos-el trescant per llogarets i pobles d'arreu dels Països Catalans, espigolant paraules, per a nosaltres. Li devem, almanco, lluitar perquè, d'alguna manera, es freni l'estandardització de la nostra llengua, en detriment de la riquesa que hi aporten les diferències dialectals.

Josep M. Llompart, devotíssim de mossèn Alcover i de Francesc de B. Moll, l'altre artífex del diccionari, sempre deia que dues de les coses que estimava més d'aquest món eren la poesia i aquest petit país. Convençut que les persones, per viure, necessitem tenir una identitat, aquest compendi de llengua, cultura... I, naturalment, aquesta cita anual, a recer de la literatura, i de l'amistat. ■

Antònia Vicens
Vicepresidenta, per les Illes, de l'AELC

"SA NOSTRA"
Obra Social i Cultural

■ JOSEP BALLESTER

DOSSIER:

Premis Cavall Verd

Glossa a l'obra i a l'autor de *Pòntiques*

Bona nit, amigues i amics, autoritats, companyes
i companys tots,

La producció poètica de l'arquitecte Gaspar Jaén ha anat creixent tant en quantitat com en qualitat. Tan sols cal recordar *Cadells de fosca trencada* (1976), *Cambra de mapes* (1982), *La Festa* (1983) —que va obtenir el premi Ciutat de Palma—, *Fragments* (1991), *Del temps present* (1998) i, ara, *Pòntiques* (2000). Un aspecte que ens sorprèn a cada nou títol editat pel nostre poeta és el sentit d'unitat, tant temàtica com d'estil, dels seus versos. És a dir, malgrat les diferències que trobem en tots els llibres, els aplega una profunda continuïtat de concepció de l'obra. Així dibuixa una trajectòria creativa ben definida i força personal.

En *Pòntiques* (premi Ausiàs March 1999, Premi de la Crítica dels Escriptors Valencians 2001 i premi Josep Maria Llompart 2001) Gaspar Jaén assumeix la veu d'Ovidi, el poeta romà que va ser desterrat per Cèsar August a la llunyana Tomos, prop de les aigües del mar Negre. D'aquesta manera el poeta ens suggereix l'estat en el qual es troba l'estimada Roma, on la corrupció i la desídia campen pertot arreu. Però també ens mostra la marginació del poeta, tant personal com la del seu quefer creatiu. El ventall d'al·legories i d'interpretacions és vastíssim. Robert Saladrigas fa un temps, tot comentant la publicació del llibre *D'una vida imaginària* de David Malouf, en què l'autor recrea, precisament, el dies d'exili d'Ovidi, ens apuntava: «El més cruel del desterrament d'Ovidi no és la humiliació del ciutadà víctima dels capricis del poder, ni la vanitat ferida de qui ha estat separat brutalment d'amics i familiars, de béns i d'afalacs ben guanyats per la seua dignitat d'excels poeta... El pitjor és saber-se expulsat dels confins de la llengua llatina». Aquest és un dels graus de l'exili de qualsevol ésser humà, i del poeta. No l'únic, però.

L'escriptura ens ajuda a posseir el miratge de la creació. Potser sense la qual serien impossibles moltes de les nostres existències. L'escriptor, el poeta, en aquesta societat on ho té prou difícil per a sobreviure, es converteix en el dibuix de l'home que s'aïlla per a poder cisellar la seua esperança, però també la seua tomba. Així és l'escriptura. Radicalment terrible.

Quin perfil esbossa la memòria? Quin color té l'oblit? La magnitud amb què se'ns presenta el poeta és el del proscrit

Gaspar Jaén (Foto: J. Morey, Arxiu *Ultima Hora/Diari de Balears*)

sense rumb, l'holandès errant sense port o l'acròbata sense xarxes. D'aquesta manera, la bellesa, aquell llamp silent que recorre l'àmbit incert de les ànimes d'aquest món, ens provoca la desfeta. La literatura envesteix, imprevisiblement, per l'esquena. Ferotge i plàcida s'acarnissa. No hi ha escapatòria possible. Acorralat entre la consciència i el somni, el vertigen es converteix en el pa de cada dia.

El simulacre es perfila. L'home, aquell intrús sense memòria, aquella fera que alleten lloba i escurçó, ha tatuat la pell de la barbàrie, l'odi s'ha destil·lat amb fràgils tempestes com la boira penetra un temps sense escúpols. El degoteig de les hores continua impecablement. Potser siga l'única evidència de la nostra mort i d'un somriure eixut i terrible. Les coses, però, són així. Els col·leccionistes d'ànimes, sempre amb una moral irreprotxable, i la seua dignitat perduraran entre la pols dels arxius i de la història. Aleshores, per quina puta regla de tres el dibuix de la derrota és perfecte? Per què la carícia del vent s'ha convertit en anònima tenebra?

No imagines! Ens diu el poder. Tot serà en va, la dolçor de les paraules, la flaire del gesmil o la terra després d'un ruixat d'estiu: tot un miratge. Aleshores planta la tenda ací, però no oblides que la boca l'han cosida amb fil d'angoixes contra la rebel·lia.

Recorda que, malgrat la desfeta, els somnis no han estat humiliats. I el desig, la paraula, el naufragi i l'espígol han estat una frontera, encara que sublim, impossible. Fa igual que ens anomenem Ulisses, Dèdal, Bloom o Ovidi. El jo és vosaltres i el vosaltres és jo. Tot creador és un exiliat, igual que tot ésser humà sempre és un estranger. Un exili mena un altre exili.

Ara, per acabar, voldria recordar les paraules d'un altre amic escriptor que diu: «Molts voldrien, patriòticament, que la meua pàtria fos la d'ells. Però, de fet, la meua pàtria és una altra, de la qual jo sóc l'exiliat, i ha d'existir, no perquè jo la senta com a pròpia, sinó perquè sent l'exili». D'aquest sentiment, d'aquell desassossec ens parlen i ens suggereixen els versos de Gaspar Jaén. ■

■ PAU-JOAN HERNÁNDEZ

DOSSIER:

Premis Cavall Verd

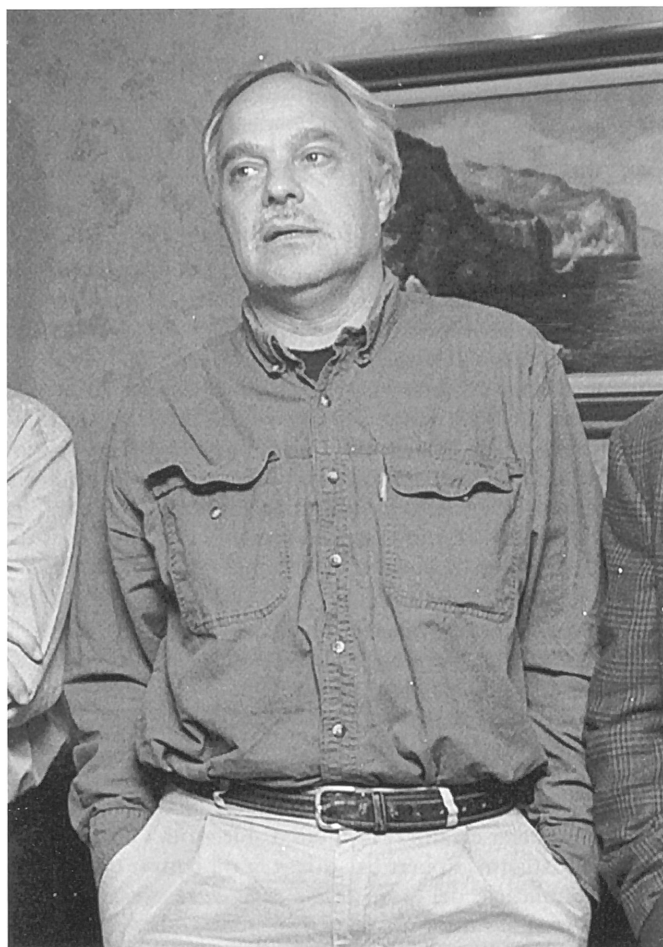
Francesc Parcerisas, premi Ezra Pound

Podríem dir que totes les literatures del món tenen clàssics de dues menes: còmodes i incòmodes. I és que els escriptors, un cop assolit un determinat nivell de significació dins la història de la seva literatura, tendeixen a ser convertits pels seus conciutadans en símbols de tot un seguit de coses amb les quals, no ho oblidem, no necessàriament s'han de sentir identificats. I això, gairebé sempre, no se'ls perdona. A tothom li agraden els clàssics que, a part de tenir un pes literari innegable, estan carregats de virtuts cíviques i patriòtiques i es poden fer servir com a símbol sense cap por d'efectes secundaris. Els altres incomoden.

Dic això perquè vivim en un país que té una especial tendència a oblidar que entre els deures de l'escriptor mai no hi ha hagut el de menar una vida exemplar ni el de ser un tipus simpàtic. De clàssics incòmodes, en tenim potser més que dels altres, i això ens hauria de fer especialment receptius a la veu dels clàssics incòmodes d'altres cultures.

La literatura nord-americana, que no ha parat des dels orígens d'inventar-se a si mateixa, de crear un món de referents propi alhora que creava un país, acostuma a sentir una certa incomoditat davant la figura d'Ezra Pound, figura complexa —poeta, però també assagista, crític literari, traductor (d'anglès antic, japonès, xinès, egipci i provençal)— i més controvertida per les seves simpaties pel feixisme italià que no pels continguts indiscutibles de la seva obra. Però si pensem que Ezra Pound ja va pagar prou pel seu posicionament polític, tractat com a presoner de guerra, declarat boig i internat en un manicomi després de la guerra, caldrà que deixem això de banda i ens fixem només en la seva poesia.

Els *Cantos* d'Ezra Pound són una obra complexa, escrita al llarg de més de cinquanta anys i que aspirava a ser una *Odissea* o una *Divina Comèdia* dels temps moderns, l'obra magna d'un erudit que, angoixat pels canvis socials i per la decadència de la cultura humanística davant el pragmatisme, lluitava per explicar la seva època. Els *XXX Cantos* que Francesc Parcerisas ha traduït corresponen a les trenta primeres composicions dels *Cantos* i contenen ja tota la riquesa i complexitat que caracteritzen l'obra de Pound. Riquesa i complexitat, no cal dir-ho, que suposen una especial dificultat a l'hora de traduir-la. Els *Cantos* funcionen com un mosaic, amb fragments de creació i de traducció, amb múltiples referències culturals i citacions,

Francesc Parcerisas (Foto: Arxiu *Ultima Hora*/Diari de Balears)

canvis de registre que van des del líric al vulgar, des de l'èpic a l'intimista, i una voluntat general d'establir les bases d'una tradició literària inexistent. Pound va ser un autor pont entre la tradició europea i la nord-americana, que va voler fer seva la tradició cultural grecollatina, enllaçant la poesia llatina amb la trobadoresca, i aquesta amb el renaixement italià i el Segle d'Or espanyol. A l'ombra d'aquest univers complex, el traductor ha de saber maniobrar, adaptar-se a un entorn canviant, ser fidel a una arquitectura difícil i acceptar, finalment, el desafiament que suposa fer arribar al lector català aquesta obra. Saludem, doncs, aquesta traducció d'*Un esbós de XXX Cantos*, d'Ezra Pound, que ha dut a terme Francesc Parcerisas. ■

■ ANDREU SOTORRA

DOSSIER:

Premis Cavall Verd

Jesús Moncada, Premi dels Escriptors Catalans

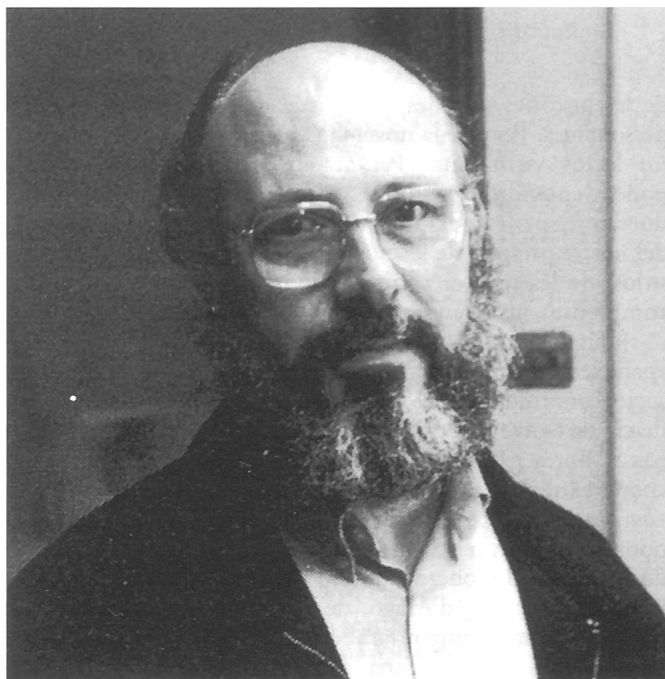
Digníssimes autoritats, amigues i amics,

L'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana ha instituït a partir d'aquest any el Premi dels Escriptors Catalans per distingir la trajectòria literària d'un autor o una autora vius. És aquest, doncs, un guardó que aporta un tret inèdit: que sigui el conjunt de la mateixa professió qui reconegui un dels seus col·legues. L'escriptor Jesús Moncada ens honora amb aquest I Premi dels Escriptors Catalans que l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana li atorga —com heu escoltat en la lectura de l'acta—, per la qualitat de la seva obra narrativa i la seva singularitat dins les lletres catalanes.

Voldria fer referència per uns moments a un gran escriptor i periodista del segle passat quan, als anys vint, en una columna de diari avançava: «La primera cosa que ha de preocupar els escriptors catalans és escriure dignament la nostra llengua». Josep Maria de Sagarra era dels que creia que «per mitjà de la novel·la hi ha hagut, entre els països que tenen la cultura al dia, un intercanvi en el coneixement de les classes socials.»

Deia Josep Maria de Sagarra: «Amb la novel·la, els prínceps s'han informat de la manera de pensar i de viure dels trinxeraires, i els trinxeraires s'han pogut informar de la manera com fan l'amor les princeses. La novel·la ha estat una de les armes més poderoses de la societat democràtica.» Jesús Moncada, contista i novel·lista, és un clar exponent del que deia Josep Maria de Sagarra als anys vint. Ambiciós amb la seva obra, alquimista en el seu taller d'escriptura, amant d'una força històrica en la seva narrativa, Moncada admet l'angoixa de l'acte d'escriure i, en contrapartida, ofereix al lector un gran plaer, no pas exempt de dificultats. Escriu de l'única manera possible: en un honest acte de generositat i d'amor.

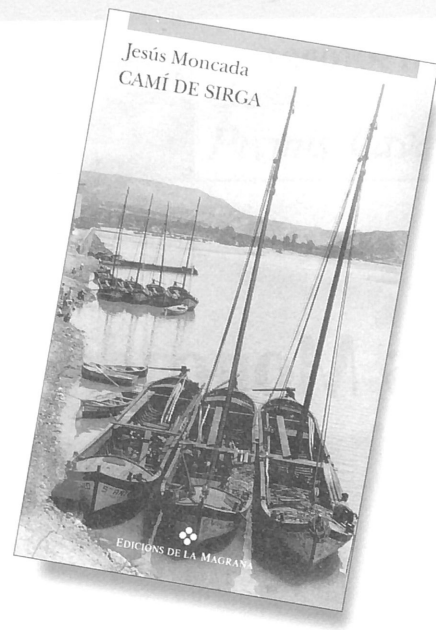
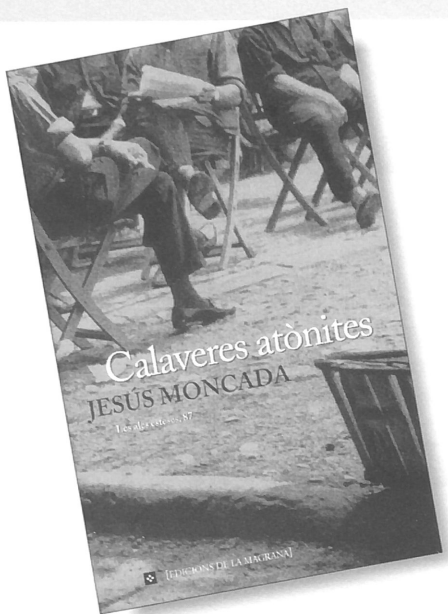
Jesús Moncada ha navegat entre el realisme i la fantasia per recrear un passat —ara ja indestriable de la literatura catalana—, i ha elevat a la categoria de mite l'antiga població de Mequinensa, les ruïnes de la qual, en el fons del melic dels Països Catalans, de segur que ara vigilen amatents sota les aigües del riu Ebre, mentre, a dalt, a peu pla, la història continua amb Plans Hidrològics, reivindicacions populars medioambientals i Decrets en paper reciclat... ¿És aquest un 'Camí de Sirga' modern que potser parla encara de l'«endemà» de l'anegament de Mequinensa?

Jesús Moncada. (Foto: Barceló)

No sé què en deu pensar Jesús Moncada, d'aquest enrenou politicosocial per les aigües del seu riu, des del privilegi de la seva talaia literària i des del seu domini d'autor que ha recreat aquest paisatge. El que sí que sé és que, quan els francesos, per citar uns bons lectors, troben a cal llibreter la novel·la *Les Bateliers de l'Ebre* —que és el títol en francès de *Camí de Sirga*—, saben molt bé de què els parla l'autor.

Jesús Moncada és un dels autors catalans actuals més traduïts. I la difusió —i la fusió— de la literatura catalana amb les altres literatures és un dels reptes que encara tenim. El seu *Camí de Sirga* ha traspasat més d'una dotzena de llengües entre les quals es troben, per esmentar-ne dues d'allunyades, el japonès i el vietnamita. Fa molts pocs dies, al cinema, veia precisament la pel·lícula d'un director vietnamita, *À la verticale de l'été*, una història contemporània, senzilla, de tres germanes, que ocorre entre pluges i xafogor, i pensava en la força

de les històries senzilles, però arrelades en l'ànima dels seus personatges. Per què la novel·la *Camí de Sirga* la pot entendre un lector vietnamita? Pel mateix motiu que els catalans podem entendre el guió de *À la verticale de l'été*. Perquè les dues obres parlen del que sentim, del nostre passat més íntim, del nostre present, de les nostres frustracions, dels nostres desitjos, de les nostres contradiccions. I les dues ho fan amb comprensió, amb tendresa i amb un pols d'ironia.

Jesús Moncada ha passat per l'experiència de veure desaparèixer sota les aigües —escombrat per les transformacions socioeconòmiques— el món de la seva infantesa. És una afirmació de l'enyorat Pere Calders, amb qui Jesús Moncada es va passar hores i hores, durant dotze anys, del que ara diríem «hores extremes», jugant a «màquines d'escriure», com qui juga a «barcos», omplint de lletres fulls i fulls en una mena de ping-pong literari: en un costat Jesús Moncada i a l'altre Pere Calders, a dins del modernisme de l'aleshores editorial Montaner y Simón, al carrer d'Aragó, de Barcelona, en el terrat de la qual Moncada ha tingut també el privilegi de retratar un Pere Calders entremaliat i murri, abans que el terrat de la Montaner y Simón fos aquest garbuix poètic de filferros que posa de nas enlaire els turistes de can Tàpies.

Fruit d'aquella amistat a la Montaner y Simón, Pere Calders va ser el primer lector de Jesús Moncada. No ho pot dir tothom. Per això, quan Calders li prologa la reedició de *Històries de la mà esquerra* —el seu primer recull de contes—, allà, ja diu que Moncada «no es proposa de ser un escriptor costumista, ancorat en un llenguatge sota l'empar d'enriquidores formes dialectals. El preocupen amb plena consciència el país, l'idioma, els tombants de l'època, i l'home baquetejat per tots els elements que el desborden.»

Pere Calders, en certa manera, ens torna a portar a allò que deia Josep Maria de Sagarra als anys vint: «De totes les formes que té l'art de la paraula, la de novel·la és la més assequible, la més apassionant, la que s'adapta a tots els paladars; la novel·la és la forma democràtica per excel·lència de la paraula.»

Les lletres catalanes tenen la sort de comptar amb un novel·lista com Jesús Moncada. Si Jesús Moncada fes de Guardiola —i no em refereixo al seu primer i únic editor, el

benvolgut Carles-Jordi Guardiola, sinó que em refereixo al jugador del Barça—; si Jesús Moncada, deia, fes de Pep Guardiola i anunciés que se'n va a tocar tecles a l'estranger, els diaris, les ràdios i les televisions no en donarien la notícia a primera plana ni muntarien reportatges, entre sentimentals i patriòtics, com ha passat amb el noi de Santpedor.

Per això existeix, doncs, el Premi dels Escriptors Catalans. Per omplir un buit en aquest divorci que hi ha entre els mitjans i la literatura. Per recordar que Jesús Moncada és aquí, que ha escrit i escriu, que ha traduït i tradueix, que surt de casa i passeja per la Rambla, que va en metro, que passa gairebé desapercebut i que no és perseguit pels seus fans —i com ha de ser, si no, per a un escriptor, que es deu als seus lectors anònims i no a milers d'espectadors, que no llegeixen, i que només es fixen en la piga postissa d'una autora o en el tupé *kitsch* d'un autor perquè els veuen cada dia a la pantalleta?

El Premi dels Escriptors Catalans també reivindica aquest dret a l'escriptor discret, callat, rigorós, empedreït en la seva dèria, matiner a la feina, artesà i no industrial, i amb poques vel·leitats tecnològiques: a tot estirar un contestador automàtic que ell mateix bateja de «rEmalEit», amb les «es» ben clares del parlar de la Franja. Un contestador així, tan remaleït, no pot ofendre ningú si no trobeu el seu amo a casa.

Jesús Moncada, ja ho sabeu, és l'autor de les *Històries de la mà esquerra*, d'*El cafè de la granota*, de les *Calaveres atònites*, del *Camí de Sirga*, de *La Galeria de les estàtues*, de *l'Estremida memòria*...

Com ell diu, si «A l'inclita, catòlica i gairebé immortal ciutat de Torrelloba, el sol eixia per l'est, i ni els més escèptics gosaven qüestionar-ho... » jo diria ara, amb el seu permís, que a la riba de la singular i heterogènia, polida i embrutida, brillant i decadent, estimada i ignorada legió de les lletres catalanes, la llavor d'entresregles de la literatura catalana neix per Mequinensa. I estiguen també segurs que —com passa a Torrelloba amb el sol—, ni els més escèptics no gosaran mai de qüestionar-ho.

Jesús Moncada, en nom de les escriptores i els escriptors catalans, moltes gràcies per la teva aportació i per la teva valuosa trajectòria. ■

Andreu Sotorra
Secretari de l'AEIC

DOSSIER:

Premis Cavall Verd

Cronologia dels premis Cavall Verd

I Premi Cavall Verd 1983

Quadern d'Albinyana, de Joan Perucho

II Premi Cavall Verd 1984

Premi Crítica: *Passeig d'aniversari*, de Joan Vinyoli

Premi Traducció: *Versions de J. Keats*, de Marià Villangómez

III Premi Cavall Verd 1985

Premi Crítica: *Carrer Marsala*, de Miquel Bauçà

Premi Traducció: *Les flors del mal*, de Baudelaire, traduït per Xavier Benguerel

IV Premi Cavall Verd 1986

Premi Crítica: *Semblança*, de Feliu Formosa

Premi Traducció: *Vell país natal*, de Wang Wei, traduït per M. Dolors Folch i Marià Manent

V Premi Cavall Verd 1987

Premi Crítica: *En aquest dau de foc*, de Josep Maria Sala Valldaura

Premi Traducció: *Poemes d'Atila Josef*, d'E. J. Verger (amb la col·laboració de Kálmán Faluba)

VI Premi Cavall Verd 1988

Premi Crítica: *El vendaval*, de Pere Gimferrer

Premi Traducció: *Ossos de sípia*, d'Eugenio Montale, traduït per Joan Navarro i È. Monsonís

VII Premi Cavall Verd 1989

Premi Crítica: *Fluvià*, de Joan Teixidor

Premi Traducció: *Quatre poetes portuguesos*, de Ponç Pons

VIII Premi Cavall Verd 1990

Premi Crítica: *Sonata a Isabel*, de Vicent Andrés Estellés

Premi Traducció: *Obra poètica de George Trakl*, de Feliu Formosa

IX Premi Cavall Verd 1991

Premi Crítica: *Llibre de les quatre estacions*, de Jaume Pomar

Premi Traducció: *D'amor, trenta poemes*, de Robert Graves, traduït per Josep M. Jaumà

1992

I Premi de Poesia Josep M. Llopart:

Calvari, d'Antoni Vidal Ferrando

X Premi Cavall Verd de Traducció:

To axion esti, d'Odysseas Elytis, traduït per Rubén J. Montañés

1993

II Premi de Poesia Josep M. Llopart

Compàs d'espera, d'Enric Sòria

XI Premi Cavall Verd de Traducció

La mort d'Empèdocles, de Jordi Llovet

1994

III Premi de Poesia Josep M. Llopart

Un hivern plàcid, de Miquel Martí i Pol

XII Premi Cavall Verd de Traducció

Foc blanc, de Xosé Maria Álvarez Caccamo, traduït per Xulio-Ricardo Trigo i Júlia Cortés

1995

IV Premi de Poesia Josep M. Llopart

Estigma, de Ponç Pons

XIII Premi Cavall Verd de Traducció

Per tot coixí les herbes, antologia de lírica japonesa del segle IV al XX traduïda per Miquel Desclot

1996

V Premi Josep M. Llopart de Poesia

L'ocell imperfecte, de Ramon Bach

XIV Premi Cavall Verd de Traducció

Les metamorfosis, d'Ovidi, traduït per Jordi Parramon

1997

Premi Josep M. Llopart de Poesia

El desert, d'Antoni Marí

Premi Rafel Jaume de Traducció Poètica

Diguem la veritat sobre l'amor, obra poètica de

Wystan Hugh Auden traduïda per Narcís Comadira

Premi Blai Bonet de Narrativa

L'àngel de la segona mort, de Julià de Jòdar

Premi Jaume Vidal Alcover de Teatre

Mandíbules afilades, de Carles Alberola

1998

Premi Josep M. Llopart de Poesia

Cave carmina, cape canes, de Bartomeu Fiol

Premi Rafael Jaume de Traducció Poètica

Fragments, de Novalis, traduït per Robert Caner-Liese

Premi Blai Bonet de Narrativa

Com unes vacances, d'Imma Monsó

Premi Jaume Vidal Alcover de Teatre

Les germanes captives, de Marià Villangómez

1999

Premi Josep M. Llopart de Poesia

L'instant etern, d'Enric Sòria

Premi Rafael Jaume de Traducció Poètica

L'arxipèlag/Elegies, de Friedrich Hölderlin, traduït per Jordi Llovet

Premi Blai Bonet de Narrativa

Carrer Bolívia, de Maria Barbal

Premi Jaume Vidal Alcover de Teatre

Punt de fuga, de Rodolf Sirera

2000

XVIII Premi Josep M. Llopart de Poesia

Pòntiques, de Gaspar Jaén Urban

XVIII Premi Rafael Jaume de Traducció Poètica

Un esborrany de XXX Cantos, d'Ezra Pound, traduït per Francesc Parcerisas

I Premi dels Escriptors Catalans

Jesús Moncada

■ JORDI VIDAL REYNÉS

Biografia de l'arquitecte Guillem Reynés Font (1877-1918)

ENTORN FAMILIAR DE L'ARQUITECTE REYNÉS

Guillem Reynés i Font era el tercer fill del matrimoni entre el mestre d'obres Gaspar Reynés i Coll (Alaró, 1845-Palma, 1911) i de Joana Aina Font i Mas (Palma, 1845-1924), neboda de l'escultor Lluís Font i Martorell. Gaspar Reynés i Coll havia projectat habitatges com Can Pujol i l'Hostal Cuba (Palma), Cas Xico (Sóller), i l'ermita de Llubí.¹

El nadó va ser batiat el 26 de setembre de 1877 a l'església de Sant Nicolau. Varen ser els seus padrins de fonts el seu oncle Joan Reynés Prat, un ric comerciant (Palma, 1836-Barcelona, 1895), i una germana del seu avi matern que nomia Ramona Font i Martorell (1815-1900). Va rebre el nom del seu avi patern, el cirurgià Guillem Reynés i Simonet (Alaró, 1801-1873).² Tota la seva vida va viure a la Rambla 22 de Palma (avui Rambla 8).

Els germans de Guillem Reynés Font nomien Magdalena (1873-1951), religiosa reparadora; Josepa (1876-1966); Joana (1878-1945), també reparadora (superiora del convent de Palma); Josep (1879-1909); Maria del Carme (1883-1888); Gaspar (1884-1964) metge, i Antoni Reynés Font (1888-1952), dentista.

El 9 de gener de 1907 es casà a l'església de Sant Nicolau amb Aina Quintana Garau (Palma, 1881-1976). Oficià la cerimònia mossèn Antoni Maria Alcover, aleshores canonge i vicari general de Mallorca.³ La seva esposa era germana d'Antoni Quintana Garau (1884-1935), polític regionalista. El matrimoni tingué quatre fills: Gaspar (1908-1983), llicenciat en dret i periodista, director de *La Almudaina* (1946-1952) i del *Diario de Mallorca* (1968-1972);⁴ Josep (1910-1993), dentista; Joana (1912), que es casà amb Manuel Pomar (del negoci de pintures Pomar-Flores), i Guillem Reynés Quintana (1916-1988), empleat del Banc de Crèdit Balear.

FORMACIÓ

Després d'estudiar a l'Institut Balear⁵ es va decidir per l'arquitectura. Sabem que l'any 1902⁶ era a Madrid i que es va titular a Barcelona l'any 1905. Durant la seva etapa d'estudiant participà en diferents tertúlies, com la dels Quatre Gats o la del Cercle Artístic de Sant Lluc, on se sap que feu amistat amb Josep Carner.⁷ També formà part de les Congregacions Marianes, com el seu

Guillem Reynés Font (1877-1918). (Col. particular)

cosí, el futur advocat i regidor Josep Font i Arbós, conegut per la seva tasca com a orador de la Lliga del Bon Mot.

Quan era a Madrid pronuncià una conferència en la qual explicà les seves idees respecte al paper que té Mallorca a Espanya. La crònica, publicada al setmanari *Mallorca Dominical*, la signà Bartomeu Ferrà:

«Sobre aquest tema, el jove mallorquí estudiant en l'Escola d'Arquitectura a Madrid, D. Guillem Reynés, feu un dis-

curs á sos consocis de l'Acadèmia de San Lluís Gonzaga, retreugent l'història de nostra Mallorca, per provar que les glories y les desgràcies d'aquesta illa sempre han estat comunes ab les del continent espanyol, y sobre tot ab les de Catalunya y València, cual llengua, usatjes y relacions comercials han estat comunes desde la conquesta, pues que ab cap altra provincia s'agermanaren. Jaume I d'Aragó qui mos lliberá de la morisma, Ramón Lluís, Valseca, Quadrado y Aguiló, son glories mallorquines y espanyoles. *“No comprendo —diu— el regionalismo platónico... el mío se funde en el amor á la lengua y á las tradiciones.”* *“En Mallorca no hay separatistas, pues se sabe que es una utopia pretender reconstituir su antiguo reino independiente... ni quiere su anexión á Francia quedando relegada al papel de colonia. Inglaterra se gasta (en Mallorca) grandes sumas para sostener escuelas protestantes porque siempre ha codiciado nuestras islas: y como se sabe que la unidad católica será el vínculo que más puede unir las provincias españolas, tiene constantemente una escuadra en alguno de aquellos puertos.”* Se plany de que coneix els acorassats britànichs, de veurerlos hi anar, y de que tan sols per la notícia dels desastres de Cavite, sabé que l'Espanya tenia escuadra. El poder central, diu, no sap, no pot ò no vol impedir que'ls mariners inglesos vajan á sondejar les costes y á dexar senyes sobre les roques... (com ha succehit) y á fer almoyna á la gent pobre, per amoxarla. *“A pesar de esto, los mallorquines odiamos a los ingleses porque son de otra raza, porque no son españoles, porque no son católicos, y nosotros lo somos y queremos serlo.”*

»Desgraciadament els representants de Mallorca s'han des-texinat molt poch per fer valer el dret que tenim á que la nostra regió sia atesa y considerada com mereix p'el Govern central; y d'aquí ve l'alsament democràtic en favor d'un regionalisme que de tot té manco de catòlich.

»Si els mallorquins, no contaminats per la malaltia política, dexassim obrir ses veus, axí com en Guillem Reynés alsa la seva dins Madrid, sabria tothom que tenim rahó quexantnos del olvid y de les explotacions de que som víctimes; que estám molt exposats á caure baix lo poder dels grans pirates europeus; que les propagandes contra el catolicisme corcan els nostros sentiments de Fè y Patria; y que si el regionalisme ben entès ha d'existir a dins l'Espanya sens perjudic de l'unidad de la Patria, en lloch com á Mallorca es necessaria s'existencia.

»Però, ¿quí mos diu que certs elements triangulars mesclats entre els bons regionalistes de Mallorca no tenen l'única consigna de descatolizarla p'els fins y efectes del seus superiors enmascarats?

»Y ¿quí mos provará que a Mallorca ecsisteix esperit regionalista, cuant, tan sols un Geroni Rosselló mallorquí y un Arxiduch extranjer s'han cuydat de restaurar la memoria de Ramon Lluís; y els catalans jan hagut de venir á honrar la dels Moncades, primers nobles víctimes en la nostra conquesta; y hem esperat que els valencians replegassin els ossos del rey martir Jaume III de Mallorca? (En lo n.º 3 de la Ilustración Llevantina hem llegit la noticia. Fá quatre anys que per conducte del Dr. Roch Chabás, saberem s'havían trobat dins una caixa de fusta, en el chor de sa Catedral, y esperavam que cualcú més indicat que noltros prengués interés en lo descubrimient que tant mos interessa. ¿Se gestionarà son translát á Palma?)

»Y ¿quí creurá que tenim desitj de vertader progrés, cuant, haguentse establít una Ensenyansa de Mestre d'obres, a Palma,

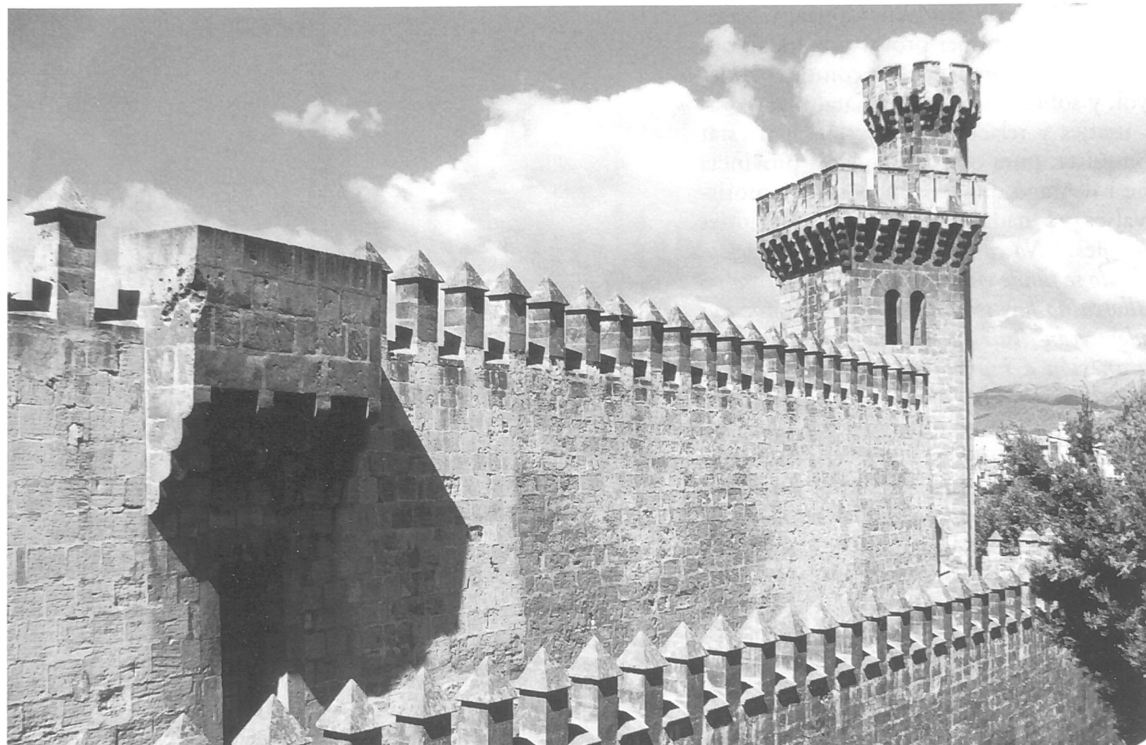
Can Marc. (Foto: Pep Martorell)

fá vint y cinch anys que se tancá sens haverla substituïda per la d'Arts y Oficis, mentres els picapedrers pràctichs tenen en ses mans totes les construccions de la nostra illa; cuant no hem sabut lograr lloch per establir un Museu arqueològic y han romás buits ó abandonats els constituïts per iniciatives particulars; cuant les energies dels pobles y les capacitats dels seus majorals s'han consumit dins los femers polítichs; cuant la nostra jovenèa puja muntada en bicicleta, sens que del estudi de les Ciències y Lletres en fassi més que un medi per lograr empleos oficials ab forsa d'intrigues y d'injusticies?

»Y... no volem parlar de la desunió ni de les guerres sordes, de cada día mes deplorables, entre els qui mos tenim per bons catòlichs.

»Asprés y crues son aquestes veritats que, en aquest setmanari hem descrit altres vegades; però, encar que mos afrontan en ocasió de confessarles; l'esmena y l'arrepentiment poden regenerarnos.

»Per altra banda, mentres no sia una veritat axó de la regeneració de les nostres idèes y costums en sentit honradament cristiá, no esperám res de bò dels qui tant cridan contra el Govern central. Moltes vegades heu hem repetit: a Mallorca, lo que mancan més son bons mallorquins. Cerquém y reple-

Torre dels Caps del palau de l'Almudaina. (Foto: Pep Martorell)

guem Mallorquinisme noblement desinteressat, actiu, amb còr y ànima, y lo demés heu obtendrem per afagitó.»⁸

POSICIONAMENT POLÍTIC DE GUILLEM REYNÉS FONT

Guillem Reynés ha estat considerat com un membre dels nuclis nacionalistes i intel·lectuals de principi de segle. Arribà a ser proposat com a candidat regionalista a les Corts (1917).⁹ S'oposà públicament a l'enderrocament de la porta musulmana de Santa Margalida, finalment tomada després d'haver estat declarada Monument Nacional.¹⁰ Juntament amb Josep Ramis d'Ayreflor evità la sortida de Mallorca de la col·lecció d'escultures del cardenal Despuig.¹¹

Des de l'any 1909 va ser membre de la junta directiva de la Societat Arqueològica Lul·liana (SAL) i director del seu museu. Els dos darrers anys de la seva vida s'encarregà de la secció de notícies del *BSAL*.

L'any 1906 participà en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana i hi presentà una comunicació sobre el llenguatge arquitectònic.¹²

Durant la guerra de 1914, que Reynés definí com a «terrible conflagració mundial», dedicà unes línies a la mort de tres intel·lectuals, l'historiador i arqueòleg Emile Bertaux, el metge Armand Ruffer i el conegut egipciòleg Gaston Maspéro (en realitat és un fill seu qui mor a la guerra).¹³

Un altre exemple de la seva preocupació per la llengua el podem veure en una notícia que publicà el 1918:

«En el darrer número del *Bolletí del Diccionari de la Llengua catalana*, nostre bon amic el M.I.Sr. D. Antoni M.ª Alcover se queixa amargament de les desatencions que ha hagut de sofrir dins la secció de Filologia y Expansió de la Llengua de

l'Institut d'Estudis Catalans de la qual es President. El nostre amic escriguent amb la passió i amb l'entusiasme que sol posar en les seves coses, ataca, de rebot, als capdevaners de l'Institut i de la Mancomunitat. La qüestió avui, per l'intransigència d'uns i altres s'es enmatzinada, lo qual per nosaltres es doblement llamentable per l'alt concepte que sempre ens ha merescut la benemèrita institució i pel coral afecte que sempre hem professat al nostre estimadíssim company (actualment Vice-President de l'Arqueològica), l'estudiós Mossen Alcover, incansable apòstol de la Llengua Catalana. El nostre optimisme, i més encare el nostre fervent desig, ens fan esperar dies de pau i harmonia.»¹⁴

Uns mesos abans de morir assistí a un homenatge a Maria Antònia Salvà. Era el 3 de juliol de 1918.¹⁵

OBRA ARQUITECTÒNICA DE GUILLEM REYNÉS FONT

Guillem Reynés compaginà el seu paper com a arquitecte diocesà (nomenat l'any 1910)¹⁶ i com a arquitecte de la Diputació (des de l'any 1912),¹⁷ encara que també realitzà projectes particulars (habitatges). La seva obra s'enquadra en diferents escoles, si bé destacà com a autor modernista i regionalista. La seva inesperada mort l'any 1918 li impedí acabar molts dels seus projectes.

L'any 1908, Guillem Reynés ja va començar a treballar amb Antoni Gaudí i Joan Rubió al monestir de Lluc (Rosari Monumental, 1908-1913, obres al santuari, 1908-1914). Altres treballs com a arquitecte diocesà foren les reformes del temple de la Sang, de l'església de la Real i de la capella absidal de Sant Francesc. També intervingué al Museu Diocesà.¹⁸

L'any 1909 inicià algunes reformes al llatzeret de Maó.

El 1910 actuà al manicomí de Palma¹⁹ i projectà Can Fluxà (Inca) i els pavellons d'estil modernista (avui desapareguts) per a l'Exposició de Productes de les Balears al passeig de Sagrera (amb Gaspar Bennassar).²⁰ El seu projecte d'eixample de la plaça del Mercat a Inca no es va dur a terme.²¹

L'any 1911 s'inicià en el regionalisme amb l'església inacabada de Biniamar (Santa Tecla) i l'església de la Santíssima Trinitat (1911-1914), finalitzada per Gabriel Alomar el 1935.²² Del 1908 fins al 1911 dirigí les obres de les cases modernistes de Can Casasayas, projectades per Francesc Roca.

L'any 1912 va ser nomenat acadèmic de l'Acadèmia Provincial de Belles Arts de Palma.

L'any 1913 tornà a col·laborar amb Gaudí i Rubió, aquesta vegada a la catedral de Mallorca (capella de Sant Bernat, 1913-1918). També és el moment de projectes com el Centre Social Educatiu dels Hostalets, el cinema Alexandra (Palma) i el Teatre Principal d'Inca. Inicià també diverses intervencions a l'església de la Immaculada Concepció, a la barriada de Santa Catalina, obra original de Miquel Ferrà (1867).

L'any 1914 projectà el magatzem de Can Mir (Inca) i guanyà un premi al Concurso de la Casa Española (Madrid) per la publicació d'un acurat estudi sobre el Casal Sollerí.

El 1915 bastí la torre dels Caps (al palau de l'Almudaina) i la residència senyorial de Joan March a Cala Rajada.²³ També finalitzà la reforma i ampliació del llatzeret de Maó (1915-1916) i intervingué al passeig de Vara de Rey, a la vila d'Eivissa. Seu també és el projecte de l'església de les Reparadores (acabada per Guillem Forteza).

L'any 1916 projectà el cinema Moderno, avui desaparegut. També dibuixà els projectes de les tombes reials que Gaudí féu per a Jaume II i Jaume III, destinades a la Seu i que no s'arribaren a fer mai, ja que a Madrid foren considerats «abominables».

El 1917 reformà Can Descatllar, al carrer de Sant Miquel (propietat de Joan March).

Poc abans de morir reformà el Saló de Sessions de la Diputació, projectà l'escala d'honor i en dissenyà el mobiliari. Aquestes feines les acabà l'arquitecte Josep Alomar.

OBRA PUBLICADA PER L'ARQUITECTE REYNÉS

Guillem Reynés Font publicà en vida una trentena de treballs, la majoria conferències sobre art mallorquí, dirigí la secció de notícies del *BSAL* (1916-1918) i col·laborà amb l'arxiduc Lluís Salvador en la seva obra *Die Felsenfesten Mallorcas* (Praga, 1910) amb un estudi sobre els castells roquers de Mallorca.²⁴

A més de la ja esmentada ponència al Congrés Internacional de la Llengua Catalana (Barcelona, 1906), publicà a *La Veu de Mallorca* «L'escultura al Museu Diocesà» (març-maig de 1917) i «El Palau de l'Almudaina» (febrer-març 1918); al *BSAL* «Un programa per l'estudi de l'arquitectura civil de Mallorca» (*BSAL*, XVII, text en castellà) i «La basílica del Port de Manacor» (*BSAL*, XVII), a més d'alguns comentaris bibliogràfics.²⁵

MORT PREMATURE DE GUILLEM REYNÉS FONT

De sobte, el mes d'octubre del dit any, Guillem Reynés Font va contreure el grip a Barcelona, i el dia 13 d'octubre va morir en una casa que havia comprat l'any 1912 a Son Rapi-

Can Casasayas, a Palma. (Foto: Pep Martorell)

nya.²⁶ El dol per la seva prematura mort va quedar reflectit en diferents publicacions i diaris mallorquins. Així, Josep Ramis d'Ayreflor li dedicà una emocionant nota necrològica al *BSAL*,²⁷ el mateix va fer Josep Maria Tous i Maroto a *La Última Hora*²⁸ i Joan Pons Marquès a *La Veu de Mallorca*, que arribà a afirmar que «el dia que va morir En Guillem Reynés, la ciutat va perdre un de sos més legítims i preclars ciutadans».²⁹

L'Ajuntament de Palma, a proposta del regidor Llompart, decidí que constàs en acta «el sentimiento de la Corporación por la muerte del arquitecto señor Reynés».³⁰

A *La Veu de Mallorca* de dia 15 d'octubre de 1918 es publicà una esquela que diu textualment: «Els seus amics faràn celebrar una missa pel bé de la seva ànima el diumenge pròxim dia 20 a les 11 del matí en l'Església de Sant Francesc a la capella on se veneren les despulles del Bt. Ramón Llull». ■

Jordi Vidal Reynés

NOTES

(1) VIDAL, Jordi. «Gaspar Reynés i Coll, mestre d'obres». A: *Ermita de Llubí. Parròquia de Sant Feliu* (Llubí), 1997, pàg. 47-50; GEM, 14, pàg. 248-249; SEGUÍ, Miquel. *El Modernismo y su tiempo*, Palma, 1989, 120.

BIBLIOTEQUES MUNICIPALS

CORT

Pça. Cort, 1
Cp 07001

BLANQUERNA

Sant Joaquim, 9
Cp 07003

S'ARENAL

Gaspar Rul-lan, 5
Cp 07006

MOLINAR

Xadó, 7
Cp 07008

RAFAL VELL

Pere Ripoll i Palou, 9
Cp 07008

SANTA CATALINA

Fàbrica, 34
Cp 07013

ESTABLIMENTS

Pça. Immaculada, 3
Cp 07010

SON RAPINYA

Catalina March, 4 A
Cp 07013

SON FORTEZA

St. Isidre Llaurador, 25
Cp 07005

SON GOTLEU

Regal, 105
Cp 07008

GÈNOVA

Barranc, 22
Cp 07015

EL TERRENO

Nigul, 1
Cp 07015

COLL D'EN RABASSA

Albuera, 1
Cp 07007

POLÍGON DE LLEVANT

Ciutat de Querétaro, 3
Cp 07007

CASAL SOLLERIC

Passeig del Born, 27
Cp 07012

L'OLIVAR

Mercat de l'Olivar, 104
Cp 07002

SON XIMELIS

Cap Enderrocat, s/n
Cp 07011

GABRIEL LLABRÉS

Antoni Planas i Franch, 4
Cp 07001

SON CLADERA

Cala Serena, 3
Cp 07009

SA INDIOTERIA

Gremi de Tintorers, 2
Cp 07009

SIOPJ

Pere d'Alcàntara Penya, 11
Cp 07006

Ajuntament de Palma

COORDINACIÓ DE BIBLIOTEQUES DE BARRIADA DE L'AJUNTAMENT DE PALMA:
C/ DE L'ALMUDAINA, 7 A - CP 07001 - TEL. 971 71 87 95

(2) Partida de baptisme de Guillem Reynés Font. Sant Nicolau, f. 182, n. 62 (26-9-1877). Va ser batiat amb els noms següents: Guillermo; Juan, José, Pedro, Primicio y Nicolás.

(3) ADM, Sant Nicolau (1903-1918), f. 54-55, n. 2. Sobre mossèn Alcover i les seves difícils relacions amb l'Institut d'Estudis Catalans, el mateix Guillem Reynés publicà una notícia al BSAL, XVII, pàg. 112.

(4) GEM, 14, pàg. 279. Gaspar Reynés Quintana signà el *Manifest* de l'any 1936.

(5) A la sala de professors de l'Institut Ramon Llull de Palma hi ha un retrat seu exposat.

(6) VIDAL, Jordi. «El primer de maig de 1902 a Palma a través d'una carta del mestre d'obres Gaspar Reynés i Coll», BSAL, 51 (1995), pàg. 309-314.

(7) TOUS Y MAROTO, José M. «Del momento. Guillermo Reynés». *La Almudaina*, 15-10-1918.

(8) FERRÀ, B. «Unidad de la patria». *Mallorca Dominical*, 8 d'abril de 1900.

(9) MIR, Gregori. *El mallorquinisme polític*. Palma, 1990, I, 346, II, 243; PEÑARRUBIA, Isabel. *Els partits polítics davant el caciquisme*. Montserrat, 1991, 445, 448; TRIAS, Sebastià. *L'Arxiduc Lluís Salvador, una història de vida*. Palma, 1994, 57-58.

(10) Fins i tot publicà una carta a *La Gaceta de Mallorca* de 20 de desembre de 1907 per explicar la seva opinió sobre això.

(11) ROSSELLÓ BORDOY, Guillem. *La desintegració de la col·lecció Despuig de escultura clàssica*. Trabajos del Museo de Mallorca, Palma, 2000, 12-13.

(12) *Necessitat de reconstituir el llenguatge català en els oficis tècnics, y en l'art de construcció*. Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Barcelona, 1906, 553-554.

(13) BSAL, XVII (1918), 46-47. VIDAL, Jordi. «Notes bibliogràfiques de l'arquitecte Guillem Reynés Font». BSAL, 53 (1997), 436-438.

(14) BSAL, XVII, 1918, pàg. 112. Moll, F. B. *Un home de combat (Mossèn Alcover)*. Moll, Palma, 1981, pàg. 166-169. *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, X (1918-19): 81-161.

(15) Guillem Reynés publicà la notícia al BSAL: «El die 3 del actual, festivitad del nostre patró Beneventurat Ramón Llull, se celebrá en el restaurant Victoria, un dinar en honor de l'esquísida poetesa mallorquina Na Maria Antonia Salvá» (BSAL, XVII, 1918, pàg. 112). Crònica de l'homenatge a *La Veu de Mallorca*, 15 de juliol de 1918, pàg. 20.

(16) ROSSELLÓ LLITERAS, J. *La Junta de reparación de templos de la Diócesis de Mallorca*. Memoria Ecclesiae XVII, Oviedo 2000, pàg. 330 (Junta de 23-7-1910).

(17) ALOMAR, J. «D. Guillermo Reynés y Font». Nota necrològica publicada a l'*Anuario de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya*. Barcelona, 1919, 161.

(18) SEGUÍ, Miquel. *Arquitectura Contemporánea en Mallorca (1900-1947)*, Palma, 1990, 388.

(19) RODRÍGUEZ TEJERINA, José M. *Historia de la Medicina en Mallorca*. Palma, 1986, 222.

(20) LLAUGER, Miquel À. *Les rondes de Ciutat*, Palma, 1992, 40.

(21) RAYÓ, Pere. «El projecte d'eixample de la plaça del Mercat (1910). Evolució urbanística de la zona». *Ultima Hora*, 17-11-1994.

(22) BOBM, 54 (1914), 224-226.

(23) A l'Hotel Victoria se celebrà un «banquete» dedicat a Guillem Reynés Font amb motiu de la finalització «del nuevo palacio de don Juan March». Hi assistiren tots els treballadors i oficials que intervingueren en les obres. *Revista Baleares*, 32 (1917).

(24) Els apunts i els plànols de l'arquitecte Guillem Reynés sobre els castells d'Alaró, Santueri i del Rei poden ser consultats a ARXIDUC LLUÍS SALVADOR, *Els castells roquers de Mallorca*, Cort, Palma, 1994.

(25) VIDAL, Jordi. «Notes bibliogràfiques de l'arquitecte Guillem Reynés Font». BSAL, 53 (1997), 435-442.

(26) Oficialment morí de broncopneumònia, segons Certificació Literal de Defunció. Registre Civil de Palma de Mallorca, núm. 250, 14-10-1918. L'esquela, publicada a *La Almudaina* de dia 14-10-1918, convidava a resar un rosari per la seva ànima a l'església de Sant Bartomeu de Son Rapinya.

(27) BSAL, XVII, 1918, pàg. 145-147.

(28) *Ultima Hora*, 15-10-1918.

(29) *La Veu de Mallorca*, 31-10-1918.

(30) *Ultima Hora*, 15-10-1918.

■ PILAR ARNAU I SEGARRA

L'experiència religiosa femenina en l'obra d'Antònia Vicens¹

1. INTRODUCCIÓ

La lectura de l'obra narrativa d'Antònia Vicens (Santanyí, 1941) ens revela un univers profundament impregnat del context ideològic, del moment històric i de l'espai social en què es desenvolupa. En les seues obres, aquest conjunt de paràmetres s'interpreta des de la reflexió íntima i individual, sota la mirada femenina: l'autora l'explora des del seu propi jo i l'ofereix al lector i a la lectora per mostrar "objectivament" les seues discrepàncies.

És, en aquest sentit, una literatura definida pel dissentiment, el refús, la negació, immersa en un pessimisme dolorós, de vegades punyent. La plèthora dels aspectes crítics i desfavorables esdevé un atzucac, que només rarament forneix un accés a la metamorfosi de la trajectòria vital de les figures literàries femenines. Aquesta identitat perenne està delimitada pels condicionaments històrics i socials: la família, l'educació i, per damunt de totes dues, refrenant-les, dominant-les, la religió, l'asfixiant catolicisme institucional de la postguerra franquista, que planava suprem sobre la societat mallorquina rural de la seua infantesa. El binomi dona-religió assoleix aquí una transcendència determinant. I és que Antònia Vicens és conscient que la religió, el cristianisme, ha estat durant segles la coordinada indispensable per a la configuració de l'experiència femenina, tant pel que fa a la recepció de les pautes de comportament que mediatitzen la seua socialització, com en relació amb la projecció dels sentiments individuals en diversos cultes, activitats o devocions religioses.

Diversos autors provinents de geografies, moments i línies d'investigació ben diferents han percebut, i hi han al·ludit, en algunes de les seues obres els vincles privilegiats entre ambdós paràmetres que conformen l'especificitat de la religiositat femenina. Fou al segle XIX, a les albrors del moviment feminista, quan moltes dones de les societats més industrialitzades començaren a descobrir i interpretar el seu paper en el si de la societat. En aquest procés d'autoconeixement i de reflexió, algunes pensadores encetaren un debat crític i creatiu sobre la seua relació amb la religió i les conseqüències que se'n derivaven. Així, per exemple, la catòlica alemanya Louise Otto-Peters (1819-1895), fundadora del moviment feminista alemany, percebia en un *freies Christentum* la base i el motor per

Antònia Vicens

a l'emancipació de la dona i la seua igualtat política amb l'home; la jueva berlinesa Hedwig Dohm (1833-1919) publicà assaigs molt severs amb la imatge que els pastors protestants tenien de les dones. Gertrud von le Fort (1876-1971), nascuda en una família protestant d'ascendència hugonota, es convertí al catolicisme el 1924, després d'haver estat deixeble del filòleg i teòleg Ernst Troeltsch. L'univers catòlic determinà des de llavors el seu discurs històric i religiós i, anàlogament, les seues reflexions sobre la condició femenina: en un món alliberat de les doctrines cristianes la dona redescobriria el seu rol religiós primitiu, molt més favorable al seu desenvolupament que no pas el proclamat per les esglésies cristianes oficials.

Posteriorment, a final de la dècada dels quaranta, Simone de Beauvoir, en parlar de la supremacia masculina en les cultures judeocristianes, afirmava que

Les religions forgées par les hommes reflètent cette volonté de domination: dans les légendes d'Eve, de Pandore, ils ont puisé des armes. Ils ont mis la philosophie, la théologie à leur service. (Beauvoir 1949: 24)

La gran ruptura entre «dona i religió» tingué lloc a principi dels anys setanta. Si anteriorment havien estat les diverses generacions de pensadores feministes europees, ara eren les nord-americanes les que protagonitzaven el discurs que als Estats Units s'havia desenvolupat gràcies al procés d'emancipació i lluita per la igualtat de les minories. Paral·lelament al racisme, a l'opressió que patien els ciutadans de raça negra per part dels blancs, aparegué el sexisme, l'opressió d'un sexe per l'altre. Hom declarà el patriarcat, amb la seua ideologia fal·locrítica, com el major enemic del desenvolupament de la condició femenina i s'atacaren l'Església i la teologia com els mòbils que reforcen aquesta forma d'organització masculista. Si bé d'aquest conflicte nasqué la «Teologia feminista», un moviment de dones —esdevingut internacional— que no vol renunciar a la religió i a les seues pràctiques però que analitza estrictament els elements sexistes del pensament religiós i les estructures masculistes de l'Església, la seua influència ha estat reduïda als cercles intel·lectuals de certes esferes teològiques cristianes, especialment als Estats Units, als Països Baixos i a Alemanya.

Tot plegat, cal reconèixer que en la societat patriarcal moderna no s'ha percebut la magnitud determinant del conflicte entre la condició femenina i la religió. El cristianisme occidental, amb la seua dominació de la voluntat sobre els sentiments, la subordinació del cos a l'intel·lecte, i l'ordenació de l'home sobre la dona, reflecteix un sistema de valors propi. L'home occidental aprengué a contenir-se, a ser amo de si mateix, a controlar el món, a assumir la responsabilitat sobre els éssers inferiors, sobre la dona, els menors i la família. Es proscriu així la irracionalitat, es controla la sexualitat i la dona adquireix un rol determinat i limitat. Moltes dones s'identifiquen amb aquesta cultura burgesa i la seua religió, sense veure quina preponderància ha assolit aquest sistema de valors en la nostra natura, en les nostres necessitats, en el nostre espai.²

No és aquest el cas d'Antònia Vicens, per a qui la religió esdevé germen fonamental per matisar i interpretar els canvis transcendentals en la història de les dones. Tanmateix Vicens, però, no pretén en cap moment establir les bases per a un debat teològic o filosòfic sobre la vinculació de la dona a la religió. El seu propòsit és explorar, furgar en la funció de la religió com a arrel d'una moral opressora que impossibilita el lliure desenvolupament dels éssers humans, i molt especialment el de les dones. No estem parlant ací ni d'espiritualitat, ni de mística, ni de les normes del conjunt de creences i pràctiques que tenen per objecte retre culte a la divinitat, com diria el diccionari, sinó de l'aplicació tendenciosa d'aquestes normes, de la crítica al sistema religiós tradicional, al catolicisme oficial que descansa sobre pilars morals exacerbada negatiuament per a la psique femenina. Vicens inscriu aquest procés en una societat concreta, en la societat rural mallorquina dels anys seixanta i setanta, immersa en una profunda crisi de valors generada per les transformacions econòmiques i socials que dugué la implantació frenètica del turisme de masses.

2. ALGUNES DADES SOBRE EL TRACTAMENT DE LA RELIGIÓ EN LA LITERATURA MALLORQUINA DE POSTGUERRA

La crítica al sistema religiós tradicional en la literatura (narrativa i poesia) mallorquina contemporània esdevé un factor molt recurrent. Gregori Mir analitzà per primer cop

aquest fenomen a principi dels setanta (Mir 1970: 150-157) i el classificà en tres plans:

— el propi pensament de l'escriptor, influït per la literatura de postguerra o per aquells autors que fins a la dècada dels cinquanta no pogueren ésser llegits: Sartre, Camus, Faulkner, els neorealistes italians, els francesos Péguy o Simone Weil;

— la vinculació a la crítica social, és a dir, les pràctiques religioses en l'espai on es mouen els personatges;

— les figures típiques, sobretot els capellans.³

L'omnipresència obsessiva del paper de la religió en aquesta literatura es palesa en l'obra de diversos autors. De fet, fou el poeta Blai Bonet (Santanyí, 1926-1997) un dels primers autors que li atorgà una importància preponderant. Ja en la seua primera novel·la, *El mar* (1954), Bonet transcriu les seues inquietuds religioses presents en la seua obra poètica: «fa un al·legat d'acusació pública contra el sistema religiós, entès aquest com a poder social, i condicionador, per tant, de la llibertat espiritual de l'home» (Mir 1970: 152) Aquest paràmetre es repetirà en l'obra d'una gran part dels narradors illencs posteriors. Ara però, excepte l'escriptor Baltasar Porcel, cap autor no gosarà posar en dubte explícitament en la seua obra l'existència divina. Porcel (Andratx, 1937), en la novel·la *Solnegre* (1961), fa dir al protagonista quan aquest experimenta la necessitat d'escriure el seu testament: «No sé si Déu existeix, però a mi no m'ha servit per a res. És curiós: el voler, no sé ben bé per què, escriure el meu testament, m'ha dut als llavis la paraula Déu.»⁴ L'escriptor localitza la problemàtica religiosa en l'existència o inexistència de la divinitat, en un Déu al marge del sistema religiós i per això un Déu mancat de vinculació amb els interessos de les classes dirigents, o amb l'Església reaccionària. Més endavant, el protagonista torna a reflexionar sobre aquesta idea de Déu: «Déu... Potser creure en Déu significa creure, també, en els homes [...]» (pàg. 49). Aquesta coordinada, la de l'amor als éssers humans, enllaça perfectament amb certs trets característics del tractament que Miquel Àngel Riera (Manacor 1930-Palma 1996) farà de la temàtica religiosa. Pere Rosselló, que s'ha ocupat exclusivament d'aquest fenomen en l'article «La religió i l'obra de Miquel Àngel Riera»,⁵ basteix una definició d'aquest concepte:

«La religió és aquesta capacitat i/o necessitat per a mantenir lligams amb els altres homes, de la mateixa manera que la religió tradicional (la cristiana o qualsevol altra) vol establir aquestes relacions entre l'home i Déu, entre l'ací i el més enllà. La "religió" de Riera s'oposa diametralment a la religió "oficial"». (Rosselló 1981: 120)

Així, doncs, la religió és per Riera «un lligam d'amor», coordinada que impregnà gran part de la seua obra poètica i narrativa, però també un element tradicional per a ser criticat. En aquest sentit, Riera se suma al contingent de novel·listes mallorquins dels setanta, que empraren les seues obres per elaborar una dura crítica de l'opressor sistema de valors defensat per la religió tradicional, adés esquemàticament, adés amb més complexitat. Trobem temàtica religiosa a *Cròniques de la molt anomenada ciutat de Montcarrà* (1972),⁶ de Maria-Antònia Oliver (Manacor, 1946), on es descriu la importància dels cursets femenins de cristiandat per a l'educació repressora de la moral de les joves al·lotes (pàg. 44-45), la qual cosa també és criticada durament a *Els carnisers* (1969),⁷ de Guillem

Frontera (Ariany, 1945). En aquesta primera novel·la de Frontera, l'escriptor emet uns judicis despietats sobre els cursets masculins de cristiandat (pàg. 74-75), cursets que, d'altra banda, foren qualificats per alguns intel·lectuals mallorquins de respondre a directrius feixistes.⁸ També són molt constants les denúncies del sistema de valors mediatitzats pels educadors religiosos, sobretot pels frares i capellans als seminaris. Guillem Frontera n'elabora una crítica violenta i tenaç a *Tirannosaurus* (1977).⁹ Ací s'exposa un univers dicotòmic: d'una banda el seminari, refugi contra els perills exteriors, on àdhuc els diaris i la correspondència són controlats pels frares; de l'altra, el món dels estrangers libidinosos que busquen recer per als plaers sexuals sota els arbres del parc que envolta el seminari. Amb tot, i malgrat l'aïllament, el seminari no conforma el lloc de pau que proclama. Hi regna una educació severa i cruel: conspiracions, càstigs injustos, repressió... fins i tot l'assassinat d'un nen seminarista per un frare.

En aquesta abundor de temàtica religiosa destaca el poeta, assagista i narrador Jaume Santandreu (Son Sureda-Manacor, 1938). Igual com Frontera, Santandreu passà pel seminari, amb la gran diferència que mentre que el primer se'n sortí cap als setze anys, Santandreu s'ordenà sacerdot. Ell és, doncs, l'únic novel·lista que, a més de posseir una formació teològica acadèmica, és representant d'aquest sistema religiós. Però no per això s'hi mostra menys crític que la resta d'escriptors. Si analitzem la primera novel·la de Santandreu, *Camí de coix* (1980),¹⁰ percebem que l'argument li serveix per a exhibir amb decisió els seus plantejaments crítics, socials, combatius. Contra l'explotació i la marginació dels treballadors, Santandreu proposa una alternativa social i cristiana basada en la solidaritat entre els obrers, en els plantejaments d'un grup cristià de base molt compromès socialment (pàg. 95-139). En aquest sentit, el capellà-escriptor manacorí és un dels pocs autors insulars que reïx a oferir una alternativa religiosa i moral als conflictes humans.

La plèthora d'elements religiosos en la narrativa mallorquina de les darreres dècades dugué el crític Guillem-Jordi Graells a afirmar que aquest tret la converteix «segurament [en] la més abundosa en presència de capellans, monges i frares per plana de la literatura mundial. Aquesta abundància [...] revela fins a quin punt el paper de l'Església catòlica ha estat determinant fins als anys seixanta a la societat illenca i com ha configurat una caracterització ideològica i moral.» (Graells 1982: 161)

3. LA RELIGIÓ EN L'OBRA D'ANTÒNIA VICENS

L'apropament al tractament que Antònia Vicens realitza de la temàtica religiosa exigeix sens dubte el coneixement i la reflexió del context històric, social i ideològic en què s'inscriu. En aquest sentit, caldria recordar algunes coordenades històriques per a comprendre la transcendència de l'element religiós en l'obra vicentina.

Antònia Vicens nasqué el 1941, tres anys després de la victòria de les tropes franquistes en la Guerra Civil espanyola, és a dir, en ple període del nacionalcatolicisme més exacerbat. Fou aquella una època en què la institució eclesiàstica espanyola estava vinculada a la ideologia falangista i gaudia d'un poder suprem, incomparable a la de qualsevol altra Església europea d'aquell temps. La Falange havia assumit la idea de la

unitat entre l'Estat i l'Església, que ja havia estat defensada pels tradicionalistes espanyols al segle XIX. Evidentment, el règim franquista no tolerava cap llibertat de culte, i la religió catòlica fou proclamada la religió oficial de l'Estat. D'altra banda, i si durant la Guerra Civil moriren molts capellans, frares i monges, l'eufòria religiosa de la postguerra nacionalcatòlica generà un nombre molt alt de noves vocacions, bona part de les quals es canalitzaren cap al món de l'ensenyament escolar. Fou en un d'aquests col·legis religiosos, en el qual predominava la doctrina catòlica més reaccionària, íntimament lligada al sistema franquista, on Antònia Vicens s'inicià en el món de l'ensenyament.

El pas per l'escola de monges de Santanyí deixà profundes marques en la psique de la futura escriptora: ensenyament deficient, manca de formació pedagògica de les monges, repressió moral fins als detalls més íntims, sobrevaloració de l'ensenyança de la doctrina cristiana i dels valors patriarcalcs, etc. A partir d'aquest bagatge personal, Antònia Vicens elaborarà un tractament temàtic de l'element religiós, que se centra fonamentalment en la seua mateixa experiència: en la seua relació amb diversos agents de l'Església catòlica i en les manifestacions populars en la llarga postguerra. Vicens hi procedeix des d'una perspectiva crítica homogènia, els trets de la qual, però, evolucionen tot al llarg de la seua obra,¹¹ vinculada íntimament —cal subratllar-ho—, sovint fins a la indissolubilitat, a la seua mateixa biografia.¹²

Hem de tenir en compte que Antònia Vicens encetà el seu camí literari de molt bona edat, cap als vint anys, quan encara residia amb els seus pares a Santanyí. Les seues dues primeres obres, el recull de narracions breus *Banc de fusta* (1968) i la novel·la *39° a l'ombra* (1968), presenten la problemàtica reli-

giosa mitjançant la ploma d'una dona jove, quasi encara una adolescent, que contempla bocabadada les transformacions econòmiques i socials que s'escauen al seu voltant. Malgrat l'esquematisme dels plantejaments, l'escriptora ja avança en aquestes primeres planes de joventut una de les tesis més valuoses sobre el binomi dona-religió en la seua obra: la religió impedeix el desenvolupament de la dona i, per tant, l'assoliment de la felicitat. A *39° a l'ombra* aquesta hipòtesi es concreta precisament en la relació amorosa, quasi platònica, entre na Miquela, la protagonista de la novel·la, i don Damià, un capellà del poble. Els condicionaments catòlics que impedeixen la relació amatoria entre almenys un membre eclesiàstic determinen el fracàs de la parella (pàg. 70-84). Na Miquela abandona el poble i es trasllada a la costa per fer feina com a dependenta en una de les nombroses botigues de *souvenirs* per als turistes. El fracàs amorós, una de les constants en la novel·lística vicentina, s'exhibeix ací com a corol·lari negatiu de la moral predicada per l'Església, la qual cosa s'accentua quan el rector del poble li recrimina:

«...només per una beneitura. ¿Tens consciència de lo que has fet, només per una beneitura? Idò, tirar p'en terra sa sang de Jesucrist, sa fe d'un poble. Tu ho deus sebre, lo que diu s'evangeli d'aquells que fan pecats d'escàndol. I ses llàgrimes amargues que l'Església, sa nostra mare, ha hagut de vessar...» (pàg. 84).

En la seua narrativa primerenca, Vicens encara no s'endinsa en la psicologia dels personatges. Ací, la religió apareix com la base d'una moral allunyada dels sentiments humans, i si no es respecten les seues directrius, pot dur a la marginalitat. És el contrast entre l'oratoría del rector i el silenci que li oposa na Miquela: ella es nega a denunciar don Damià, com li proposa el rector, i, si bé finalment acaba acceptant la supremacia de la moral opressora, rebutja participar-hi activament.

3.1. L'educació religiosa

«No olvidarán los Profesores de Religión que la materia que se encomienda es no sólo ciencia, sino manjar del alma de los alumnos y directriz de todos los actos de su vida.»¹³

En aquesta necessitat de mostrar el seu món desplaent, l'afany de denunciar la realitat, Antònia Vicens inclou també la presència dels cursets de cristiandat, amb la qual cosa es permet algunes pinzellades iròniques. Els cursets espirituals apareixen a *39° a l'ombra* com una mena d'excursió organitzada per a les joves adolescents, perquè, malgrat els esforços de na Maria, la cosina ultradevota de la protagonista, que duia cilicis per mortificar-se, i les intencions d'alliçament moral de beates i monges, els interessos de les noies anaven per altres camins. El diàleg entre na Maria i algunes membres de l'excursió, al vagó del tren que les ha de dur al lloc de recolliment espiritual, esdevé molt simptomàtic de la dualitat moral:

«—Teniu en compte que no anam a una excursió de les verges a riure i a botar. En arribar allà, recolliment i obediència, perquè en es més íntim d'es vostro ser prendrà forma sa vostra vocació.

—Sa nostra vocació? —reia alguna—. Fa estona que està ben perfilada. Trobarem *novio*, allà?

Rèiem totes [...].

—Escoltau-me! Dins es matrimoni hi ha molts de graus de santificació. I sa vostra felicitat...

Però això dels graus de santificació interessava molt pques. Era un promès, un promès, el que volien.» (pàg. 59)

Vicens palesa netament l'anacronisme d'aquest sistema de valors religiós. Allunyada de les necessitats reals dels éssers humans, la religió es mostra com un factor repressor i opressor de la condició de la dona, com un instrument per a controlar la seua ment i les seues pautes de comportament, per a imposar-li una estricta moral allunyada de la moral social.

I si la moral religiosa impossibilita el lliure desenvolupament de les dones, les monges serviran com a instrument mediatitzador per a aplicar-la. A *La festa de tots els morts* (1974), la protagonista recorda la seua infantesa, el primer dia de classe quan sor Maria i el capellà expliquen a les alumnes els Deu Manaments. Ara bé:

«Només el sisè fou extens, i no era pecat d'impuresa només profanar el cos amb actes impurs o amb pensaments, o amb desigs, hi havia la impuresa del cor que era tant o més greu, ja que, en lloc del cos, es corrompia l'ànima, i l'enemistava amb Déu que compadeix els pecadors, però s'estima les ànimes pures. I era terrible aquest pecat, tant del cos, com del cor.» (pàg. 39)¹⁴

La instrucció moralreligiosa era viscuda molt negativament per les al·lotes i podia esdevenir esgarrifosa. En aquesta novel·la, els representants de l'Església operaven amb la por de les nines, una tàctica eficaç per a examinar i censurar llur pensament. El sermó del capellà continua en un to de paràbola moralista:

«Una vegada en un poble, hi havia un jove pietós, quasi perfecte, amador de totes les virtuts, sense altre pecat que l'original ja esborrat per la santa aigua del Baptisme. Un vespre, però, el jove va recrear els seus pensaments amb imatges impures i l'endemà la mort, va deixar-lo fred al llit. El poble, que el creia sant, va voler que l'enterressin davall les rajoles de l'altar, a l'Església, i mentre el capellà cantava la missa de Difunts, de sobte, unes flamerades foradaren les rajoles i amb elles aparegué l'ànima del jove cridant que el traguessin d'aquell lloc sant, perquè el seu cos no era innocent.» (pàg. 39-40)

La festa de tots els morts és la més reivindicativa de les novel·les de la primera època d'Antònia Vicens. L'autora hi descriu explícitament les causes del condicionament de la dona, l'educació limitada i el catolicisme asfixiant. Malgrat el fet d'incorporar-se al món laboral, i fins i tot d'abandonar la llar familiar i la terra coneguda per traslladar-se a la «gran Ciutat» (probablement Barcelona), la dona no aconsegueix alliberar-se: per a reeixir-hi, caldria que fos conscient de la necessitat de desenvolupar una idea d'oposició a molts condicionaments socials tradicionals que li són imposats des de la infància (Arnau i Segarra 1997: 337).

L'escriptora, que, com ja hem dit anteriorment, cursà tots els estudis primaris en un col·legi religiós de Santanyí, testimonia en *La festa de tots els morts* la magnitud de la tasca educacional d'aquest tipus de centres d'ensenyament en la Mallorca de postguerra. Si recorrem al context històric, observem

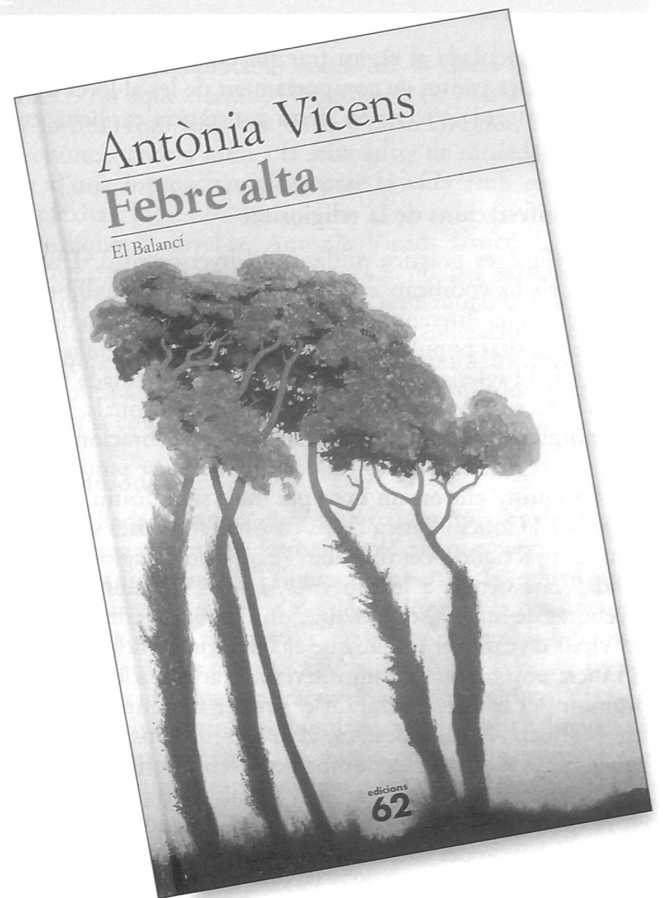
que en realitat les congregacions femenines tingueren un paper predominant en l'educació a l'illa, la qual cosa es remunta a mitjan segle XIX, època en què les desamortitzacions afectaren els ordes religiosos masculins més que no pas els femenins. Això es deu al fet que no se suprimiren els ordes que es dedicaven a l'ensenyament i a l'assistència en hospitals per tal com aquests estaven compostos principalment de monges, la qual cosa generà la superioritat absoluta de les congregacions femenines. En aquell temps, a Mallorca hi havia 95 convents de monges i 18 de frares, fet que consolidà l'assoliment del control de l'educació per part de les monges. Un segle més tard, durant la dècada dels quaranta, quan Vicens comença "a anar a costura" l'Institut Nacional d'Estadística notificava que 30 congregacions religioses aglutinaven 2.012 professes a tot Mallorca (Escartín/Serrano 1997: 26).

Les monges són figures literàries constants que apareixen al llarg de tota l'obra vicentina. L'autora, que no ha silenciada mai els elements autobiogràfics dels seus primers llibres, declarava a un diari mallorquí:

«Acabará siendo un tópico la referencia obligada a las monjas. Pero sí, las monjas presidieron en mi pueblo la primera formación de las niñas de mi edad y nos marcaron. Nos enseñaban a sumar, restar, multiplicar y dividir, y sobre todo nos enseñaron a dividir entre buenos y malos. Pronto me di cuenta de que aquel mundo estaba mal hecho [...] Y ellas [les monges] nos asustaban, jugaban con el miedo sobre nosotras. El miedo al infierno, que era su único modo de educar [...]. Las monjas eran seres impersonales, yo creo que no tenían vocación. Creo que aquello debía ser su salida, su proyección, para escapar de la miseria económica [...] los métodos de represión eran pueriles. Un día le dije a un sacerdote que leía San Miguel Bueno y mártir, de Unamuno, y dijo que me condenaría. Me pareció excesivo...»¹⁵

L'obsessió per l'educació repressora es materialitza en la presència incessant de figures religioses femenines en la seua obra. Amb el pas dels temps, però, la dona escriptora avança en el procés de maduració vital i intel·lectual, la qual cosa li permet desembarassar-se, almenys parcialment, de certes obsessions de joventut i assolir una perspectiva més distanciada. En travessar la cinquantena, Vicens percep la problemàtica religiosa en la seua biografia amb més ironia. Ara retrata les monges fins i tot amb pinzellades humorístiques. En el capítol «Cinema» del volum autobiogràfic *Vocabulari privat* (1993), l'autora ens descriu la reacció de les monges quan, a final dels anys quaranta, s'obrí la primera sala de cinema a Santanyí:

«Els capellans i les monges es varen esvalotar, com mosques un dia de mal temps, i, pertot arreu, deixaven sentir les seves sentències i les seves condemnes. Sor Margalida de les Set Llagues, la mestra de la meua classe, la que ens ensenyava a sumar i a fer punt enllaçat, amb poc temps es va consumir [...] de tant predicar contra el cinema. Solia dir-nos: "Si voleu ser dones com cal, si voleu ser bones esposes i bones mares, per amor de Déu, no aneu al cinema! El cinema vos robarà els diners i la decència".» (pàg. 51)

Amb humor i molt bon olfacte, l'autora presenta la impotència d'aquestes dones, obligades, en el fons, a forjar la personalitat de les alumnes i a vetllar perquè no es desviïn dels preceptes de l'Església més tradicional que elles representen. Les monges foren, en la postguerra mallorquina, actuants que aplicaven una rigorosa moral a les nenes i adolescents, però també foren víctimes perquè, malgrat els seus esforços, no pogueren anar contra els nous vents del progrés econòmic que el sector turístic dugué a l'illa, i amb ell, una crisi de valors morals molt profunda que afectà sobretot les dones. Les monges intentaren refrenar el pes d'aquestes influències estrangeritzants, però no sempre se'n sortiren. Antònia Vicens mostra aquest fenomen múltiple, que no és contradictori. En desmascarar la impotència de les monges per defensar els valors que consideren ideals i que pretenen consolidar la moral oficial que l'Església estimava favorable a les dones, l'escriptora mostra com "realment" aquesta moral era ben nociva per al desenvolupament del col·lectiu femení en la seua totalitat (monges incloses). És la monja sor Florentina que titlla la costa turística com a "terra de missió" (39° a l'ombra, pàg. 168) perquè les cambres forasteres poden sucumbir a les temptacions, o sor Ramona (*La Santa*, pàg. 31), «una monja jove, de pell fina i mans llargues, ploradora. Si alguna [alumna] es rebel·lava o deia alguna incongruència, Sor Ramona vingia plorar» (pàg. 31).

Heroïnes mediadores d'un sistema de valors reaccionaris, o víctimes del desenvolupament d'aquest sistema, la realitat és que les monges tingueren un paper primordial en l'educació repressora de la postguerra i foren representants cabdals de

l'Església vinculada al règim franquista. Tot plegat, les monges regiren les pautes de comportament de les al·lotes mallorquines i Antònia Vicens en deixa constància explícita en els seus escrits.

3.2. Manifestacions de la religiositat

La religió es practica mitjançant diversos ritus. L'Església catòlica els ha codificats en una àmplia gamma de llibres que s'empren en les diferents celebracions litúrgiques. Un dels trets de la religiositat popular és que els seus ritus es diferencien dels oficials de l'Església. La religiositat popular, vinculada molt sovint a la recerca de la solució als problemes personals, familiars i econòmics, acostuma a manifestar-se en celebracions col·lectives impregnades d'un to folklòric. En aquest sentit, l'Espanya franquista en fou un exemple molt significatiu, fins i tot després del Concili Vaticà II: els costums folklòrics s'empraven com a pràctiques centrals de l'expressió religiosa. D'altra banda, l'assistència a les novenes, rosaris, tríduums, primers divendres de mes i altres celebracions religioses eren les poques activitats de caràcter públic que es toleraven a moltes dones en la rància postguerra. En un interessant article sobre el discurs prohibit per la censura durant el primer franquisme, el sociòleg Manuel Abellán destaca el paper libidinal que durant aquells anys exerciren les nombroses celebracions de ritus catòlics. Segons Abellán, els psicòlegs socials no han parat esment en l'experimentació de plaer encoberta en aquests actes, com ara la celebració del «mes de les flors» dedicat a Maria, o la devoció als sants (Abellán 1992: 195).

Antònia Vicens, observadora fidel de tot allò que transcorre al seu voltant, aborda alguns d'aquests trets a *La Santa* (1980). En aquesta novel·la de formació i de conscienciació, l'autora explora les implicacions ideològiques de l'experiència femenina, especialment les d'ordre religiós. Ací s'exposen alguns dels ritus catòlics més importants de la postguerra, emmarcats en el seu context social: les processons tenen un paper fonamental en la societat rural illenca:

«La processó va arribar amb els visques de cada any, dues taringues d'homes i dones i el vicari enmig amb la campaneta. Enmig, la carrossa plena de dimonis vermells amb cua i banyes verdes i forca negra. Dalt de tot, tremoladissa, la filla del secretari de l'Ajuntament, amb el vestit típic i el paneret de fruita. (pàg. 36)

El fet de poder protagonitzar algun d'aquests actes públics era per a les famílies —els progenitors en el cas dels infants— una font immensa d'orgull. No en va la mare de la protagonista intenta amb tota la seua convicció imposar al vicari que la seua filla sigui la Beata de la processó religiosa del mateix nom.» (pàg. 35-36)

I si aquestes manifestacions de la religiositat popular tenien un caràcter més convencional que místic i espiritual, Vicens hi destaca la importància de la seua naturalesa social, sobretot per al món femení. L'escriptora fa dir a una de les seues dones:

«—Ses processons em recorden sa meva joventut. Però llavors eren més sentimentals. Una s'ho passava bé. Ses que podíem estrenàvem vestit i moltes agafaven promès.» (pàg. 37)

L'autora, coneixedora de l'espai ideològic dels seus personatges, desemmascara la dualitat reticent en aquestes desfildes públiques: les manifestacions de la religiositat popular duïen implícit tot un seguit de gèrmens d'índole social. La participació en públic, en posicions capdavanteres o de protagonista de l'acte, implicava l'automàtic reconeixement i prestigi davant la resta dels membres de la col·lectivitat, comunitat que, d'altra banda, patia la misèria econòmica de la dura postguerra: aquesta mena de rituals religiososocials podrien interpretar-se perfectament com una compensació a les inclemències condicions de vida d'aquell temps. Antònia Vicens, però, no s'atura ací. La seua intenció no és solament de mostrar la religiositat popular com un instrument per a assolir la satisfacció de pertànyer a un grup d'elegits, sinó que, a més, palesa la seua voluntat de revelar-la com una convenció establerta tàcitament (o expressament?) entre les dues parts, l'Església i la societat rural:

«Per a Setmana Santa, la gent vivia doblement accelerada, netejava la casa en profunditat a tot arreu, feia panades i robïols, assistia als sermons, als oficis i a les processons, i la majoria fins i tot els no creients, es confessaven, car era tradició que sense el bitllet que donava el confés després de l'absolució, no es podien menjar panades. Sovint, al bell mig del carrer, es sentien frases com aquestes:

—Tu, que ja tens es bitllet?

—Encara no. Però avui sens falta em confessaré, no fos cosa que em quedàs sense menjar panades.» (pàg. 75)

Notem que en aquesta citació la paraula “gent” podria substituir-se pel mot “dones”, puix que, de fet, elles són les actants, les que treballaven especialment per a preparar aquest tipus de festes. La convergència d'interessos entre la religió i la societat generava una relació deutora entre ambdues. Per a l'Església, tant se valia que els confessos fossin creients com ateus, el fet és que participessin públicament en els ritus de la Setmana Santa; per a la gent del poble, el més important era poder gaudir de les pastes típiques de la festa, encara que haguessin de confessar-se.

Tot plegat, Antònia Vicens evidencia la farsa d'aquestes celebracions religioses i critica les conviccions hipòcrites. I és que, de fet, l'Església tingué tant de poder en la societat rural mallorquina fins als anys seixanta, que la seua transcendència era indefectible, decisiva, per a la vida quotidiana dels vilatans. La plètor de celebracions religioses en públic mesurava el temps, marcava la cadència exacta de la temporalitat, agrupant-la en intervals regulars que cristal·litzaven la rutina del pas del temps, tot adquirint una magnitud transcendental:

«Les processons se succeïen, processó i quaranta hores per la salut del Papa, processó i *Te Deum* en acció de gràcies perquè Santa Babiana a la fi havia enviat pluja als camps, llavors rosari i missa a Sant Benet, perquè intercedís davant la seva germana Santa Babiana que ja feia pep de tant de ploure, que en lloc de salvar s'anyada negaria es sembrats. Entre una cosa i l'altra, la gent vivia a cop de campana. Campanades al matí, campanades a l'horabaixa, i vinga gent al carrer a pregar. Després, tan bon punt tot això havia passat i la gent havia normalitzat els seus horaris d'acord a la rutina dels seus quefers diaris, la Mare de Déu de Lourdes, com que li havia donat per sortir del seu

llogaret i recórrer Europa, també va arribar al poble. Una setmana abans començaren els assaigs una hora cada nit al Centre d'Acció Catòlica, organitzant la processó per anar-la a esperar de tal manera que en lloc de parèixer una visita paregués una aparició.» (pàg. 57)

3.3. L'experiència religiosa

En aquest univers asfixiant recreat per la novel·lista, infestat de condicionaments i convencions, l'experiència religiosa no esdevé mai favorable per a la realització personal dels éssers humans. Les dones són les grans perdedores, atrapades entre els valors morals del règim patriarcal franquista i els propagats per l'Església catòlica col·laboradora amb el sistema, pateixen conflictes molt dolorosos, són impotents per cercar un espai femení, per assolir la pròpia identitat com a dones. Durant la infantesa, mitjançant les monges, les dones vicentines reberen una educació que associava qualsevol manifestació de plaer al pecat, especialment tot allò relacionat amb la sensualitat i la sexualitat. A les nenes se'ls reprimeix tota manifestació de plaer que pugui tenir connotacions libidinoses, àdhuc el fet de mirar-se en un mirall, font de vanitat segons les educadores religioses. En l'edat adulta, moltes d'aquestes dones no varen saber experimentar una sexualitat satisfactiva, l'educació marcà les seues pautes de comportament i la seua consciència. D'això es desprèn que el model femení divulgat tenia com a objectiu la castedat absoluta de la dona fins al matrimoni i, com en tota institució patriarcal, la submissió a l'home, en totes les vessants. L'assistència a les celebracions religioses estava permesa, àdhuc es veia amb bons ulls que les dones tinguessin una vida sacrificada com les heroïnes d'infantesa, santa Llúcia, santa Teresa de Lisieux i, particularment, na Maria Goretti (*La Santa*, pàg. 28). En el cas de les dones que quedaren fadrines, el que podria esdevenir una interferència d'interessos, un conflicte entre les pautes establertes, és assimilat ràpidament per l'Església: les dones que no tenien marit a qui encomanar-se podrien perfectament consagrar la seua vida als quefers de la congregació:

«Estava clar. No li quedava altre remei que matar el temps amb obres de caritat impersonals [...] Llavors tendria missió segura missió alta com totes les heroïnes dels contes de santedat la seva ànima aniria bessona de l'ànima d'un escollit de Déu a recórrer els difícils incongruents inabastables camins de la Gràcia.» (*Gelat de maduixa*, pàg. 55)

A *Gelat de maduixa* (1984), Vicens investiga la funció de la religió com a fonament i motor del procés de pèrdua d'identitat de les dones i, mitjançant els monòlegs interiors dels personatges, n'argüeix explícitament les raons que materialitzen aquesta moral opressora. La novel·la, centrada en un espai cronològic molt breu —un ofici de difunts—, serveix a l'autora per endinsar-se en les condicions existencials d'ordre religiós que impossibiliten el lliure desenvolupament de la psique femenina. Amb aquest objectiu, s'hi presenta la religió com a ideologia que intenta superar la mort amb la idea de la immortalitat, però que paral·lelament destrueix la vida. Els personatges topen sovint amb aquesta visió restrictiva de l'existència: la impossibilitat de viure una orientació sexual prohibida, la dificultat de la renúncia exigida pel sacerdoti, la incapacitat de reconciliar les aspiracions espirituals amb el

món material, l'explotació sexual de la dona per part dels homes... En aquest sentit, l'experiència de Maria Àngela, que interioritza, com hem vist en la citació anterior, la ideologia de renúncia com a ideal i la seua ànsia de santedat, és exponent d'una incapacitat d'acceptar la vida amb tota la seua complexitat.¹⁶

En aquesta novel·la, Antònia Vicens associa la religió a una força radicalment destructora i no pas salvadora com acostuma a proclamar l'Església. La seua moral obstaculitza la recerca d'un espai femení, impedeix la realització de la psique de la dona i la sotmet a turmentosos conflictes existencials, que la incapaciten per a assolir l'objectiu primitiu dels éssers humans: la convivència en felicitat.

4. Conclusions

Tot al llarg de la seua obra literària, Antònia Vicens articula una poderosa crítica dels factors ideològics que controlen i destrueixen els individus que hi estan immersos. La religió com a força castrant de la personalitat de les dones és la constant més recurrent d'aquesta narrativa. L'escriptora no sembla interessar-se gaire pels aspectes metafísics de la religió, per la mística o pels efectes alliberadors de les pràctiques religioses. El seu afany es dirigeix cap als elements manipuladors de la ment humana que sorgeixen quan hom aplica la religió com un instrument mediat d'una ideologia extremadament tradicional.

A pesar que observem la presència dels efectes dolorosos de la Guerra Civil en la societat rural mallorquina, la religió no es mostra explícitament articulada al voltant del sistema franquista: Vicens la percep més tost com un mal visceral, un dany arrelat a la pròpia societat mitjançant la institució del patriarcat. ■

Pilar Arnau i Segarra
Universitat de Münster

BIBLIOGRAFIA

- Novel·les tractades (amb les edicions ací emprades):
Blai Bonet: *El mar*. Barcelona: Club Editor, 1954.
Guillem Frontera: *Els carnissers*. Barcelona: Club editor, 1970 (2a. ed., 1a. ed. 1969).
Guillem Frontera: *Tirannosaurus*. Barcelona: Laia, 1977.
Maria-Antònia Oliver: *Cròniques de la molt anomenada ciutat de Montcarrà*. Palma: Moll/Consell Insular de Mallorca, 1991 (1a. ed. 1972).
Baltasar Porcel: *Solnegre*. Barcelona: Edicions 62, 1984 (3a. ed. en aquesta editorial, 1a. ed. 1962 en Albertí Editor).
Jaume Santandreu: *Camí de coix*. Palma: Moll, 1980.
Antònia Vicens: *Banc de fusta*. Palma: Moll, 1968.
Antònia Vicens: *39° a l'ombra*. Palma: Moll/Consell Insular de Mallorca, 1990 (1a. ed. 1968).
Antònia Vicens: *La festa de tots els morts*. Barcelona: Hogar del Libro, 1982 (1. ed. 1974).
Antònia Vicens: *La Santa*. Barcelona: Laia, 1980.
Antònia Vicens: *Gelat de maduixa*. València: Ajuntament de València/Fernando Torres-Editor, 1984.
Josep M. Llopart/Antònia Vicens: *Vocabulari privat*. Barcelona: Columna, 1993.

Bibliografia crítica:

- ABELLÁN, Manuel (1992): «El discurso prohibido por la censura durante el franquismo», en: Myriam Díaz-Diocaretz/Iris M. Zavala (eds.): *Discurso erótico y discurso transgresor en la Cultura Peninsular. Siglos XI al XX*. Madrid: Ediciones Tuero, pàg. 183-198.
ARNAU I SEGARRA, Pilar (1997): «M'he alliberat escrivint: la condició de la dona en la narrativa d'Antònia Vicens» dins: *Paraula de dona. Actes del Col·loqui Dones, Literatura i Mitjans de comunicació*. Universitat Rovira i

Virgili. *Tarragona del 26 al 29 d'abril de 1995*. Tarragona: Diputació de Tarragona, pàg. 334-354.

BERNECKER, Walther L. (1995): *Religion in Spanien. Darstellung und Daten zu Geschichte und Gegenwart*. Gütesloh: Gütersloher Verlagshaus, 1995.

CAPELLÀ, Llorenç (1979): *Mallorca i el món obrer*. Palma: Moll.

DE BEAUVOIR, Simone (1949): *Le deuxième sexe* (vol. I - II) Paris: Editions Gallimard.

ESCARTÍN, Joana M./SERRANO, Aina R. (1997): *La dona en la Mallorca contemporània*. Palma: Edicions Documenta Balear (Quaderns d'Història Contemporània de les Balears, 6).

GRAELLS, Guillem-Jordi (1982): «La narrativa illenca de postguerra» dins: *Literatura de postguerra a Mallorca*, Randa 13, pàg. 137-164.

MARTÍN GAITE, Carmen (1987): *Usos amorosos de la postguerra espanyola*. Barcelona: Anagrama.

MASSOT i MUNTANER, Josep (1977): *Església i societat a la Mallorca del segle XX*. Barcelona: Curial.

MIR, Gregori (1970): *Literatura i societat a la Mallorca de postguerra*. Palma: Moll.

MITCHELL, Juliet (1975): *Psychoanalyse et Féminisme*. Paris: Editions des Femmes (Títol original: *Psychoanalysis and Feminism*. New York: Pantheon Books 1974).

MOLTMANN-WENDEL, Elisabeth (ed.) (1983): *Frau und Religion. Gotteserfahrungen im Patriarchat*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag.

MUÑOZ FERNÁNDEZ, Ángela (1988): *Mujer y experiencia religiosa en el marco de la Santidad Medieval*. Madrid: Asociación Al-Mudayna (Col. Laya 2).

POMAR, Jaume (1982): «Antònia Vicens, la escritura como arte» [entrevista], en: *El Día de Baleares - Magazine* (octubre), pàg. 18-21.

ROSSELLÓ BOVER, Pere (1981): «La religió i l'obra de Miquel Àngel Riera» dins: *AFFAR 1*, pàg. 119-128.

SEGURA GRAIÑO, Cristina (ed.) (1996): *De leer a escribir I. La educación de las mujeres: ¿libertad o subordinación?* Madrid: Asociación Cultural Al-Mudayna (Col. Laya 16).

NOTES

(1) Resum adaptat de la comunicació inclosa en *Literaturwissenschaft und Übersetzung* de la secció *Katalanische Philologie* dins el marc del congrés *Romania I "Romanistik der Zukunft - Zukunft der Romanistik"*. Friedrich-Schiller-Universität Jena, del 29 de setembre al 2 d'octubre de 1997. Jena (Alemanya).

(2) Sobre aquest tema hi ha també a Alemanya una variada bibliografia. Vegeu, per exemple, Jörg Zink: *Kostbare Erde*. Stuttgart: 1981, o Elisabeth Moltmann-Wendel (ed.): *Frau und Religion. Gotteserfahrungen im Patriarchat*. Frankfurt a. M.: Fischer Taschenbuch Verlag 1983.

(3) Aquesta apreciació pot ser molt vàlida per a alguns autors, especialment Blai Bonet i Guillem Frontera, que recreen una abundant presència levítica masculina. En canvi, a l'obra d'Antònia Vicens, els representants eclesiàstics predominants són les monges.

(4) Baltasar Porcel: *Solnegre*. Barcelona: Edicions 62, 1984 (1a. ed. 1962), pàg. 49.

(5) Pere Rosselló Bover: «La religió i l'obra de Miquel Àngel Riera» dins: *AFFAR 1* (1981), pàg. 119-128. També tracten aquesta relació, però en menor grau: Pere Rosselló Bover: *L'escritura de l'home. Introducció a l'obra literària de Miquel Àngel Riera*. Palma: Obra Cultural Balear/Universitat de Palma de Mallorca, 1982, i Vicenç Llorca: *Salvar-se en la paraula. La novel·listica de Miquel Àngel Riera*. Barcelona: Edicions 62, 1995.

(6) Maria-Antònia Oliver: *Cròniques de la molt anomenada ciutat de Montcarrà*. Barcelona: Edicions 62, 1972. Edició ací citada: Palma: Moll/Consell Insular de Mallorca (Biblioteca Bàsica de Mallorca, 43) 1991.

(7) Guillem Frontera: *Els carnissers*. Barcelona: Club editor, 1969. Edició ací citada: 2a. ed., 1970.

(8) Llorenç Capellà: *Mallorca i el món obrer*. Palma: Moll, 1979, pàg. 176.

(9) Guillem Frontera: *Tirannosaurus*. Barcelona: Laia, 1977.

(10) Jaume Santandreu: *Cami de coix*. Palma: Moll, 1980 (premi Ciutat de Palma 1979).

(11) L'obra d'Antònia Vicens s'hauria de dividir en dues èpoques. En la primera s'inclou: *Banc de fusta* (premi Vida Nova de Cantonigrós 1965) Ed. Moll, 1968; *39º a l'ombra* (premi Sant Jordi 1967) Ed. Selecta, 1968; *Material de fulletó*, Moll, 1971 i *La festa de tots els morts*, Hogar del Libro, 1974.

En la segona: *La Santa*, Laia, 1980; *Primera Comunió*, Moll, 1980; *Quilòmetres de tul per a un petit cadàver* (premi Ciutat de Palma 1981), Laia, 1982; *Gelat de maduixa* (premi Ciutat de València 1984) Ajuntament de València/Fernando Torres-Editor 1984; *Terra seca*, Planeta, 1987, i amb Josep M. Llompart: *Vocabulari Privat*, Columna, 1993.

(12) Sobre la funció de l'escriptura en l'obra de Vicens, podeu veure el meu article: «*M'he alliberat escrivint*. La condició de la dona en la narrativa d'Antònia Vicens», dins: Margarida Aritzeta/Montserrat Palau (eds.): *Paraula de dona. Actes del Col·loqui Dones, Literatura i Mitjans de Comunicació. Universitat Rovira i Virgili. Tarragona del 26 al 29 d'abril de 1995*. Tarragona: Diputació de Tarragona, 1997, pàg. 334-354.

(13) «Restablecimiento de la cátedra de religión en los institutos (Palma de Mallorca, 28 de octubre de 1936. - El Inspector provincial de segunda enseñanza, Bartolomé Bosch y Sansó - V.º B.º - El Gobernador Civil, Mateo Torres», citat a Josep Massot i Muntaner: *Església i societat a la Mallorca del segle XX*. Barcelona: Curial, 1977, pàg. 191.

(14) Anàlogament, Carmen Martín Gaité, en el seu conegut *best-seller Usos amorosos de la postguerra espanyola* (1987) escriu: «en las clases de Religión, tanto para las chicas como para los chicos, el mandamiento sobre el que más se insistía era el sexto, aunque todas las referencias a él rodearan el asunto de una irreal nebulosa» (pàg. 109).

(15) Antònia Vicens en una entrevista de Jaume Pomar: «Antònia Vicens, la escritura como arte», dins: *El Día de Baleares-Magazine* 32 (octubre de 1982), pàg. 18-21, pàg. 18-19.

(16) Agraeixo a Maria Guasch les seues reflexions i la lúcida interpretació de *Gelat de maduixa*.

FÀBRICA D'ARTICLES DE PELL

guants

bosses

peces de vestit

i marroquineria en general

Gran Via de Colon   Telèfon 971 50 19 00

INCA

■ ANTONI POL MARCÚS

(Foto de l'autor)

Noms, cognoms i malnoms a Binissalem en el tombant del mil·lenni¹

1. INTRODUCCIÓ

Al llarg del 2000, any commemoratiu del setè centenari de la constitució de Binissalem com a vila, la Regidoria de Cultura del nostre Ajuntament ha organitzat un cicle de conferències per il·lustrar els convilatans sobre alguns dels aspectes que configuren la seva originalitat. Aquesta iniciativa ha fet possible que el 99'43% de binissalemers —el percentatge és rigorosament exacte— es perdin uns atractius viatges per l'espai del nostre terme i pel temps de la nostra història.

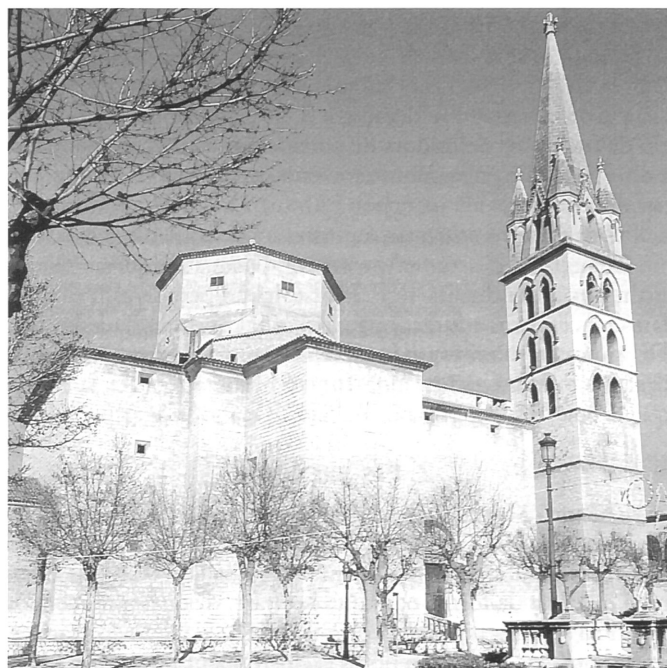
I què és el que realment han perdut? Doncs... potser l'emoció de la sospita de pertànyer, o d'haver pertangut, a la mà major de Binissalem. Qui ho sap! O la ràbia per la desaparició de camins públics i de pous convertits en dipòsits de rapa prensada, com el pou Salat. O alegrar-se de la seva recuperació, com el pou d'en Torrents.

Els qui presumeixen d'entendre de vi, o de tenir un cup a ca seva, han perdut l'oportunitat de decorar la seva destresa vinícola amb pinzellades de la història dels vinyets dels nostres avis.

Avui, penúltima conferència del cicle, sí que comptam amb la presència massiva dels 5.217 binissalemers i binissalemeres empadronats a la vila aquella confusa nit de transició del 31 de desembre de 1999 al primer de gener de 2000. Seran presents aquí, aquesta vetlada, fidels a la meva convocatòria, tots els conciutadans de Binissalem, ja que el meu propòsit és anomenar-los tots, amb el seu nom, els seus cognoms i els seus malnoms. (Esper que quedi clar que aquesta presència massiva serà una mera presència... nominal.)

Cal justificar la inclusió de l'antroponímia dins aquest cicle de conferències que pretén mostrar alguns dels nostres senyals d'identitat? Només en donaré una, de raó, que alhora esdevé objectiu de la meua reflexió: el conjunt dels noms propis d'una comunitat conforma el mirall que reflecteix la seva imatge.

Vegem-ho. L'esquema que regeix el nostre sistema onomàstic és format pel nom personal, els cognoms o llinatges i els malnoms. Aquests, els **malnoms**, són una finestra que mostra la mentalitat col·lectiva, fruit d'una manera concreta de percebre la realitat, que mostra les capacitats d'una imaginació que freqüentment desemboca en metàfores sublimes: Rupil, Cordejesús, Banderola; en ironies implacables: Roegó,

Església parroquial de Binissalem. (Foto: *El Día del Mundo*)

Sissous, Sangrador, Figa, i en tota una teoria de matisos del bon humor: Xarumbí, Berrinxo, Barrubí.

Els **llinatges**, o **cognoms**, participen també d'aquesta força dels malnoms, perquè, en el seu origen, també ho foren, malnoms i, a través seu, hi podrem descobrir rastres d'història o de llunyanes formes de vida: Bestard, Bover, Macip, Barceló... La repetició d'un mateix llinatge —Moià, Pol, Pons...— indica una certa endogàmia o tancament d'una comunitat en si mateixa. Per contra, la constància en el padró actual de noms com Astrid, Hubert, Claus i altres seran una prova contundent del flux migratori del nord, legalitzada versió, moderna i democràtica, de les antigues invasions germàniques.

Quant als **noms de persona** —o prenom, si hem d'utilitzar el terme científic— indiquen els canvis dins la societat: els seus valors, gustos i tendències. Durant molt de temps ha persistit entre nosaltres el sistema d'imposició de noms típics del

santoral cristià. Modernament es van imposant noms manlleuats a la fama i al *glamour* dels personatges mediàtics. Tanmateix, es manté l'escrúpol de la tradició i s'afegeix un segon nom que la salvi (Gemma Maria, Omayra Francesca), o l'escrúpol religiós de quin dia farà festa: «Si pos Kevin al meu fill, quin dia celebrarà la seva onomàstica? Quin dia fan festa les Anaïs, o les Letícies, els Òscares o les Vaneses?»

En efecte, l'antroponímia, o estudi dels noms, està indissoiblement lligada a una societat i la reflecteix en totes les seves manifestacions. Més encara, igual que la rosa, que quan es marceix i perd la seva aroma, resta encara i perdura el seu nom —*stat nomine rosa*—, quan nosaltres tancam els ulls a la llum, el nostre nom persisteix il·luminant els registres i els arxius i cobrint pudorosament les vergonyes de la nostra desferra.

Aquesta teoria és confirmada pels usos i funcions que socialment feim dels diversos components del nom. Aquest funciona com un sistema i cada forma és utilitzada segons la situació, determinada per la relació entre els interlocutors, el nivell de formalitat, o els objectius de la relació.

Encara m'agradaria afegir que, almanco pel que fa a Binissalem, la vivaç i sovint cruel fantasia robinenca desborda la insuficiència del sistema. Ho demostra el fet de la contínua proliferació de **malnoms definidors de particularitats dels individus**; és a dir, anam més enllà del sistema estructural establert i l'ampliam per donar sortida al nostre bon humor, o a la nostra morbositat, o al nostre esperit crític, o a la nostra indissimulable perversitat.

És per saber si el temps de pervivència d'aquests segons malnoms individualitzadors serà suficient perquè esdevinguin familiars i entrin a formar part del cabal onomàstic de la Vila. De moment, sabem que compleixen no només una funció de designació, sinó també una funció alliberadora de la tensió que la convivència genera: Malícia, Ràcano, Cagarri.

2. ELS PRENOMS

El Padró Municipal, a 31 de desembre de 1999, ens dona un total de 5.217 habitants, 2.517 dels quals són homes i 2.700 són dones, 183 més que homes. Tractaré els noms d'home i de dona de forma conjunta i evitaré, d'aquesta manera, la distinció sexista. Tenint en compte, tanmateix, que en el repertori onomàstic hi trobam noms exclusivament masculins: Onofre, Baltasar, Simal..., d'altres d'exclusivament femenins: Aina, Catalina, Rosa, Teresa, Bàrbara..., d'altres que tenen forma masculina i femenina: Joan/Joana, Jacint/Jacinta, Pau/Paula, Rafel/Rafela, Martí/Martina... i alguns, finalment, que tenen forma única per a ambdós sexes: Montserrat...

Els 5.217 habitants porten 311 noms diferents, que adopten 719 variants. Això vol dir que un mateix nom pot aparèixer en formes distintes, entenent com a tals la variació idiomàtica, la variació de gènere, la composició o nom format per dos o més mots i els hipocorístics, o reduccions familiars del nom.

Un exemple: el nom Antoni, el qual és portat per 439 persones, té 27 variants: Antoni seria la forma bàsica, culta o estàndard; les variacions idiomàtiques serien Antonio, Anthony; les de gènere: Antònia, Antonia, Antoinette; les formes compostes: Antoni Josep, Antònia Francesca, Antonio Juan... i l'hipocorístic Toni.

Dels noms femenins, el més usat és Maria, portat per 582 persones, 203 de les quals són *simplemente* Maria, mentre que

les 379 restants completen el nom de Maria amb una advocació mariana: Maria Immaculada, Maria Dolors, Maria del Sagrari, Maria Lourdes... o amb un nom de sant o de santa: Maria Josep, Maria Joana, Maria Teresa... o aglutinen la forma Maria amb un altre nom: Mariadela, Maribel, Marimar...

Estadísticament, correspondria un nom per a cada desset persones, aproximadament. En la pràctica, la distribució és molt desigual. Els deu noms més usats, que superen el centenar de portadors, sumen un total de 3.138 persones.

Maria	82	Margalida	79
Antoni -a	39	Miquel -a	34
Joan -a	4	Jaume	16
Francesc -a	42	Josep -a	207
Catalina	98	Bartomeu	137

És a dir, un 60% de la població de Binissalem és portadora d'un 3'2% dels noms. Aquesta poca varietat és deguda a raons històriques o tradicionals, sobretot al costum familiar de perpetuar els noms familiars, atenuat pel nombre de variants.

A l'altre extrem, hi trobam 139 noms que només són portats per una sola persona: Adam, Blai, Constança, Froilà, Letícia, Omayra, Volker...

Si tenim en compte l'origen dels noms, la immensa majoria del nostre repertori onomàstic procedeix de quatre grans àrees culturals. Reduït a esquema, aquest en seria el resultat:

Àrea ²	Noms	%	Portadors	%
Bíblica	51	6'4	2.326	4'6
Llatina	110	5'4	1.366	6'2
Grega	55	7'5	652	2'5
Germànica	43	3'9	593	1'4
Altres ³	52	6'8	280	0'3
TOTALS	311		5.217	

No descobrim res de nou —això ja ho sabíem abans d'iniciar aquest estudi— si deim que és aclaparadora la influència cristiana imposant noms d'extracció bíblica i de l'àrea grecollatina. És interessant, però, assenyalar l'aportació específica de cada una d'aquestes àrees al significat dels noms.

Convé recordar que la seqüència fònica generada en pronunciar el nom no és una mera successió de sons més o menys agradosos. Dins la forma sonora o gràfica del nostre nom s'hi amaga un significat, el descobriment del qual és prou engrescador i curiós. Dit d'una manera més senzilla: el nostre nom no sols ens identifica, sinó que també significa quelque cosa.

D'una forma genèrica, **els noms bíblics** designen una circumstància relacionada amb el naixement, o considerant-lo com un favor de la divinitat. Per exemple, el nom Jaume deriva de l'hebreu Jacob, el qual era germà bessó d'Esau (pell de be, pelut), i que havia nascut abans de Jacob. Això és justament el que significa Jaume: nascut en segon lloc o el darrer de dos germans bessons.

Altres exemples: *Benjamí*: fill de la mà dreta o fill predilecte... per haver estat el darrer de la fillada; *Isabel*, i les seves va-

riants *Elisa, Elisabet, Bet, Bel*: Déu dona, Déu és generós; *Eva*: la que dona vida, mare dels vivents; *Joan i Aina* coincideixen: compassió de Déu, Déu s'ha compadit; *Josep*: que Déu augmenti la família; *Bartomeu*: abundant en solcs, vell.

Els noms d'origen grec i llatí solen designar qualitats personals o familiars, o de pertinença a una família. *Agnès i Catalina* són pràcticament sinònims: ambdós signifiquen neta, pura; *Esteve i Laura*: coronat de llorer, triomfant, victoriós; *Irene*: pau; *Jordi*: agricultor; *Nicolau*: victoriós pel poble; *Sebastià*: venerable; *Ambrós*: immortal; *Antoni*: que planta cara a l'adversari; *Clàudia*: coixa; *Jeroni*: nom sant, sagrat, venerable; *Juli*: referent a Iulus, fill d'Enees; *Margalida*: perla o pedra preciosa; *Martí*: relatiu a Mart, déu de la guerra; *Pau*: petit, de baixa estatura; *Pere*: pedra; *Silvia*: silvestre, de la selva; *Vicens*: vencedor.

Els noms de procedència germànica solen indicar conceptes relacionats amb la guerra o virtuts pròpies dels combatents. Alguns exemples: *Adela*: noble; *Albert*: brillant per la seva noblesa; *Alfons*: guerrer ben preparat per a la guerra; *Arnau*: àguila governant; *Bernat*: ós o guerrer fort; *Carles*: home fort; *Enric*: casa poderosa; *Ferran*: intel·ligent i agosarat; *Francesc*: home lliure; *Guillem*: protector decidit; *Lluís*: combat gloriós o savi eminent; *Oscar*: llança de Déu; *Ramon*: el qui protegeix pel consell.

No puc tancar aquest apartat sobre els noms sense fer-ne un darrer apunt: és dolorós constatar el minso percentatge de **noms registrats en la nostra llengua**: fer-ne un càlcul precís resultaria molt difícil perquè hi ha noms que tenen la mateixa grafia en castellà i en català: Catalina, Cristina, Salvador, Gabriel, Gaspar, Magdalena...

Hauríem de recórrer a la intencionalitat dels pares en imposar el nom als seus fills, intenció que no figura als registres, o a altres conjuntures no del tot fiables. M'atreveixo a aventurar que els càlculs més optimistes no sobrepassarien el 5% de noms en català. Lamentable!

Comprenem les raons: la història i la legislació prohibidora fins a principi dels anys setanta. I, des de fa una trentena d'anys, la desídia, la comoditat de viure dins una cultura castrada, la peresa d'anar a fer uns canvis que moltes vegades només consistirien a posar un accent —Antònia— o a llevar-lo —Maria—; o a reemplaçar-ne un d'agut per un de greu —Bàrbara—; o la manca d'autoestima o la persistència d'autoodi cultural; l'arribada de gent cada vegada més difícilment integrable; la resistència de molts funcionaris a canviar la seva rutina; la por —sempre la por— al progrés espiritual i cultural; etc. Tots aquests motius expliquen, però no justifiquen, una prostitució cultural indigna per partida triple: indigna per entregar un bé col·lectiu, indigna per entregar-lo a canvi de res; i indigna sabent que, a sobre, serà menyspreat.

3. ELS COGNOMS

Els noms de persona, des del punt de vista legal, es completen amb **dos cognoms**: el de procedència paterna i el de procedència materna. Aquesta estructura no regeix a tots els països, però sí al nostre, i sembla que s'ajusta més a la idea d'igualtat entre homes i dones, sobretot ara que es deixa en mans dels pares l'ordre de col·locació dels llinatges.

Si tenim en compte que l'elenc de llinatges censats a Binissalem a 31 de desembre de 1999 és de 1.012 cognoms di-

Carrer de Pere Estruc, de Binissalem. (Foto: Arxiu Última Hora/Diari de Balears)

ferents, estadísticament en correspondria un per cada cinc habitants, la qual cosa indica una gran varietat i riquesa.

Però la realitat no és tan uniforme: mentre que tres llinatges rondan cada un els 400 portadors, n'hi ha 527, de llinatges, que només són portats per una o dues persones. Vull recordar que em referesc a tots dos llinatges, ja que, sota tots els punts de vista, excepte el legal, tan important és el primer com el segon.

En total tenim consignats 10.329 registres de llinatges. Els més repetits són:

Pons	451
Pol	398
Moyà	364
Llabrés	247
Rosselló	221

Per ordre decreixent apareixen els

Salom	Ramis	Garcia
Bestard	Vidal	Ferrer
Bibiloni	Villalonga	Pascual
Martí	Gomila	Reus
Vallès	Coll	Comas
Torrens	Lladó	

cada un portat per més de cent persones.

Això vol dir que vint-i-dos llinatges —un 2'17%— són portats per 1.950 persones —37'76%—. De la qual cosa es dedueix que continua el predomini del nucli tradicional de llinatges catalans.

Aquest milenar de cognoms es presta a **diverses classificacions** segons el criteri sobre els quals els fonamentem. Una classificació històrica ens duria a estudiar les successives incorporacions de cognoms al nucli primitiu i, alhora, suprimir els desapareguts. D'aquesta manera aniríem superposant els estrats fins arribar a la configuració actual.

El conjunt tradicional estaria constituït pels cognoms ja citats, als quals encara podríem afegir els

Alorda	Oliver	Crespí	Real
Borràs	Sans	Miquel	Malondra
Amengual	Sastre	Morey	Ramonell
Jaume	Sureda	Reynés	Barceló
Munar	Ripoll	Bennàsar	Quintana
Arrom	Abrines	Company	
Nadal	Beltran	Rigo	

Aquest grup de llinatges catalans s'ha anat enriquint amb l'aportació d'altres de procedents d'altres pobles de Mallorca:

Fiol	Abraham	Isern
Fontanet	Simonet	Ramon
Ramon	Campins	

o d'origen més forà: els Jaquotot, Vacchiani, Delacio, Ladaria, Bellinfante...

Tots s'han fet ja un lloc propi i han aconseguit la carta de ciutadania dins la nostra comunitat.

I no parlem dels d'origen peninsular, que en successives onades han arribat a Binissalem fent part dels corrents immigratoris activats pel fenomen de la massificació turística:

Donoso	Paredes	Villacreces
Ruiz	Cruz	Mariscal
Pinto	Visiedo	
Garrido	Alcaraz	

A la llista ara ja podem començar a afegir-n'hi d'altres de provinents de llengües anglosaxones:

Bimboese	Bossert	Claeys	
Faulhaber	Flowers	Miller	
Scott	Wray...		
eslaves:	Jurgec	Mintcheva	Stefanova
o àrabs:	Abbassi	M'Rabet El Khaduar	

El temps dirà el grau d'assimilació que assoleixin i les aportacions culturals que serem capaços d'integrar. Tot fa pensar que caldran nous paràmetres, més oberts i més agosarats, per valorar els processos d'interculturalitat que ja es van generant.

El cognoms també ofereixen **altres vies d'anàlisi** per satisfer la nostra tiferia... domèstica i personal. La més fecunda tal vegada sigui la del seu significat. N'hi ha que el tenen molt clar: tots sabem el que significa Alemany, Arboleda, Campaner, Dols, Font, Verd, però n'hi ha molts que tenen una significació ja oblidada o més difícil d'explicar. Com farem després amb els malnoms, es pot establir una classificació semàntica que donaria un resultat força curiós i divertit.

Em limitaré només a oferir-ne dues mostres: d'una banda, donar el significat de mitja dotzena de cognoms, i després assajar un camp semàntic amb els cognoms actualment vigents a Binissalem que indiquen procedència geogràfica.

Heus aquí **alguns exemples de significats**:

Llabrés, que s'hauria d'escriure Llebrers: és el plural de 'llebrer', que pot referir-se a *ca llebrer* o *caçador de llebres*.

Gomila: home (germànic).

Arrom: el *cristià*.

Alorda: sembla venir del topònim preromà Olórbite (del basc 'orots-bide', *camí de vedells*, que ha donat el nom Olopte, poblet de Cerdanya, i Olorda, antic municipi del Pla del Llobregat).

Abrines: forma femenina plural d'Abrí, nom germànic que significa *senyor*.

Borràs: de l'antic nom Borràs (documentat als segles XII i XIII com a nom de baptisme). Sembla aplicació onomàstica del substantiu 'borràs', *drap grosser de cànem o llana*.

Munar: del llatí antic 'molinare', i de l'arcaic 'monar', *molí d'aigua*.

Amengual: d'Ermin i 'Gaud', nom de dues divinitats germàniques. 'Ermin', nom d'un semidéu que acabà designant la tribu dels Hermions. 'Gaud' podria significar *preparat, a punt pel combat*.

Beltran: nom personal germànic que significa *corb il·lustre*.

I ara, el camp semàntic sobre procedència geogràfica:

Pobles, ciutats...				Gentilicis
Illes Balears	Catalunya	Espanya	Altres	
Alaior	Balaguer	Alcántara	Wittenburg	Alemán
Bunyola	Cardona	Alcaraz		Alemaný
Caimari	Manresa	Almonacid		Barceló
Deià	Martorell	Aragón		Català
	Moià	Arcos		Catalán
	Perelló	Arévalo		Gallego
	Reus	Aroca		Toledano
	Ripoll	Barajas		Valenciano
	Siurana	Cifuentes		Zamorano
	Terrassa	Córdoba		
	València	Cuenca		
	Vallès	Dueñas		
	Vallespir	Egea		
	Valls	Jaén		
	Vendrell	Liébana		
	Vic	Linares		
	Malagón			
	Mota			
	Mula			
	Piqueras			
	Portillo			
	Sahagún			
	Salamanca			
	Trujillo			
	Tudela			
	Vera			
	Vílchez			
	Villalobos			
	Villanueva			

(No repetiré aquí la reflexió sobre la grafia catalana correcta dels cognoms, però sí que recordaré que també hi ha vies legals de correcció, si bé un poc més complicades que en el cas dels prenom.)

4. ELS MALNOMS

És difícil sintetitzar, dins l'espai raonable que podem concedir a una conferència com la d'avui, tot el material acumulat i les consideracions d'ordre estadístic, lingüístic, sociològic i antropològic, que caldria fer entorn de la malnominació dels binissalemers. De tota manera, és inevitable puntualitzar alguns conceptes.

Un dinar d'amics al restaurant "Sa Vinya" fa més de vint anys, en motiu de l'arribada al poble del binissalemer Miquel Sales, resident a Caracas. Drets d'esquerra a dreta: Biel Rosselló de cas *Gall*, Toni Miquel de can *Pintores*, Miquel Bibiloni de can *Curt*, Francisco Munar de cas *Cois*, Sion Sales de can *Sales*, Jaume Sureda de can *Ferragat*, Jaume Vachiano, Joan Móra, Tomeu Sales de can *Sales*. Asseguts d'esquerra a dreta: Paco Tomàs, Mateu Alorda de can *Barruf*, Tomeu Gomila de can *Salvà*, Miquel Sales de can *Sales*, Tomeu Pasqual de ca *s'Estanyer*, Josep Bibiloni de can *Curt*, Joan Mojà de ca na *Pisana*, Sion Sales de can *Sales* (nin) i Miquel Torrens de ca *s'Òliba*.
(Foto: Arxiu Arròs amb Salseta)

1. Primer de tot, que quedi clara la radical exclusió del meu *animus injuriandi*, o sia, la intenció d'ofendre ningú si ve el cas de citar el seu malnom o comentar-lo. No s'hi valen susceptibilitats, quan el principal objectiu de la meva exposició és deixar constància d'aquesta parcel·la del nostre patrimoni cultural abans que la imparable globalització se l'engoleixi.

2. Per **malnom, sobrenom, renom, àlies o nom de casa...** entenem aquell nom afegit al nom propi d'una persona, principalment per distingir-la d'altres que tenen el mateix nom propi, que es pren normalment d'algun defecte, vici, qualitat o qualsevol altra característica o circumstància personal.

Tot i així, en alguns casos resulta arriscat afirmar que es tracta d'un veritable malnom. Per exemple, el cas d'aquells individus o famílies que són designats amb el seu propi llinatge. Molt sovint, en aquests casos, és la *intencionalitat* la que determina si aquell mot és usat com a llinatge o com a malnom.

3. L'ús i domini dels malnoms d'un poble suposa, tant per part del nominat com del nominador, una integració dins la comunitat i una assimilació del seu sistema relacional.

Això fa que l'estudi dels malnoms, la seva sistematització, sigui una eina útil per aproximar-se a la realitat social del poble.

4. De fet, els malnoms simplifiquen el **procés de socialització** dels individus dins d'una comunitat. La identificació d'una persona a través del seu malnom, «saber qui és» aquella persona de la qual sentim parlar, o veim passar pel carrer, ens deixa descansats i satisfets. La reacció que pot seguir aquesta societat de la nostra curiositat pot ser positiu o negatiu, o simplement neu-

tral. I ho verbalitzam amb expressions com aquesta: «És en Tal! Tots els d'aquesta família són iguals». O «Que és de diferent!, no pareix d'aquesta família». «Això diuen? No podia ser altre!»

5. També m'agradaria al·ludir als **malnoms aplicats a un sol individu** de la família. Igual que els malnoms familiars, solen generar-se a partir d'un fet concret, o d'unes pautes de comportament determinat. Si el nom és elogiós, o neutre, consolida la cohesió interna dins el grup, però si és negatiu sovint es converteix en un mecanisme de control social. De vegades es perpetua com a malnom i pot estendre's a tota la família. No en posaré exemples perquè, tractant-se de noms moltes vegades no acceptats pels individus, podrien ferir la seva susceptibilitat. Que quedi constància, però, que l'imaginarí robinenc és prou fecund en la creació de noms d'aquest gènere. Quants de personatges popularitzats a través de la televisió tenen el seu doble entre la nostra ciutadania! (Xàlton, Cànon...)

6. L'acceptació del malnom sol passar per diversos estadis. Un estudiós del tema —Andreu Ramis— fa un intent de simulació: «Inicialment designaven una sola persona tot fent referència a alguna característica, afecció, etc., generalment entesa com a negativa pel portador. Amb el temps, la comunitat l'incorpora com a denominador usual fora dels cercles de l'afectat... Si supera el traspàs del portador i passa a denominador de la família, té moltes possibilitats de substituir, amb el temps, el malnom anterior i convertir-se en el malnom "oficial" —socialment acceptat».

7. Abans d'entrar dins l'aspecte més lúdic i divertit del tema, he de referir-me a la feina de recopilació feta i publicada per **Guillem Martí Coll**, a la seva obra *Binisalem, su historia y su entorno*, publicada en tres volums entre els anys 1978 i 1985. La meua pretensió, en abordar l'estudi de l'antroponímia robinenca en el tombant del mil·lenni, no era més que la d'oferir una visió sincrònica de la qüestió, és a dir, referida a aquest moment d'eufòria mil·lenarista. Però en el procés d'elaboració d'aquest retrat, no podia defugir el treball del Sr. Martí, el qual, a més de retratar la situació de 1975, inclou algunes referències de tipus històric. La llista publicada ens permet, igual que en el cas dels cognoms, fer una comparació per tal de veure com ha evolucionat la nòmina.

Llevat de qualque possible error de part meua, el Sr. Martí, entre les pàgines 90-137 del tom I i les 54-63 del tom II, relaciona més de vuit-cents malnoms documentats des de la fundació de la vila fins a l'any 1900 i que inclou al final de cada llinatge.

Dins aquest recompte hi tenen cabuda les variacions que pugui tenir un mateix malnom: el canvi de gènere —Nas/Nassa, Mengo/Menga—; els diminutius —Banya/Banyeta, Figa/Figó—; o la transcripció diferent d'un mateix nom —Xicolater/Xocolater.

Si descomptam aquestes duplicacions i els seixanta-nou que el mateix Sr. Martí dona per desapareguts, la llista quedaria reduïda en un centenar de malnoms. D'altra banda, dels malnoms corrents entre 1900 i 1975, uns hi figuren (Algaidina...) i uns altres no (Estanyer, Carboner, Mendingo...). És una llàstima que a l'obra del senyor Martí es trobin a faltar uns criteris de claredat, sistematització i rigor científic que enaltirien la feina de recerca de l'autor. Voldria aprofitar l'avinentsa per retre al senyor Martí el meu modest homenatge per la labor de divulgació de molts aspectes de Binisalem, tan orfe encara de suficients estudis monogràfics que permetin bastir una síntesi històrica de la nostra set vegades centenària vida municipal.

Per part meua, i amb independència de la recopilació feta pel Sr. Martí, he bastit una llista d'uns sis-cents noms que són els que actualment s'usen al nostre poble o, almanco, resten vius dins la memòria de la gent.

8. Des del **punt de vista antropològic**, la classificació dels malnoms permet configurar l'imaginari del poble, la seva capacitat de recursos per a la singularització dels seus membres, la forma de percebre una realitat, una manera d'organitzar la relació social, de control de la comunitat i, fins i tot, la mala bava i altres sentiments de crueltat propis de la raça humana...

A més de tot això, hem d'admetre que, popularment, és una forma força divertida de passar revista als compatriotes. Tot i el caràcter seriós d'aquesta conferència, ens permetrem, en aquests darrers minuts, una concessió a la popularitat, sense prescindir del degut respecte i simpatia a les persones.

9. D'aquest gruix de sis-cents noms, podem formar **diversos subconjunts**, el primer dels quals serà el d'aquells que fan referència a:

9.1. L'origen o residència

Són els que «tenen l'arrel en un nom geogràfic o nom de lloc (topònims)». Curiosament és el grup menys nombrós: representa aproximadament un 11%.

Comencem pels *gentilicis*, els que indiquen el lloc de procedència.

Com és lògic, predominen els *de pobles de Mallorca*:

Araloner	Lloreta	Ruberter
Algaidina	Lloritana	Selvatgí
Binialer	Llubiner	Senceller
Bujarró	Pinero	Sineuer
Bunyoler	Pobler	
Ciudadà	Pollencí	
Conseller	Porrerenca	
Costitxo		

De fora Mallorca, només trobam els singulars: Mericano/Mericamet, Bescaí, Eivissenca i Gallega.

Uns altres expressen *directament el poble d'origen*: Búger, es Capdellà, Sólter,

i de fora Mallorca: Maó, Vic, Manresa, Roma.

De llocs més propers —dins el terme mateix— trobam els de qui són o han estat propietaris, arrendataris, amitgers o que han treballat a possessions:

Arabí	Bornetí	Marca
Bellveure	Cabana	Macià
Pere Antoni	Torre, sa	
Serral, es		

Uns altres l'han pres d'altres indrets també rurals, com:

Comuneta	Hort	Rasquiller
Garriga	Rafaler	Massa/Masset

O d'indrets més urbans, com cats Agustins, des Casino, de s'Hotel o de sa Placeta. O aquells que recorden accidents topogràfics o formes del relleu:

Planes, Puig, Querol, Roca/Roquetes, Penya

9.2. Els antroponims

Sota aquesta denominació englobam els malnoms coincidents amb un nom o cognom personal. Aquí també és difícil esbrinar quan és un veritable malnom i quan no. Els casos dubtosos ho seran segons la consciència amb què se'n fa ús o de la fase de conversió en què es trobi aquell nom o cognom. No estic en condicions d'entrar en polèmica per aquesta qüestió; però escoltaria amb interès els suggeriments que se'm volguessin fer.

Masculins:

Alberto	Julia	Pep Bosch
Batista	Lluís	Peros
Bernadí	Marc	Ramon
Carlos	Melcion	Simó
Felip	Nadal	Tasà
Felipe	Pere Vallesa	Toribio
Gaspar	Pep	Fasto
Gori		Xiscos
Jean		

També hi podríem incloure: ca don Andreu, ca don Honorat.

I els diminutius: Gasparín, Gorió, Jaimito, Marcó, Marquet, Perico, Pepitos, Tonions.

Femenins:

Aina Maria	Dolça	Quela
Bartola	donya Bel	Tomassa
Bieles	Llucia	Dolores
Camila	Maria	Manuela

Cosme Pixedis
Ponça

Diminutius: Bielina, Pepeta, Peretes, Quelita, Tasaneta, Tomasseta.

Cognoms freqüentment emprats com a malnoms:

Cañas	Malondra	Ramonell
Ferrà	Massip	Reus
Ferriol	Moiana	Reynés
Gamundí	Morante	Rigo
Gelabert	Morei	Salom
Gil	Picornell	Servera
Jaquotot	Pisà	Navarro
Jordà	Quevedo	Checa

Notem que hi ha malnoms que podrien figurar simultàniament en diversos apartats: can Macià, can Pere Antoni (als apartats de topònims o als d'antropònims).

9.3. Els oficis i les professions

L'ocupació professional és un dels grans motius generadors de malnoms, atesa la seva obvietat de percepció, facilitat d'identificació i, llevat dels oficis considerats com a marginals (merder, fosser...), no comprometen negativament ni els portadors ni els usuaris.

Dins un primer grup englobam els *oficis camperols*, quasi tots ja desapareguts:

Beier	Hortolà	Parrona
Carboner	Moliner	
Carreter	Niuer	
Foguer	Xibier	

Una altra sèrie, que podríem anomenar *industrial*, agruparia:

Encarregat	Forner -eres	Teixidor
Patró	Mistrer	Fuster -eret
Boter	Peller -eret	Planxadora
Cedasser	Sabater	Pintores
Esmolador	Sabatero	Matarife
Estanyer	Soper	Tiró
Ferrer	Tapisser	

Uns altres fan referència al *lloc de treball*:

Fàbrica	Farinera	Capses	Gerreria	Palera
---------	----------	--------	----------	--------

Dins un altre subgrup reunim els *oficis més urbans*:

Barber	Cotxer	Fosser	Sereno	Vellanera	Xocolater
--------	--------	--------	--------	-----------	-----------

Serveis:

Agència, de s'	Caixa, de sa	Mestre -et
Bicicletes, de ses	Carter	Municipal
	Joieria	Secretari

L'equip sanitari:

Comare	Metge Borràs	Apotecari
Metge Roca	Metge	Manescal

L'escamot militar:

Capità Bissó	Sergent	Cabo
--------------	---------	------

L'estament eclesiàstic:

Papa	Rector	Vicari	Capellà	Frare -et	Escolà
------	--------	--------	---------	-----------	--------

Les cases de Morneta. (Foto: *Atles de la Gran Enciclopèdia de Mallorca*)

9.4. Característiques físiques

Primerament ens referirem als aspectes físics de descripció directa, tot i que, com sempre, les barreres que els separen dels metafòrics i irònics siguin d'impossible delimitació. Podem dividir-los en diversos subgrups:

A. La constitució i l'aspecte corporal:

Gras	Menut	Curret
Quadrat	Xic	
Redó	Curro	

B. Color del cabell i de la pell:

Blanc	Vermell	Negro
Blau	Roget	Roig Pansa
Gris	Rogetes	Roig Rea
Moreno	Negre	

C. El cap, els cabells, el pèl:

Caparrot	Capserrat	Pentinat
Cappla	Pelut	Escabeiat
Cap-ros	Canut	

D. Altres parts del cos:

Boqueta	Morrete	Saliveta
Bocasses	Malcarat	
Cama	Morrut	
Cameta	Queixalí	

E. Defectes corporals:

Banyó	Clapeta	Cremat
Bony	Coix -eta	
Eixorquet	Tortet	Esquerrà
	Xata	Xambó
Mengo -a	Mut	
Xorba	Sordbí	

9.5. Característiques psicològiques

Aquí ens referim als malnoms inspirats en els trets psicològics, en les formes de ser o de comportar-se. Una de les carac-

terístiques més destacades és la referida a allò que a Binissalem en diuen «merdeixerà»:

Bufó	Mils	Pompero
Lluent	Pompa	Fumat

Deficiència econòmica:

Manllevada	Descalç
------------	---------

Referència temporal:

Antic	Nou	Novell
-------	-----	--------

Caràcter:

Barruf	Tous	Perdut
Calent	Company	Ràcano
Curt	Lento	Moll
Malíció	Gelat	Renoueres
Orat	Fred	

Personatges considerats dolents:

Caïm	Dimoni	Tibo
------	--------	------

Més defectes: de comportament:

Llépol	Marranxa	Trampes
--------	----------	---------

L'ús continuat d'una expressió, una dita o un mot per part d'un individu, o bé un efecte expressiu a la pronúncia estan també a la base de la malnominació:

Uei

Les qualitats positives:

Suau	Bonjesús	Cordejesús	Santos
------	----------	------------	--------

De la llista han quedat sense classificar:

Mendingo	Munita	Pau Perú
----------	--------	----------

9.6. La metàfora

Dividirem aquest epígraf en quatre apartats: els objectes, la flora, la fauna i el menjar.

Els objectes

A. Renous o instruments per fer-ne:

Xerric	Campana	Corneta	Siulet
--------	---------	---------	--------

B. Coses del camp:

Barcella	Canastro	Bresca	Ganxa	Goix
----------	----------	--------	-------	------

C. Tèxtil:

Cassot	Pedacet	Seda	Seda negra
Ropasso	Capçana		

D. Cuina:

Perol	Perolet
-------	---------

E. Indústria:

Carrito	Corró	Cunyo	Martillo	Botet	Tirany
Pedal					

F. Altres:

Nei	Matxaco	Marget
Capona	Petarrell	Tinta
Busca	Ximarró	

La flora:

A. En general:

Floret	Floreta
--------	---------

B. Arbres:

Figuerola

Garrover

C. Plantes:

Geremí	Canyetes	Vinya
--------	----------	-------

D. Parts d'una planta:

Magrana	Murtó	Granet	Pinyol	Tronxo -et
---------	-------	--------	--------	------------

La fauna:

A. Animals domèstics:

Ase	Cusses	Polla
Annerot	Quissetes	Verro
Cabrit	Gall	Xot
Colometa	Poll	Perra

B. Ocells:

Buscaret	Ferrerico	Òliba
Corb	Mussol	Rupit
Corpeta	Puput	Vitrac
Cotorra	Cabot -a	

C. Peixos:

Pelaia	Escata
--------	--------

D. Insectes:

Beiot	Borino	Puçoi
-------	--------	-------

E. Altres:

Bissó	Mono	Genetó	Cuques	Rata
-------	------	--------	--------	------

F. Imaginari:

Mopi

Fins aquí una mostra prou significativa dels noms i malnoms amb què ens reconeixem, tots expressió alhora de la nostra fragilitat i de la nostra grandesa: un nom que ens hauria de fer humils i orgullosos de la nostra stirp. Insistiria en la cabdria de conèixer-nos cada vegada més a nosaltres mateixos, començant pel nostre propi nom, i descobrint el cofre dels tresors amagats que tots portam dins el sac de la nostra història personal, familiar i de poble. Voldria haver contribuït a la millora de l'autoestima individual i col·lectiva.

Per celebrar aquesta trobada, abans d'acomiar-nos, us convidem cordialment a un frugal bufet on podreu degustar les següents especialitats robinenques:

De primer plat: Fideus, Xuia, Costella i un polsim de Sal; de segon: un plat de Peix amb Tomàtiga o Truita amb Patata. Si no quedau plens, podreu pegar de pa amb Botifarró, Co-carrois, Coques amb Verdura i Panada. I per postres: Bescuit, Robiol, Mató i Torró. ■

Bon profit!

Antoni Pol Marcús

Addenda/commutanda/16 febrer 2001

NOTES

(1) Conferència llegida a Can Gelabert (Binissalem) el 3 de novembre de 2000.

(2) Ens referim a la procedència lingüísticocultural del nom, no a la procedència geogràfica de qui el porta.

(3) Altres:

àrab	9	14
nova creació	6	13
èuscar	5	17
rus	1	4
canari	1	2
no classificats	30	232
	52	282

Mesures higienicosanitàries durant l'epidèmia de pesta de 1820

INTRODUCCIÓ

El gran flagell de la humanitat han estat les guerres, la fam i les epidèmies, grans mals avui dia encara sense solució, ja que apareixen noves malalties que es propaguen de forma virulenta i que produeixen un contagi massiu a la població susceptible i exposada. Hi ha moltes malalties que poden donar lloc a una epidèmia, considerada com a tal quan el nombre de persones afectes al mateix temps és molt superior del normal.¹ La principal causa que en provoca l'extensió és la facilitat de contagi i és la via aèria la de transmissió més fàcil. Per tant, les malalties que s'hi transmeten poden donar lloc fàcilment a una epidèmia.

Des de la conquesta catalana hi ha hagut nombroses èpoques de malaltia, però n'ignoràvem el mètode de transmissió i, per tant, la forma d'abordar-la. El coneixement, al segle XIX, de les pràctiques higièniques adequades, els mètodes de contagi, la importància de l'aïllament, els símptomes de les malalties, les seves característiques, etc... fan possible que en gran mesura disminueixi la mortalitat i la morbiditat.

Durant el segle XIX es publiquen bans donant a conèixer a la població les mesures que cal seguir en cas de veure-se'n afectat un dels habitants de la casa, s'avisava de les malalties en altres comunitats, es fa saber la pena a la qual seran sotmesos els que no compleixin la normativa —penes molt dures, que arriben fins a la mort— i les mesures preventives que han de seguir amb el màxim rigor.

La Junta Superior de Sanitat i la Junta Municipal de Sanitat eren les entitats responsables del control. Disposaren, en primer lloc, la fèrria normativa del control dels ports; cap passatger no podia arribar a l'illa sense els papers corresponents de sanitat signats per l'inspector de la ciutat de sortida. També havien d'estar en quarantena els sospitosos, encara que no presentassin símptoma de malaltia, i per això s'establiren els llatzarets d'observació. La mesura següent va ser acordonar les zones on existís malaltia: es tancaven els carrers i els pobles quedaven incomunicats amb l'exterior. Per atendre els malalts hi havia metges assistents, que de forma generosa oferien els seus serveis. Els inspectors del cordó eren els responsables de la seguretat i de disposar dels homes necessaris per a aquest fi. Amb tot això s'intentava mantenir allunyat el bubó que transmetia la pesta. Com que diverses malalties presentaven els

mateixos símptomes, els metges tenien la responsabilitat de fer-ne el diagnòstic i d'enviar ràpidament els informes a les Juntes de Sanitat perquè aquestes, alhora, fessin públic el contagi i facilitassin als metges d'altres zones el quadre de símptomes característics i inequívocs del mal.

Hem de tenir en compte que hi havia un desencert diagnòstic comprensible, ja que la medicina no tenia els coneixements actuals. A Europa, fins a Boerhaave la medicina no avançava sense l'experiència i, per tant, equivocar-se és normal.

EPIDÈMIES

Ja el 1230, després de la conquesta, es declarà la primera pesta bubònica i, per evitar la despoblació, el rei En Jaume va fer venir noves tropes d'Aragó, ja que s'havia estès el pànic i molts havien abandonat l'illa. Una altra epidèmia que afectà Mallorca durant el segle XIV fou la de 1331, que causà més baixes a la ciutat que en els pobles. El 1348 la pesta negra que

d'Orient assolà Europa arribà aquí el mes de febrer i va durar fins al maig. En aquest període varen morir devers 15.000 persones, que representaven una quarta part de la població; sembla que va afectar més els pobles que la ciutat. La malaltia solia durar tres dies i provocava la mort d'un 80% dels afectats. Les fosses que tenien les parròquies de la ciutat devora l'església no podien rebre tants cadàvers, de tal manera que s'hagueren d'improvisar altres cementeris fora de les murades i en els horts dels monestirs de Santa Clara i de Santa Magdalena.²

Han estat abundants les epidèmies que ha sofert Mallorca durant segles. La primera pesta tingué lloc el 1375 i, segons el notari Salcet, causà la mort de 35.000 persones, quantitat que suposava el 50% de la població. Així, successivament, el 1383, 1388, 1396, 1440, 1467, 1475, 1493 i 1504 les epidèmies foren el gran mal del poble i provocaren regressió demogràfica, disminució en la producció agrícola, immobilització de capital i, en suma, una depressió econòmica important.³

En temps de les Germanies una pesta que començà a Muro es va estendre per diferents pobles i va arribar a Palma, on moriren moltes persones. Per prevenir el contagi, les cases on hi havia apestats eren marcades amb senyes. Després de la rendició de la ciutat, la pesta durà fins al 1523.⁴

El 1615 es declarà una epidèmia de pigota que va fer estralls, especialment entre els nins.

El mes de febrer de 1652 arribà per Sóller una nau procedent de Barcelona, tripulada per tres homes i carregada de teles, que va transmetre a l'illa la pesta bubònica declarada a la península i es va anar estenent cap a Alaró i Inca i a tot Mallorca. La ciutat quedà aïllada dels pobles. S'improvisaren hospitals i llazarets. El mes de setembre la pesta va disminuir, el desembre es varen obrir les portes de la ciutat i es va restablir la comunicació amb els pobles. En total, va ocasionar 21.390 defuncions.⁵

L'any 1680 s'iniciaren les pràctiques higièniques en les claverues que recorrien l'antic curs de la Riera, que recollia els fems des de la porta de Jesús fins al moll. Per tenir recursos econòmics l'Hospital General organitzà representacions de comèdies —que tenien lloc en una sala del gremi de sabaters, fins que el 1662 es va construir una casa o corral de comèdies—, amb les quals aconseguien subvenció.⁶

Durant el segle XVIII, concretament el 1744, es declarà a Palma una malaltia que els metges no sabien classificar i que provocà la mort d'aproximadament 10.000 persones. El 1749 una altra epidèmia s'inicià a la ciutat. Els anys 1787-1794, per prevenir la pesta del nord d'Àfrica, l'Ajuntament va armar unes barques per patrullar per les costes de les illes. Foren anys de pigota el 1748, el 1774 i el 1793, any, aquest darrer, en què es va introduir a Mallorca la vacunació.

La població, el 1797, a Mallorca ascendia a 140.699 habitants: 31.942 corresponien a Palma i la resta es distribuïa entre 34 municipis, els més importants dels quals eren Manacor, Felanitx i Pollença. La riquesa de l'illa es fonamentava en la trilogia mediterrània (cereals, vinya i oliveres).⁷

EPIDÈMIES DEL SEGLE XIX

Durant el segle XIX varen continuar sorgint nombroses malalties infeccioses, que donaren lloc a epidèmies, però ja es coneixien nous aspectes de la malaltia i, consegüentment, es podia prevenir. Els organismes competents en matèria sanitària eren la Junta Municipal de Sanitat i la Junta Superior de

Sanitat, entitats que dictaven els principals edictes, per fer-los arribar als batles dels pobles informant de la situació i de les mesures que s'haurien de prendre. En la documentació trobam avisos d'epidèmies sofertes en altres països i altres pobles. Així, arriben notícies que a Barcelona s'ha declarat la febre groga,⁸ la pigota a Alger⁹ i el còlera a Múrcia.¹⁰ A més, es té constància de les malalties aparegudes en els pobles de l'illa. Així, el 1820 arriben a la capital les primeres noves sobre la pesta de Son Servera i d'Artà¹¹ i el 1859 una estranya malaltia, probablement contagiosa, apareix en el quarter d'artilleria.¹²

Les mesures adoptades es basaven fonamentalment en el control dels ports, vigilant l'entrada i la sortida de naus, amb personal dedicat exclusivament a això, tenint sempre presents les mesures de quarantena, en els llocs destinats a aquesta tasca, de les persones sospitoses. En aquest sentit, es fixaven penes dures per les infraccions. Els mariners i les persones embarcades havien de tenir tots els certificats de salut complimentats pel port de sortida. S'obrien expedients sancionadors contra el patró del vaixell si trobaven algun individu sense els papers en regla.¹³

Varen establir, endemés, un cordó sanitari al voltant de tota l'illa, per al control de naus en les cales i ports petits, basat en el torn veïnal. Així mateix, en la documentació trobam retribucions econòmiques a guardes secrets.¹⁴ Altres mesures adoptades foren les visites domiciliàries, realitzades pels cirurgians zeladors, els quals donaven recomanacions bàsiques sobre higiene, cremada de roba, ús del vinagre... Els domicilis amb infectats eren aïllats de la resta i el pacient romania tot sol, de vegades amb un cuidador, que en aquest cas quedava també incomunicat.

Cronològicament en el segle XIX es produïren les epidèmies següents: 1820, pesta bubònica; 1821-22, pesta groga a Palma; 1828, pigota; 1832-33, paludisme; 1836, xarampió, pigota i escarlatina; 1845, pigota; 1847, pigota; 1856, còlera; 1863, pigota; 1865, còlera; 1868, pigota; 1870, tifus; 1887, xarampió a Palma; 1905, dengue, i 1918, grip.

LA PESTA DE 1820

Incidència

A principi de 1820 es va declarar la pesta bubònica a Son Servera i a Artà, provocada probablement per la desnutrició de la població. En total, causà 2.436 víctimes: 1.267 a Artà i 1.040 a Son Servera. Altres viles afectades foren Capdepera, Sant Llorenç i Manacor. Com a mesura general foren acordats aquestes pobles i es vigilà l'entrada d'aliments.¹⁵

Sembla que fou una nau que arribà a Son Servera la que provocà la malaltia: un cadàver humà fou desembarcat i enterrat a la platja; hi quedaren, però, unes teles, que foren recollides per un ciutadà, el qual va introduir l'epidèmia. Aquest home fou la primera víctima del contagi. La malaltia es va propagar amb una rapidesa extrema. El 16 de maig de 1820 el cap polític, el marquès de Coupigny, havia comunicat a totes les diputacions locals de les Balears una circular expressa de la Junta Superior de Sanitat ordenant l'abolició del cordó sanitari, tenint en compte el bon estat de salut del continent europeu i africà, fins esperar resposta de la Junta Suprema. Però la pesta ja havia arribat i, quan la Junta Superior de Sanitat el 27 de maig decidí acordonar el poble de Son Servera, ja era massa tard i la pesta ja s'havia propagat a Artà.

Els metges de l'Hospital General decidiren anar a Son Servera. El Dr. Pascual, l'encarregat de tal fi, diagnosticà la malaltia de febres «*pútrido-atáxicas, malignas de género contagioso, el delirio e incluso el letargo suelen acompañar dichas calenturas desde el principio de la invasión, la frustración de fuerzas es considerable, cardialgia y en algunos casos graves petequias miliares y en varios casos graves flictenas en extremidades, parece ser que esta enfermedad ejerce toda su energía sobre todos los sistemas, pero con mayor vehemencia sobre el nervioso y glanduloso.*»¹⁶

Es va restablir immediatament el cordó sanitari i totes les persones no contaminades hagueren de sortir del poble. Per observar tots els possibles contagiats, s'aixecaren dos campaments, un a Son Corb i l'altre a Sant Jordi, atesos per metges de Son Servera.

Davant la gravetat de la situació i amb la intenció d'aïllar tota la comarca, s'establí un cordó militar molt rígid sota el comandament del brigadier de l'Exèrcit Tomàs Verí i el cap de tropa Tomàs Ferrer. A més a més, es va disposar d'un bergantí guardacostes en el litoral de llevant, amb cinquanta tripulants que vigilaven nit i dia tots els actes de cabotatge.

El dia 30 de maig es decidí publicar un reglament de l'epidèmia, però el terror i la mortalitat continuaven presents, les síndromes eren difícils de diagnosticar i es confonien molts de signes amb altres malalties.

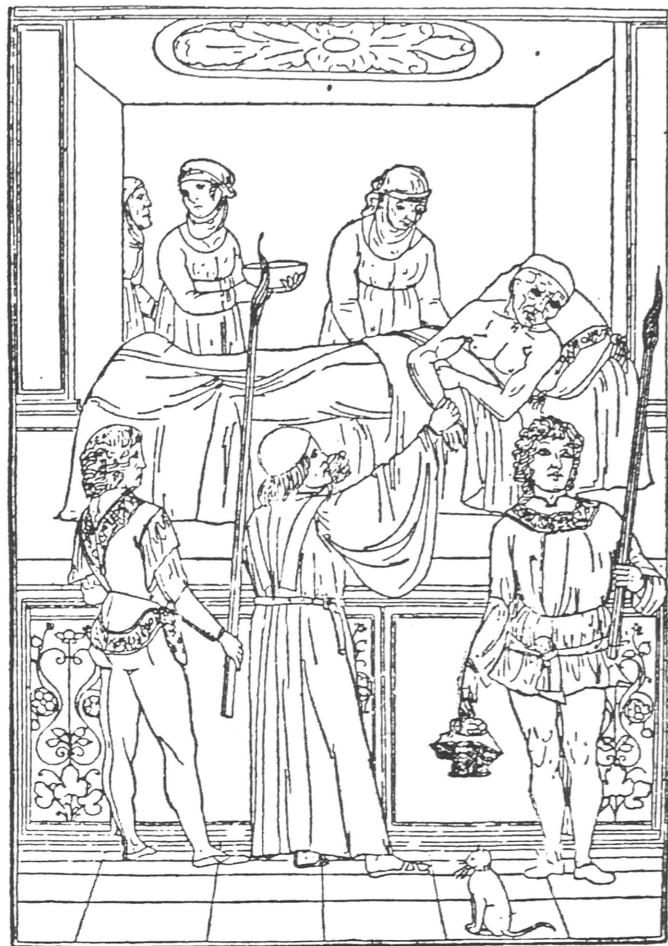
El dia 2 de juny morí el metge de Son Servera Serafi Nebot, que estava destinat a l'assistència de malalts, i l'11 de juny el Dr. Pascual, que era l'encarregat sanitari de Son Corb. Aquest darrer fou substituït pel Dr. Lliteras, els informes del qual confirmen el diagnòstic de pesta bubònica. El 4 de juny la Junta Superior de Sanitat havia sol·licitat del govern central personal i nomenà inspector de l'epidèmia el Dr. Almodóvar, que es va instal·lar en el poble de Manacor i establí en el predi de Son Peretó el quarter militar del cordó sanitari. Més tard es traslladà a Vilafranca.

Sembla que després de la primavera disminuï la virulència i la taxa de morbiditat. Després de devuit dies sense més morts, la població sana que estava situada en els campaments de prevenció pogué tornar a les seves llars. El Dr. Lliteras deixà constància dels fets i publicà l'opuscle *Breves apuntes sobre las enfermedades que se presentaron en Son Servera a principios de mayo de 1820*, en el qual descriu la clínica de la pesta bubònica i la manera d'eradicar-la. Un altre text anònim, però que s'atribueix al Dr. Obrador, és el titulat *Reflexiones sobre los breves apuntes de la enfermedad mortífera en Son Servera a principios de 1820*, en el qual es critica l'actuació del Dr. Lliteras.¹⁷

L'epidèmia va concloure el 16 de juny i el mes d'agost es va considerar completament eradicada.

EL CONTROL DELS PORTS

Per preservar la salut pública, ja el 1794 es prenen les mesures necessàries per al tancament de ports i control de naus que hi arribin. Aquest any arribà avís a la Junta Superior de Sanitat d'haver-se declarat la pesta a Alger, a Mascara i a Orà i es començà a actuar a fi d'evitar que penetràs a l'illa una plaga tan temible. Així, la Junta va disposar guardacostes armats i tripulats amb cinc homes, un patró, un caporal de sanitat i un sergent de la tropa de guarnició. A bord hi havia tot el material necessari, fusells, pistoles, sabres, municions, baionetes i altres armaments per fer front als que no complissin la normativa. Hi

havia sis vaixells destinats a aquest fi. Es féu saber, a més, als pobles marítims, especialment a Alcúdia i a Sóller, que no podien admetre cap embarcació en els seus respectius ports o cales.¹⁸

Com que els inspectors de sanitat estaven a Palma, feien que tots els vaixells arribassin allà, ja que només es confiava en la capital per dur el control. El 5 de juny de 1794 s'ordenà el tancament del port d'Alcúdia, tot i que en la mateixa data es va sol·licitar que, amb els diners comuns destinats al resguard de la salut pública, es posàs un bot en el port d'Alcúdia amb un patró i un remer, ja que segons la Reial Cèdula de 1779 no s'acceptava el tancament del port. Aquesta petició fou denegada, ja que s'havia destinat i dotat un dels vaixells armats.¹⁹

La Reial Cèdula de S. M. i senyors del Consell de 1779 (22 maig) manava que es restablís i s'habilitàs el port marítim de la ciutat d'Alcúdia i que s'establís la duana competent, ja que el 1775 (9 de gener) el reverend bisbe de Mallorca D. Juan Díaz de la Guerra va manifestar que per fomentar la indústria, el comerç i l'agricultura a l'illa calia habilitar el port d'Alcúdia, ja que dels sis mil habitants que havia tingut, ara a penes arribava als set-cents. Era una zona útil per al cultiu, encara que només se'n conreava la meitat —a càrrec de pollencins— i, a més a més, com que era un dels millors ports de Mallorca, hi era fàcil l'exportació. La decadència d'aquest port ja s'havia iniciat el 1721 i va tenir l'origen en la pesta de Marsella.

Per recuperar l'època d'esplendor d'aquest port, el rei disposa que:

— Els que depenen de la reial hisenda i empleats que es necessitin en la guarnició s'estableixin a la ciutat, de la qual només podran sortir per causa molt greu i urgent i amb el permís i la llicència necessaris.

— Es restitueixi la població amb els contrabandistes que es troben a Menorca, concedint-los l'indult.

— Els nous pobladors no paguin durant sis anys els impostos.

— Les persones desterrades de Palma per causes lleus vagin a Alcúdia per acosenguir-ne la repoblació.

— Les terres que novament es rompin i es cultivin tinguin llibertat de delmes durant vint-i-cinc anys.

— Es reparteixin solars abandonats entre els nous repobladors.

— Es donin cinquanta lliures a cada persona que ocupi el solar i que el préstec duri vuit anys.

— Es treguin a sorts les terres, a 50 faneques castellanès, entre els veïns i nous pobladors.

— Es divideixin igualment les 218 sínies.

— Es fixin edictes determinant el repartiment de terres i sínies.

— Als artesans no els siguin exigits drets i contribucions als gremis, confraries i altres.

— Es formi una junta amb el bisbe, el regent de la Reial Audiència, l'intendent i un subdelegat de l'intendent.²⁰

No obstant això, amb motiu de la pesta declarada a Alger es decreta el tancament de l'esmentat port. Es dona avis a través del cònsol, el maig de 1796, de la pesta a Alger i a Tunís i no es permet l'entrada de cap vaixell sense haver estat examinat. Endemés, es posa un reforç de vuit soldats i un caporal per fer la ronda de dia i de nit.²¹ L'ordre es dona a tots els batlles de les viles i de les costes, els quals han de fer entendre a les seves guàrdies secretes i a altres el resguard de la salut pública. En cas de quedar cap torre, talaia o guàrdia secreta sense vigilància, se n'empresonarà el vigilant.²²

Tot i això, es produïen múltiples infraccions quan els patrons dels vaixells feien cas omís de les recomanacions sanitàries. En aquest cas, s'obria un expedient sancionador i s'ordenava que els tripulants passassin dotze dies (segons ordre de 7 de novembre de 1788, repetida el 6 de desembre de 1788) en observació. Es prenia declaració a tots els que podien aportar algun tipus d'informació, es registrava el vaixell, en el qual es podia trobar gènere susceptible (peces de tela, gorres, llana, mocadors, tabac...), i finalment es resolía que els implicats complissin les penes fixades en els edictes i que fossin traslladats al llazaret, amb tot el material susceptible perquè fos ventilat i perfumat.

Amb motiu d'aquests treballs extraordinaris es gratificava els empleats de sanitat amb pagaments extres:

«*Expediente sobre gratificación de D. Ignacio María Serra y demás empleados de Sanidad, se les gratifique los trabajos extraordinarios con motivo de la peste de Argel en 1796 (4 diciembre-20 febrero 1797)*

se les gratifique con 30 pesos sencillos a Ignacio María, de estos debe entregar 8 a Nicolás Cava, al secretario Rafael Manera, 120 libras, al maestro de ceremonias, 50 libras, Antonio Llada, 48 libras»²³

El 1820, amb l'arribada de la pesta i davant la gravetat de la situació, es va incidir també en el control dels ports, els vaixells que hi entraven i en sortien, els mariners, etc... La Junta

de Sanitat d'Artà i Capdepera, Son Servera i Sant Llorenç acordà submergir tots els vaixells en els quals hi havia hagut senyal de malaltia perquè no fossin usats i passar llista diària dels mariners a fi de tenir-los controlats.²⁴ Quant a la resta de ports de l'illa que, de moment, no havien estat afectats per aquesta malaltia, es varen prendre les mesures establertes el 1818: cap vaixell no podia partir abans de sortir el sol, ni allunyar-se tant que no fos vist, ni retirar-se a port abans d'enfosquir i tots havien de registrar-se. Les multes ascendien a 50 lliures per omissions o descuits.²⁵

Trobam una referència especial sobre els vaixells que transportaven llenya, ja que segons la normativa es podien despatxar sense guardar les mesures estrictes de sanitat, però únicament de Bendinat a Valldemossa.²⁶

MESURES SANITÀRIES

Una de les mesures més efectives fou l'establiment del cordó sanitari. Des del moment en què es tingué notícia, el 17 de maig, que s'havia declarat la pesta a Son Servera, ràpidament es proporcionà al poble els auxilis necessaris. La missió del cordó era tancar la zona i posar en pràctica els mètodes de desinfecció necessaris. Les despeses del cordó eren molt altes i les corporacions locals hi havien de col·laborar.

A Palma, les mesures d'incomunicació i quarantena no es dugueren a terme fins que l'Ajuntament no va formular els reglaments de la policia sanitària, que havien d'observar-se en aquell moment. El cordó quedà instal·lat el 29 de maig, amb els responsables següents:

Inspector general: Tomàs Verí, brigadier de l'Exèrcit

Coronel, cap de tropes: Josep Ferrer

Tinent coronel: Jaume Fàbregas

Tinent encarregat del detall: Pedro Rodríguez

Comandant: Rafael Casteras

Els metges del cordó foren: Rafel Ros Rosselló, Joan Trias, Jaume Salvà, Jordi Barceló, Antoni Torres, Ignasi Barceló, Joan Pelegrí i Salvador Querol. Aquest nombre de facultatius, davant una mortalitat tan gran, era insuficient. A més a més, feien part del cordó prop de mil persones, entre oficials i tropa, uns quatre-cents civils i quaranta cavallers.

Francesc Oleo Carrió, que fou vicepresident de la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Palma, a més de ser l'introduïdor a Mallorca de la vacuna de Jenner per combatre la pigota, va tenir experiència durant les epidèmies de 1820-21, tallà la d'Artà i fins i tot projectà el trasllat dels afectats a Cabrera.²⁷

La Junta Superior de Sanitat, en les seves sessions celebrades al llarg d'aquest any, arribà a alguns acords per defensar la salut pública davant les epidèmies:

«*Acuerdos tomados por la Junta Superior de Sanidad, en sesión celebrada a las diez de la mañana en casa del M.I Sr. gefe, político presidente de ella.*

1. *Dio cuenta el señor Tomás de Verí vocal de la Junta que habiendo pasado en la noche anterior en casa del capitán del puerto, a fin de que permitiese la salida del correo, no pudo tener esta disposición por haber salido el correo y algunas otras embarcaciones, según relación del mencionado capitán del puerto.*

2. *Quedaron comisionados D. Bartolomé Bores y D. Antonio Servera para establecer correspondencia activa y constante con el inspector general del cordón por medio de cuatro hombres.*

3. Nombra Bartolomé Socías comisionado, para conducir 400 libras y ponerlas a disposición del inspector del cordón.

4. El Sr. intendente dió cuenta de las providencias que había tomado para el establecimiento de un hospital de la tropa del campamento.

5. Acordó expedir una circular al Ayuntamiento encargándose de tomar medidas, y que cuiden que los perros no anden sueltos.

6. La J.M.S. de esta ciudad se cuida de restituir a sus pueblos a los mendigos forasteros que en la actualidad se encuentran en la capital.

7. Estevan Bonet, alcalde constitucional, participó en la Junta sobre las disposiciones que se tomaron en cuanto al Exmo. Marqués de Bellpuig, sus familiares y equipaje que llegó ayer a la capital procedente del predio de Morell que se trasladase al lazareto o a un sitio distante de la capital.

8. Relato del Sr. Boned, las medidas para desocupar el convento de Jesús extra-muros, con el objeto de que sirviese de lugar de observación para los individuos que destinase allí el gobierno, porque el lazareto no ofrecía la capacidad que se requiere en el día.

9. Estevan Bonet dispuso que a las once de la noche se trasladaron dos individuos procedentes de Artá al lazareto.

10. Por conducto de Jaime Más, recibió la Junta un parte verbal de José Troncoso que se halla destinado de comandante en la Puerta de San Antonio, reducido a que se había detenido un regidor de la Puebla que acababa de llegar sin ningún pliego oficial para la Junta y que debía relación que se padecían en aquel pueblo varias enfermedades que hacían estragos, pero que una revisión de seis facultativos había declarado no contagiosas. La Junta acordó incomunicación a dicho regidor de La Puebla.

11. Nombrado Mariano Serra para que pase a la villa de La Puebla a examinar las enfermedades.

12. Capdepera no tenga roce con Artá y Son Servera.

13. Se resolvió que las comunidades de las puertas de esta ciudad cuiden de que se taladren y pasen por vinagre todos los pliegos que se reciben del interior de la isla.

14. Se suspendió la salida de todo barco de esta bahía.

15. La Puebla incomunicada. Los individuos que vienen de Artá y de Son Servera sean llevados al Lazareto.

16. Mariano Serra causa baja por enfermedad, tiene gota. Le sustituye en el cargo Juan Nicolau.

17. Tomás Verí dice que el comandante general dice que hay poca tropa de esta guarnición y que había pensado poner en pie a la compañía de ganaderos del Regimiento Prov. de Mallorca, pero que se necesitan fondos, para obviar esta dificultad creía preferible el medio de poner en pie por de pronto los cabos y sargentos de aquel regimiento.

Palma a 20 de Mayo 1820
por indisposición del letrado de la Junta
Valentín Terrers²⁸

Al público, 31 Mayo 1820

1. Leyó parte del comisionado D. Miguel Pascual.

Acaba de tener noticias la villa que no tiene noticias con la capital.

Explica la evolución de las calenturas (son pútrido atáxicas) malignas de género contagioso. El delirio o en algunos casos el letargo, suele acompañar dichas calenturas desde el principio de la invasión, la prostración de fuerzas considerable, cardialgia, en algunos los más graves petequias miliares y en varios alguna flicte-

na en la extremidad superior e inferior. Dos solamente he visto que trabajaban un carbúnculo gangrenoso de consideración...

Parece que esta enfermedad que ejerce toda su energía sobre todos los sistemas; pero con mayor vehemencia sobre el nervioso y glanduloso.

Desde ayer hasta hoy tarde tenemos

Graves: 12

De nueva invasión: 15

Muertos: Hombres y mujeres: 4

Niños: 1

Continua el relat del facultatiu Miquel Pascual sobre el que ocorre a Son Servera i, amb relació a les mesures preses, diu:

«Esta mañana he tenido que valerme de toda mi autoridad con el Ayuntamiento para que los enfermos sean sacados en las primeras piezas o entradas de las casillas que habitan para que puedan respirar al aire libre.

He tomado las precauciones de sanidad siguientes:

1. Se buscarán cuatro hombres como sepultureros dándoles competente gratificación, quedando sin comunicación con la familia restante.

2. Toda casa con un muerto quedará incomunicada. El Ayuntamiento les dará sustento.

3. Sacarán los muebles, se ventilarán las ropas sobre cuerdas. Se marcarán los portales con muertos, numerando las casas para mejor distribución de alimentos y medicinas.

4. Se tendrá en las casas con enfermedad un lebrillo con vinagre para lavarse los facultativos al ingreso y salida y asistentes y hacer riegos en la pieza donde existen procurando el que se quemen pociones de romero en la puerta principal de las casas.

5. Cuidará el Ayuntamiento de tener repuesto de vinagre, vino, aguardiente, bizcocho, carne, pan y otros.

6. Boticario hará inventario de medicinas, quina buena, alcanfor, tártaro emético, ácido sulfúrico, azúcar y mostaza.

Pide a V.S. abastecernos de artículos farmacéuticos, dinero y artículos de primera necesidad, instrumentos necesarios para autopsias.

Son Servera 29. mayo de 1820. Sr. Miguel Pascual, al gefe político de la Junta Superior de Sanidad.

La Junta Superior de Sanidad aprueba estas medidas pero recuerda que no se omita echar una porción de cal viva sobre los cadáveres, que se le remitan las actas y la memoria de la Junta Superior de Sanidad.

2. Advertir a facultativos de la Superior de Sanidad que hagan fumigaciones minerales en las habitaciones de los enfermos y en la iglesia de las muriáticas.

3. Se recuerda a los tres encargados del gobierno de la Superior de Sanidad cuiden de desterrar del pueblo la apatía e indolencia.

4. Resolvió que Pedro Josef Sureda (cirujano) hiciese inspecciones anatómicas que juzga necesarias el Dr. Pascual.

5. Leyóse carta de San Lorenzo del 29, avisando de cortar comunicación con la Superior de Sanidad.

6. Sr. Oleo dice que se mandaron las medicinas pedidas.

7. Se acordó que el inspector general del cordón abra los pliegos de la Superior de sanidad y otros acordonados.

8. Dar gracias al padre Miguel Massot de San Felip Neri para el servicio que pueda ser útil.

9. Que den 600 libras de los caudales comunes a Antonio Servera y Juan Antonio Fosler, que componen la comisión de víveres.

10. Sr. inspector debe exigir al ayuntamiento de Artá los partes sanitarios.²⁹

Altres notícies datades aquest mateix dia fan referència a les despeses que s'han de destinar al control de les epidèmies, sobre la necessitat de personal, nomenament de vocal, establiment de guàrdies de sanitat a Vilafranca, informació del llatzaret, comunicats diaris i petició de doblers al govern per sufragar les despeses extraordinàries.

Quant a la incomunicació de persones i a l'aïllament al qual se sotmeten, són notificades a la Junta fent referència al lloc de destinació i d'origen:

«Incomunicados dos días dos tragineros a Alaró procedente de Artá»³⁰

Així mateix, s'auxiliava amb aliments de primera necessitat els afectats d'aquest mal o els pobles incomunicats, els quals eren, alhora, responsables de comunicar a la Junta l'arribada d'aquest material:

«No pudiendo la Junta adquirir la seguridad de que han llegado a Son Servera y Artá, los víveres, medicinas y demás auxilios ordena el Sr. Inspector al administrador de provisiones una factura de los efectos que se entregan en los puestos señalados para cada pueblo.

Gabriel Amengual»³¹

«Acordó pedir al Sr. Intendente facilitarse de la Hacienda Nacional, seis quintales de azufre y un quintal de nitro»

«Jose Espinosa ofreció tres arrovas de quina»

«Remitir al Sr. Inspector del cordón para atender a sus urgencias 1500 libras, veinticinco quintales de arroz, dos arrovas de chocolate y un botiquín»³²

«Ofrecimiento del cura de Sóller de trece cargas de naranjas para Son Servera»³³

Les infraccions del cordó eren notificades a la Junta Municipal de Sanitat, que, al seu torn, ho comunicava a la Superior. Es referien a la manca de guàrdies en les torres, al cas omís de les indicacions sanitàries, a les faltes de la quarantena —botant-se la normativa establerta— o a la introducció d'objectes a través del cordó sense autorització i sense les mesures higièniques escaients.

«Infracción del cordón, por un hombre que se halla en cuarentena en el predio, cueva de Manacor con setenta carneros»³⁴

Davant el desordre que hi havia a les comunitats de Son Servera, el subninent del regiment de Saragossa féu una crida a la Junta Superior de Sanitat demanant presidiaris que, sota les seves ordres, fessin aquest servei i ell aportà alguns caporals i sergents. Als presidiaris voluntaris els oferien aliment en abundància i, si la malaltia no els afectava, serien posats en llibertat tot d'una que establissin comunicació amb els pobles afectats. A més, els donarien una gratificació de deu duros a cada un.³⁵

Els reconeixements sanitaris dels facultatius es practicaven amb assíduïtat i els informes eren remesos a l'esmentada Junta.

«Parte de Dr. Mariano Morey (San Lorenzo 16 Junio) reconociendo a un enfermo». Es prenen les mesures següents: treure el malalt i la família del poble, construir barraques separades, cremar mobles de la casa, fumigar les estances i tapiar l'esmentat habitatge.³⁶

El conjunt de totes aquestes actuacions més o menys aïllades fou recollit en el *Reglamento de precauciones de sanidad y del cordón de los pueblos que puedan ser sospechosos de contagio*, presentat a la Junta Superior de Sanitat pels seus vocals Jeroni Alemany i Manuel de Linaza i aprovat per l'esmentada entitat. Segons aquest document, l'emigració d'habitants abans d'establir el cordó va difondre el terror i l'espant i, abans que la Junta ho decretàs, cada poble va formar la seva circumval·lació. Per al control de l'epidèmia hi havia dos punts bàsics:

— Fer impenetrable la línia del cordó que cobria els pobles en els quals s'havia declarat contagi o que, per la seva situació topogràfica, tenien la mala sort d'estar-hi units.

— Assegurar-se que en els pobles externs de la línia hom gaudia de perfecta salut, comissionant un facultatiu per extirpar qualsevol branca de contagi que hi haguessin portat els pròfugs.

A part de l'esmentat reglament, es publicà un pla general per a les malalties contagioses de Son Servera i Artá, disposant amb tot detall les actuacions que calia dur a terme.

En primer lloc, segons el reglament, s'havia de tallar la comunicació entre el terreny afectat i el sa mitjançant el cordó de tropes, que s'havia de situar a una llegua de tota la circumferència contagiada, ja que qualsevol radi més gran resultaria inútil. A més, aquest cordó havia de tenir els llocs molt junts, de tal manera que es poguessin passar missatges i que les patrulles fossin incapaces de faltar a la rigidesa dels seus deures. Si a pesar d'això el contagi es produïa en cases d'esquena al cordó, els caps militars havien de conduir els malalts als hospitals, posar en quarantena els sans, situar-se en les seves mateixes cases i donar-los tots els aliments necessaris, amb les màximes precaucions.

També s'havien de publicar bans imposant pena de mort als que sortissin dels paratges bloquejats i si, no obstant això, algú feia cap moviment per forçar la línia, el cap militar era el responsable d'impedir la sortida del cordó i, en cas de no ser obeït, calia recórrer al foc i a la baioneta com a darrer recurs. En cas que n'hi hagués cap que aconseguís passar la línia, havia de ser detingut amb la màxima diligència, conduït a la vista dels seus conciutadans i castigat allà perquè servís d'escarment.

Quant a cans i moixos, dictaminava que fossin matats i enterrats en clots molt fonsos a fi de no adular l'atmosfera. El cordó s'establia mitjançant dues línies —una servia de límit als bloquejats i l'altra al cordó—, distants entre si de 100 passes i era “*pasado por las armas*” aquell que s'acostàs a menys de 50 passes a qualsevol banda del cordó. Fins i tot per castigar i matar els reus s'exigien precaucions i es podia optar entre o bé “passar-los per les armes” o bé penjar-los. S'havien de tancar els carrers, excepte un o dos per entrar i sortir, i s'hi establia vigilància a fi de poder examinar els transeünts, els seus equipatges, passaports i cèdules de sanitat, que havien d'estar complimentats pels caps militars o justícies dels pobles d'origen. En aquests passaports no tan sols s'havia d'expressar l'estat de salut i les senyes de la persona en qüestió, sinó també el gènere i el color de la seva roba i de tot allò que portàs. El primer deure del comandant del recinte i del cap del cordó era informar-se de si s'havien establert les infermeries i tot allò necessari per combatre el mal. El comissari comunicava tres vedades al dia a la Junta les novetats ocorregudes. Es disposava de quatre tipus d'edificis, cada un dels quals per a les diferents classes de malalts o possibles afectats. En cada un, s'hi podia posar el nombre que convenia, encara que era preferible que dos n'acollissin 100 que no 200 cada un. El primer edifici es destinava a l'examen o revisió de malalts i, si la malaltia observada era diferent

a la pesta, es traslladava a un segon edifici. Però si es notava el mínim senyal d'infecció, el portaven al tercer. El quart edifici servia per als convalescents de la pesta, que havien de romandre en quarantena i tan sols eren admesos després de molta cremadissa i purificació, d'abandonar la roba antiga i vestir-se de nou; calia cremar la roba a una distància considerable després d'haver-la empapat bé de vinagre. Foren prohibides les reunions públiques en els llocs afectats, les fires, les misses, les processons i els rosaris, ja que qualsevol contacte massiu era perill de propagació de la malaltia. No es permetia tampoc tocar els morts o els agònics, ni cantar en els enterraments. En els hospitals i les infermeries, calia que hi hagués la distància necessària del cordó al lloc de quarantena i tots havien de tenir el passaport net.

Si a pesar de totes aquestes mesures es produïa contagi, el procés era el següent:

- Es publicava quarantena i es concedien dos dies als veïns per fer les provisions indispensables.

- Aquests dos dies no es concedien ni a artesans ni a “*demás infelices*”.

- Passats els dos dies, s'havia de publicar un ban.

- Si es feien obres públiques, els artesans que feien les peces havien de quedar aïllats.

- Es vigilaven estretament els subministraments per a la població.

- El cap de família havia de fer una llista amb les necessitats.

- Davant cada portal hi havia d'haver un poal amb vinagre pel qual s'havien de passar totes les coses, papers, monedes, etc.

- Calia renovar l'aire quan no venia del sud, ja que era fatal per a les epidèmies.

— S'havia d'esperar que desaparegués l'epidèmia en 15 o 20 dies.

El pa i la carn eren els aliments més necessaris, més sans i, segons ells, els menys susceptibles d'admetre el contagi. Per evitar-lo, es rentava la carn amb vinagre i s'embolicava el pa amb un pedaç banyat i així se'n podia menjar sense problemes. També la sal era necessària i havia de repartir-se gratuïtament a qui no podia pagar-la. Es considerava favorable fumar amb moderació i també l'olor de tabac.

Les formes de contagi, segons els facultatius, eren mitjançant contacte o per aspiració i els microorganismes s'identificaven en les persones, els mobles, la roba i en l'aire. Per tant, tots els animals de pèl i de ploma eren conductors de la malaltia i per aquesta raó no s'havia de consentir que cap ca, gallina, colom o pollastre visqués. Altres autors opinen el mateix dels moixos, però com que les rates són transmissores de la malaltia, matant-los podia ser que augmentàs el mal.

Es prohibí, així mateix, la mudança de mobles, s'havien d'obrir fosses profundes per enterrar els morts amb calç, assenyalar les cases on havia caigut la malaltia i tots els assistents dels malalts havien de dur un paper a la màniga o al capell perquè els sans no s'hi acostassin.

Es recomanava també com a precaució untar-se el cos d'oli, ja que se sabia que els habitants d'un molí, que ho feien regularment pel fet de treballar amb aquest material, no havien sofert cap contagi, encara que no hi havien trobat explicació científica.

Destriaren els materials que eren perillosos o no per al contagi:

Efectes perillosos: llana, cotó, lli, cànem, estopa, crin, seda, pells, esponja, paper de llibres, plomes, cordes, rosaris, coure, flors, medallons, monedes, espelmes, roba de color i blanca, mobles.

Efectes no perillosos: pa, vi, sucre, gra, sal, drogues, farina, espart, cendra, oli, fruits secs, arròs, carn salada, llegums, olives, ametles, dolços, formatge, tabac, sabó, perfums.³⁷

Davant la situació caòtica, el setembre de 1821 la Junta Municipal de Sanitat decideix dividir-se en sis seccions. Així, els encarregats d'aquesta tasca seran els membres següents:

1. Permanent de govern i execució: Ramon de Villalonga (batle), Pau Josep Trias (regidor), el capità del port, Nicolau Pons (rector), Rafel Socias Frontera i Rafel Rosselló.

2. Del cordó: Bartomeu Socias (regidor), Bernat Salas i Baltasar Comelles.

3. Del subministrament de queviures: Gabriel Rosselló, Josep Francesc Villalonga i Josep Estades i Homar.

4. Del llazaret: Gabriel Floriana, Bartomeu Torres, Pere Calvet i Guillem Oliver i Bosh.

5. De policia sanitària i visites domiciliàries: Joan Peretó de Vidal, José Cepeda, Joaquim Bauzá i Jaume Riera.

6. Del llazaret d'observació: Francesc Truyols, Joan Siquier i Antoni Coll.

TRACTAMENT

Com que es desconeixia l'etiologia de la pesta, es va recórrer a un tractament simptomàtic que no va tenir una eficàcia definitiva com a remei. Generalment s'administraven emètics, en primer lloc la ipecaquana³⁸ i es facilitava la sudoració del malalt amb begudes. Després se solia receptar un tònic —el més utili-

zat fou la quina—³⁹ i també amb freqüència es cauteritzaven els bubons amb càustics, ja que sembla que els facultatius tenien molta fe en aquest darrer tractament. La finalitat era la desorganització dels teixits i s'aconseguia mitjançant calor, els agents químics i també l'electricitat. El cauteri era generalment de ferro o d'acer i per encaletir-lo es col·locava l'extrem entre carbons encesos i s'aplicava posteriorment als teixits que es volien destruir. La cauterització mitjançant agents químics es realitzava amb potassa càustica, per obrir abscessos, i el nitrat argentíic fos es feia servir per cauteritzar úlceres i ferides.⁴⁰

Però a pesar de totes les mesures preses, els tractaments resultaven insuficients. S'encarregà al dr. Almodóvar Ruiz-Bravo, metge de cambra honorari de Sa Majestat i vicepresident i subdelegat de la Reial Junta Superior de Medicina de les Balears, que escrigués la relació de totes les observacions, incloent-hi el mètode de curació, i ell resumí les seves impressions en el *El discurso sobre el thifus bubonario*.⁴¹

Els remeis del dr. Lliteras, que resumeix les seves impressions en el llibre *Breves apuntes sobre las enfermedades que se presentaron en Son Servera*, tampoc no pogueren posar fi a la malaltia. Diu:

«Se encargó la quina, remedio eficazísimo para combatir la enfermedad, no en su totalidad sino en lo que se refiere al estado adinámico del individuo enfermo; pero no bastaba esta sustancia para completar su curación, pues era insuficiente su estímulo para excitar la sensibilidad casi del todo extinguida, era necesario unirla o tratarla juntamente con el alcanfor que tenía un modo de obrar más rápido. Advirtiéndome que estos medicamentos pulverizados se daban únicamente cuando predominaban los síntomas de adinamia. ...Efectivamente el alcanfor unido al extracto de quina o con su tintura produjo efectos maravillosos en los apestados de Son Servera. Sin desechar la cauterización de bubones, que generalmente se cubrían con tópicos emolientes, al igual que los antraz y los carbuncos, se curaban después de escarificaciones y cauterizaciones, lo mismo que la gangrena y las úlceras con pérdida de sustancia.»

També ens indica que després de l'emètic s'havia de prendre una dosi considerable d'oli comú, perquè si no el malalt no en resistia l'acció.

A Son Servera, Jaume Rossinyol, ajudat pel practicant Mateu Moragues, donaren raó de les medicines que tenien en el seu poder, com la quina, tàrtar emètic, àcid sulfúric i sucres, mostasses i altres, amb la finalitat que mai no faltassin aquests remeis. Succé el mateix a Artà, on els farmacèutics Gregori Morey i Jeroni Sureda se sentien responsables d'administrar tots els remeis que tenien al seu abast. Els farmacèutics d'Artà i de Son Servera foren víctimes del contagi. Rossinyol va ser un dels facultatius elegits per fer les fumigacions ordenades per la inspecció de sanitat.⁴²

Les fumigacions s'utilitzaven per purificar l'aire i evitar així la transmissió del contagi. Es feien descomponent el nitrat de potassa (nitre) mitjançant l'acció de l'àcid sulfúric,⁴³ conegut amb el nom d'oli de vidriol, el qual, en virtut de la seva afinitat superior amb la potassa, s'hi unia i despenia l'àcid nítric en forma de vapor blanc; a fi de concentrar més bé el vapor, impedit que es dissipàs massa prest, es tancaven les portes i les finestres, ja que els raigs solars en disminuïen l'efectivitat.

La mescla constava de dues unces d'àcid sulfúric amb igual quantitat de nitre. Aquesta quantitat bastava per a cada làmpada durant vint-i-quatre hores.

Un altre tipus de compost, més senzill, era l'anomenat sulfúrica antipestencial. Consistia a tirar un poc de la mescla —composta de mirra, sofre i nítro a parts iguals— a la brasa dues vegades al dia, una al matí i l'altra l'horabaixa.

La fumigació muriàtica⁴⁴ deien que estimulava massa el pulmó i per això se'n desaconsellava l'ús i es recomanava en edificis no habitats. La fórmula consistia en tres unces de sal comuna ben seca, òxid de manganès (una unça) i àcid sulfúric (dues unces). Es feia pols la sal i l'òxid, es col·locava en un recipient de vidre i s'hi afegia una porció petita d'àcid sulfúric quan es volia fer la fumigació.⁴⁵

CONCLUSIONS

Durant les epidèmies sofertes en l'àrea mediterrània, la mesura més efectiva va ser sens dubte la comunicació immediata de la sospita de malaltia, ja que si era diagnosticada amb promptesa el focus quedava reduït a un nucli petit. Per això es va establir el cordó sanitari, que s'organitzà durant el XIX comptant amb el suport veïnal. Aquest cordó aïllava els habitants de les zones afectades, de tal manera que ningú no podia entrar a l'àrea ni sortir-ne. A pesar de no tenir els coneixements actuals, hom sospitava que el mètode de contagi era directe, per la qual cosa les mesures d'aïllament eren eficaces. El transport marítim, les comunicacions, la xarxa comercial facilitaven el contacte. Per això, passatgers, mariners, patrons, etc., que arribaven a les nostres costes eren sotmesos a controls sanitaris i conduïts, si calia, als llatzarets d'observació. Per aconseguir un millor control, quedà obert únicament el port de Palma, tot restant prohibida la permanència de naus a cales o ports que no fossin el de la capital. S'encarregaven d'aquest control guàrdies secrets, torrers de les costes, sentinelles de l'Exèrcit i guàrdies dels pobles i tenien també la missió de rebre els missatges per mar que els vaixells de sanitat enviaven als pobles.

Mesures sanitàries de caràcter general, com cremar roba, usar vinagre, controlar els animals, els cementeris, els enterraments, les fumigacions, els tractaments, feien possible que es controlàs més el brot, encara que majoritàriament de forma empírica.

La higiene pública de la ciutat de Palma no era gaire exemplar durant el primer terç del segle XIX. El sistema de clavegueram era en procés de construcció i, el desguàs d'immundícies, incomplet i descuidat. Tot i això, hom començà a ser conscient de la importància de la higiene per al control de les malalties contagioses, per la qual cosa es prengueren mesures quant a neteja de carrers, tancament de passadissos bruts, neteja de corrals, sanejament del curs de la Riera...

La vacunació contra la pigota, que va demostrar ser molt efectiva, es va incrementar notablement; es tractava d'immunitzar el major nombre possible de persones. La vacuna s'administrava de forma gratuïta i el públic era avisat del lloc i de l'hora en què tindria lloc. Aquesta pràctica va evitar la propagació de la malaltia i va disminuir, per tant, la mortalitat per aquesta causa i, alhora, millorà les condicions de vida. ■

Aneke Riera Allessie

NOTES

(1) D. A.: *Enciclopedia de medicina y enfermería Mosby*. Ed. Océano, Barcelona, 1985.

(2) Xamena Fiol, Pere: *Història de Mallorca*, Editorial Moll, 1978, pàg. 119.

(3) *Ibid.*, pàg. 182.

(4) Xamena Fiol, Pere: *op. cit.*, pàg. 227.

(5) Sureda Trujillo, Joana: *La peste de 1820, a Son Servera, Arià y Capdepera*, El Tall, Palma, 1993, pàg. 16.

(6) Xamena Fiol, Pere: *op. cit.*, pàg. 240.

(7) Barceló Pons, Bartomeu: *El segle XIX a Mallorca*, O.C.B., Monografies I, Ciutat de Mallorca, 1964, pàg. 7.

(8) Secció sanitat. *Sobre la noticia circulada de haberse manifestado la fiebre amarilla en Barcelona*. Lligall 243. XII. 1846. AMP.

(9) Secció sanitat. *Viruela: medidas para evitar la introducción de la que se padece en Argel*. Lligall 243, XIII. 1846. AMP.

(10) Secció sanitat. *Cólera en Murcia: que continuen las medidas para evitar la invasión*. Lligall 1.040. 1859. AMP.

(11) Secció sanitat. *Sobre haberse declarado el contagio en algunos pueblos*. Lligall 847, VI. 1820. AMP.

(12) Secció sanitat. *Sobre la enfermedad que aparece en el cuartel de Artillería: 1859*. Lligall 1.556, XI. 1859. AMP.

(13) Secció sanitat. *Sumario contra el patrón Baltasar Ferrer, por haberle hallado a bordo de su barco un hombre sin papeles*. Lligall 312. XI. 1809. AMP.

(14) Secció sanitat. *Certificaciones de los alcaldes de los pueblos marítimos a favor de los guardas secretos, para su pago*. Lligall 1.649, I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX. 1811, 1812, 1813, 1814, 1815, 1816, 1817, 1818. AMP.

(15) Xamena Fiol, Pere: *op. cit.*, pàg. 333.

(16) Junta Superior de Sanitat. *Al público*. 31 de maig 1820.

(17) Sureda Trujillo, Joana: *op. cit.*, pàgs. 19-24.

(18) Secció sanitat. *Juntas de Sanidad*. Lligall 415. AMP.

(19) Secció sanitat. *Juntas de Sanidad*. Lligall 415.5 de juny 1794. AMP.

(20) Secció sanitat. *Juntas de Sanidad*. Lligall 415. *Real Cédula de S. M. y señores del consejo*. 22 de maig de 1779. AMP.

(21) Secció sanitat. *Juntas de Sanidad*. *Expediente formado con motivo de la peste y contagio que se ha declarado en las ciudades de Argel y Túnez el mes de mayo de 1796*. Lligall 415. AMP.

(22) Secció sanitat. *Junta Superior de Sanidad*. *Orden a los alcaldes de las vilas*. 21 de juliol de 1796. AMP.

(23) Secció sanitat. *Junta de Sanidad*. Lligall 415. AMP.

(24) *Ibid.*

(25) *Ibid.*

(26) *Ibid.*

(27) Rodríguez Tejerina, J. M.: *II Congreso Nacional de Reales Academias de Medicina y Cirugía*, Palma de Mallorca, 1981, pàg. 39.

(28) *Junta Superior de Sanidad*. *Al público, acuerdos tomados por la junta*. 28 de maig de 1820.

(29) *Junta Superior de Sanidad*. *Al público, sesión celebrada el 31 de mayo de 1820*.

(30) *Junta Superior de Sanidad*. 31 de maig de 1820.

(31) *Junta Superior de Sanidad*. *Al público*. 15 de juny de 1820.

(32) *Junta Superior de Sanidad*. *Al público*. 11 de juny de 1820.

(33) *Junta Superior de Sanidad*. *Al público*. 13 de juny 1820.

(34) *Junta Superior de Sanidad*. *Al público*. 15 de juny, al vespre, 1820.

(35) *Junta Superior de Sanidad*. *Al público*. 17 de juny, al vespre, 1820.

(36) *Ibid.*

(37) *Junta Superior de Sanidad*. *Plan preservativo y curativo de las enfermedades contagiosas de Son Servera y Artá*. Palma de Mca. Imprenta Guasp, 1820.

(38) Xarop elaborat a partir de rizoma i arrels dessecades de *Cephaelis ipecacuanha* o de *c. acuminata*, emprat tradicionalment com a remei per a la disenteria.

(39) Escorça seca de la tija o de l'arrel de diverses espècies de *Cinchona*.

(40) D. A.: Hernández Martín, Francisca (coordinadora): *Historia de la enfermería en España: desde la antigüedad a nuestros días*. Editorial Síntesis, Madrid, 1996.

(41) Almodóvar Ruiz-Bravo, Antonio: *Discurso sobre el thifus bubonario*, Imprenta de Melchor Guasp, 1817.

(42) Sureda Trujillo, Joana: *op. cit.* pàg. 56.

(43) Àcid oliós, molt càustic i verinós, s'usava com a càustic tòpic contra la diarrea serosa i la hipoaicidosa gàstrica.

(44) Derivat de la sal comuna.

(45) *Junta Superior de Sanidad*. *Plan preservativo y curativo de las enfermedades contagiosas de Son Servera y Artá*, Imprenta Guasp, Palma, 1820, pàg. 35-37.

■ RAMON MOROTE PONS

La Comunió Tradicionalista durant la Segona República

La Comunió Tradicionalista esdevindria el mes d'abril de 1937 un dels partits implicats en el Decret d'unificació, mitjançant el qual Franco establia un partit únic al sector de l'Estat controlat per les seves tropes: la Falange Espanyola Tradicionalista i de les J.O.N.S. Aquí s'exposa la vida del partit carlista a Mallorca durant la Segona República, al principi de la qual es va reunificar.

La mort del pretendent carlista Jaume de Borbó l'octubre de 1931 va possibilitar la reunificació estatal dels partidaris d'aquesta branca dinàstica després de la proclamació de la República. El 1860 havia aparegut un grup neocatòlic encapçalat per Cándido Nocedal, molts dels membres del qual s'acabarien integrant dins les files carlistes —sobretot a partir del reconeixement per part del govern d'Isabel I del regne d'Itàlia el 1861, en contra dels interessos papals—, però amb evidents diferències entre els neocatòlics, autodenominats Comunió Catòlica-Política, i els pròpiament carlins, Comunió Catòlica-Monàrquica. A mesura que el pretendent Carles es va anar aproximant al liberalisme moderat i es va mostrar disposat a acceptar els efectes de la desamortització del patrimoni eclesiàstic, els neocatòlics li van mostrar la seva oposició i van constituir el 1888 el Partit Integrista. Un cop mort l'aspirant a la Corona Carles de Borbó, s'accentuaria la divisió latent entre els carlistes partidaris d'una aproximació als sectors alfonsins més autoritaris i els contraris a aquesta maniobra, ja que, com que el pretendent Jaume no tenia fills, es podria posar fi al conflicte dinàstic en passar els seus possibles drets successoris a la línia d'Alfons XIII. La fractura entre els carlistes es va engrandir quan Jaume de Borbó es va mostrar partidari dels aliats durant la Guerra Mundial tot i que el partit era majoritàriament favorable a les potències centreeuropees, la qual cosa va augmentar la influència dins el partit de Juan Vázquez de Mella; aquest dirigent acabaria fundant el Partit Tradicionalista el 1919, al marge de la Comunió, que pretenia defensar l'ordre social establert i posar fi al parlamentarisme. Seria, per tant, ja després de la mort de Jaume de Borbó quan es produiria la reunificació dins la Comunió Tradicionalista dels sectors jaumista, mellista i integrista. Alguns carlins col·laborarien en principi amb Acció Nacional —posteriorment anomenada Acció Popular— però la no definició d'aquesta força política respecte al règim faria que continuassin defensant la seva causa dinàstica.

Tropes carlistes. (Dibuix de Sáenz de Tejada)

Si bé a final del segle XIX existia a Mallorca la Joventut Integrista,¹ l'abril de 1931 encara s'estava organitzant Acció Integrista, i per aquesta raó no es va presentar a les eleccions municipals; va aconsellar, però, evitar tant l'abstenció com el vot cap a les esquerres (en les quals incloïen els liberals, si bé eren partidaris de votar-ne els candidats als districtes on podien sortir guanyadors davant els antimonàrquics).² En vista a les eleccions generals del juny de 1931, Acció Integrista va decidir proposar

una coalició a la Dreta Social i als regionalistes i autonomistes,³ però va obviar els conservadors, perquè considerava que s'havien desplaçat cap a l'esquerra (tornant a la seva actuació tradicional).⁴ El seu poc pes específic va fer, però, que Acció Integrada no participàs com a partit dins la coalició que es va formar, que sí que va incloure el Partit Conservador. A més, alguns dels seus membres participaren en la fundació de la Dreta Social.

La reorganització del carlisme unificat, de la Comunitat Tradicionalista, es va escometre el mes posterior a la mort de Jaume de Borbó amb la constitució del Cercle Tradicionalista de Mallorca, ubicat provisionalment al local de la Federació Catòlica Obrera (al primer pis del número 17 del carrer de Zavellà),⁵ el 15 de novembre de 1931. Els seus objectius declarats eren «*facilitar las relaciones entre sus individuos, proporcionarles las distracciones i recreos propios de este género de sociedades con exclusión absoluta de todo juego prohibido por la moral, por las leyes y disposiciones gubernativas*». Els socis havien de ser catòlics i membres del partit i els havien de proposar tres socis més; pagarien quotes mínimes de 0'5 pessetes mensuals. El seus primers dirigents serien Josep Quint-Zaforteza Amat (president), Ramon Orlandis Villalonga (vicepresident), Faust Gual Villalonga (secretari), Damià Mas (vice-secretari), Lluc Estrada (tresorer comptador), Lluís Soler Roura (vocal) i Joaquim Miró Parellada (vocal).⁶

El actes que tindrien lloc al Centre serien bàsicament conferències, vetllades literàries i celebracions de multitud de festivitats religioses. També s'hi celebrarien festes per als «*Mártires de la Tradición*»⁷ i els aniversaris i onomàstica del seu *caudillo*, Alfons Carles, i de la seva esposa, María de las Nieves.⁸

El gener de 1932 es va fer el primer acte propagandístic fora de Palma. Va ser a Campanet. El 14 de maig següent van arribar a l'illa els oradors María Rosa Urraca Pastor, Josep Brú (redactor d'*El Correo Catalán*), Lluís Baró i Jaime Chicharro (exdiputat) des de Barcelona. El dia 16, a l'endemà dels actes fets a Palma, els propagandistes van pronunciar els seus discursos a Capdepera, Artà, Sant Joan, Campanet i Pollença (els actes de Sant Joan i Campanet tingueren lloc a la mateixa hora, la comitiva es va dividir). A l'endemà, el dimarts 17, els actes de propaganda van tenir lloc a Binissalem, Inca i Alcúdia (a les dues darreres poblacions hi va haver problemes d'ordre públic).⁹

El primer Cercle Tradicionalista forà de què es va donar notícia al Govern Civil va ser del de Binissalem, constituït oficialment el 6 de desembre de 1932,¹⁰ però a l'acte propagandístic referit que s'havia celebrat en aquesta població el maig anterior hi havien pres part els membres del comitè local del partit, presidits per Bartomeu Canals Carreras¹¹ (el dia de la constitució del Cercle seria el secretari, i el president seria Joan Aloy Vallès). No hi ha constància de la constitució de cap Cercle Tradicionalista a Campanet, però sí de l'existència d'un comitè local en el període referit en el cas anterior.¹² Uns altres municipis on existiria el corresponent Cercle serien Capdepera (constituït el 26 de març de 1933),¹³ Lluçmajor (també fundat el 26 de març),¹⁴ Manacor (constituït ja el 8 de setembre de 1934)¹⁵ i Muro (fundat ja el 8 de setembre de 1934).¹⁶ El 31 de desembre de 1933 s'havia fundat el Centre Tradicionalista d'Eivissa. Mentrestant, el juny de 1933 s'havien fet mítings a Capdepera, Binissalem i Sóller.¹⁷

Dielectro Balear

Sociedad Anónima

► Gremi Fusters, 43

Polígon Son Castelló (ASIMA)

07009 PALMA DE MALLORCA

Telèfons: 971 20 44 64 (6 línies)

971 75 56 25 - 97175 56 81 - 97175 42 42

Fax: 971 75 82 29

ELECTRICITAT

► Carrer de la Pagesia, 68-B

Polígon Industrial

07500 MANACOR (Mallorca)

Telèfons: 971 55 53 51 - 971 55 55 55

Fax: 971 55 53 62

MAQUINÀRIA

► Extremadura, 21

07800 EIVISSA

Telèfons: 971 30 12 11 - 971 30 30 03

Fax: 971 30 02 57

IL·LUMINACIÓ

► Polígon Industrial, G 103

MAÓ (Menorca)

Telèfon: 971 36 17 09

► Polígon Industrial, 41-bis

07760 CIUTADELLA (Menorca)

Telèfons: 971 38 06 93 - 971 38 26 19

Fax: 971 38 64 29

AÏLLANTS

FORTEZA TOBAJAS, S.A.

Distribuidor de Cambres de Bany,
Calefacció i Aire Condicionat

Roca

Exposició i oficines:

31 de Desembre, 22

Tels. 971 29 60 01 - 971 29 47 95 • Fax 971 75 93 16

07004 Palma - Mallorca

Magatzem i venda:

Nicolau de Pacs, 15

Tels. 971 46 28 34 - 971 46 15 49 • Fax 971 46 29 69

07006 Palma - Mallorca

Falangistes, requetès i membres de les Milícies Ciutadanes celebren, a Son Servera, el 4 de setembre de 1936, la seva victòria sobre les forces governamentals del capità Bayo, que la nit abans havien reembarcat. (Foto: *Història de Mallorca*, coordinada per J. Mascaró)

A les eleccions generals del novembre de 1933 la Comunió Tradicionalista es va presentar en coalició amb la Dreta Autònoma Balear (partit format a partir d'una escissió de la Unió de Dretes el maig de 1933); el candidat carlí d'aquesta anomenada Afirmació Dretana, Josep Quint-Zaforteza, va obtenir 8.563 vots a Mallorca i 9.845 a les Balears (fou el tretzè i setzè candidat més votat respectivament). A les eleccions del febrer de 1936 no s'hi presentà cap candidat tradicionalista.

El gener de 1935 es va procedir a renovar la meitat de la junta directiva del Cercle Tradicionalista de Mallorca.¹⁸ Com a president va ser reelegit Josep Quint-Zaforteza, Lluís Soler va passar a ser el nou vicesecretari i el seu càrrec de vocal fou ocupat per Pau Ferran Cortès Aguiló i Ferran Cortès Piña va passar a ser el nou tresorer. D'altra banda, el juny de 1932 havia dimitit com a secretari Faust Gual, que va ser substituït per Josep Cladera Bover.¹⁹

El maig de 1935 visità l'illa José María Lamancié de Claviac per pronunciar un míting.

El gener de l'any següent es va elegir el vicepresident del Cercle Tradicionalista de Mallorca; foren reelegits Ramon Orlandis, el secretari, el tresorer i un dels vocals. Com a secretari, fou elegit Ferran Truyols Coll; com a tresorer, Jaume Roig Serra, i com a vocal, Bartomeu Canals Carreras (era també el secretari del Cercle Tradicionalista de Binissalem).

A principi de juny de 1936, en represàlia per la bomba que va esclatar a la Casa del Poble, hi va haver un intent d'assaltar el seu local, però finalment no es va arribar a fer.²⁰

LA MARGARITA, AGRUPACIÓ DE DAMES TRADICIONALISTES

Es va fundar l'abril de 1932 al local del Centre Tradicionalista de Mallorca, sota la direcció de Mercè Amat, amb finalitats benèfiques envers els pobres i els impossibilitats i per proporcionar major instrucció a les seves afiliades, procurar-los esbargiment i defensar l'exercici dels seus drets polítics.²¹

Les activitats de lleure consistiren en vetllades literàries i representacions teatrals.²²

L'únic municipi forà on es té constància de l'existència d'una agrupació de *Margaritas* abans de l'Alçament va ser Capdepera; s'hi va constituir oficialment el 8 de juliol de 1933,²³ però l'acte de propaganda tradicionalista celebrat al poble el 16 de maig de 1932 ja havia estat presidit per Josep Quint-Zaforteza i per la presidenta local de les *Margaritas*.²⁴ El 27 de març de 1936 aquesta agrupació decidí la seva dissolució (els fons sobrants es repartiren entre les famílies necessitades del poble).

EL REQUETÈ DE MALLORCA

El Requetè havia estat fundat el 1907 com a associació juvenil de la Comunió Tradicionalista; abans aquest terme ja s'utilitzava per designar la jove militància carlista. El 1931 esdevingué una organització paramilitar que a partir de l'estiu de 1934 comptaria amb el suport de la Itàlia feixista;²⁵ segons Julián Pemartín, seria una selecció de la joventut militant.²⁶

A Mallorca es va constituir el 28 de febrer de 1932 amb els objectius següents: «*Mantener el lema "Dios, Patria y Monarquía Tradicional", la ilustración y recreo de sus socios en conformidad con la moral cristiana y las buenas costumbres*». Declarava, a més, que «*en materia religiosa, el Requeté de Mallorca mantendrá, con toda entereza, la autoridad suprema de la Iglesia Católica, Apostólica y Romana, no permitiéndose discusiones de esta índole entre sus asociados*». Per aconseguir aquests objectius comptava amb diversos mitjans: premsa, biblioteca, conferències o vetllades i excursions.²⁷ No hi ha constància que a Mallorca el Requetè tingués cap organització de tipus paramilitar abans de la guerra (com es veurà, es va dissoldre abans que la guerra començàs), a les excursions també hi podien participar afiliades femenines al partit i les activitats del Requetè serien exclusivament les assenyalades, més les de tipus religiós, com era habitual també al Cercle Tradicionalista.²⁸

La seva primera junta directiva va ser formada pels membres següents: Josep Vidal Cañiz (president), Joaquim Miró

Parellada (vicepresident), Josep Cladera Bover (comptador-tresorer), Ferran Cortès Piña (bibliotecari), Felip Orlandis Villalonga (secretari), Marià Isasi González (vicesecretari), Pero Mayol Mayol (vocal primer), Guillem Veny Juan (vocal segon), Salvador Canals Carreras (vocal tercer) i Emili Pau González-Moro (vocal quart). El vicepresident era vocal del Cercle Tradicionalista i Ferran Cortès en seria el tresorer; sembla que Felip Orlandis i Salvador Canals eren germans de dirigents també del Cercle Tradicionalista de Mallorca.

En data indeterminada, Jacint Billón Estelrich va passar a ser el vicesecretari del Requetè, però el mes d'agost de 1932 va abandonar el càrrec juntament amb el vocal Guillem Veny. El mes posterior Joan Colomar Tur va dimitir de vicepresident i es va donar de baixa com a soci (es desconeix des de quan ocupava el càrrec).

El febrer de 1933 es va renovar la junta, que va estar integrada pels requetès següents: Ferran Cortès (president), Miquel Gili (vicepresident), Ramon Herrero (secretari), Salvador Canals (vicesecretari), Jaume Seguí (tresorer comptador), Josep Cortès (bibliotecari), Salvador Galindo (vocal primer), Miquel Vidal (vocal segon), Bartomeu Canals (vocal tercer) i Josep Sancho (vocal quart). De la direcció original només es mantenien Ferran Cortès, que passà de ser bibliotecari a ocupar la presidència, i Salvador Canals, abans vocal. Bartomeu Canals era el secretari del Cercle Tradicionalista de Binissalem i seria vocal del de Mallorca.

El mes posterior a la seva elecció es va comunicar al Govern Civil que havien deixat el càrrec el tresorer comptador, el bibliotecari, el vocal segon i el vocal quart. El nou tresorer seria Josep Cortès Piña (bibliotecari cessant); el vocal segon Lluís Soler Roura i el vocal quart va ser Guillem Pérez Pérez; el càrrec de bibliotecari es va deixar vacant temporalment. Lluís Soler era també vocal del Cercle Tradicionalista.

El vicesecretari Salvador Canals va deixar d'exercir la seva responsabilitat a final de maig de 1933 —es desconeix qui fou el seu substitut— i Felip Orlandis deixà de ser secretari el juny de 1934 —es desconeix des de quan ho tornava a ser— i va ser rellevat per Miquel Montserrat Marcó.

Finalment, el febrer de 1935 el president era Bartomeu Canals, el secretari i el tresorer comptador encara eren Miquel Montserrat i Josep Cortès i un vocal era Francesc Surrallès. Van cessar en els seus càrrecs i Josep Cortès passà a ser el nou president, Miquel Montserrat tornà a ser el secretari, Bernat Esteve Alemany passà a ocupar la tasca de tresorer comptador i Francesc Surrallès es va mantenir com a vocal.

Després d'aquest continu ball de dirigents, el Requetè de Mallorca en junta general va decidir per unanimitat dissoldre's el 7 de març de 1936.²⁹

LA JOVENTUT ESCOLAR TRADICIONALISTA

L'Agrupació Escolar Tradicionalista es va organitzar a Madrid el 1931.³⁰ A Mallorca es va constituir el 24 de setembre de 1932³¹ sota la direcció³² de Miquel Vidal Seguí (president), Pere Moll (vicepresident), Josep Sancho Galmés (secretari), Josep Martínez (vicesecretari), Ignasi Fuster (tresorer) i Miquel J. Quintana (abanderat);³³ no es té constància dels possibles canvis produïts fins al 1939 dins la junta directiva. El president i el secretari serien vocals del Requetè de Mallorca entre el febrer i el març de 1933. Els qui no hi figurarien com a diri-

REFETAMENTE". NOTICIA QUE
OTRA VEZ LA GASOLINA?
DE ESO YA ESTAMOS CURADOS
QUE HA DICHO ES QUE SE HA
DE RAPTO Y TODOS SON NINOS
TRAN" C... DIRIGEN A LA

30 Anys IIEB INSTITUT D'ESTUDIS BALEÀRICS

XX Jornades d'Estudis Històrics Locals

El món del còmic: ideologia, estètica i llenguatge

DEFENSA CRIA...
ATE A SUS
ABYECTO
NO!
SERIA CONVENIENTE QUE DURANTE UNOS DIAS
LES ACOMPAÑARAS EN COCHE AL COLEGIO. SO
R UN REG...
RE YO A RECOGER
DE ACUERDO

El món del còmic: ideologia, estètica i llenguatge

MEDIATAMEN-
O!
?NO!

¡UF! MENOS MAL QUE LA TRETA HA DADO RES-
TADO. ¿DONDE
VIVES, GUAPÓ?
EN LA CALLE DE LA BROCHA
NUMERO DIEZ. PRIMER PISO

SEÑORA...
HOLA,
MAMI!
PERO DE DONDE SALES
¿NO TE HA LLEVADO TÍO
EUSEBIO A LA ESCUELA?

GOVERN DE LES ILLES BALEARS
Conselleria d'Educació i Cultura

Grup de requetès durant la Guerra Civil. (Foto: *Gran Enciclopèdia de Mallorca*)

gents de la Joventut Escolar serien els organitzadors: Ramon i Felip Orlandis Villalonga i Josep Cladera Bover; el primer va ser el secretari del Cercle Tradicionalista des de la seva fundació i almenys fins al 1936, el seu germà Felip va ser secretari del Requetè i Josep Cladera en va ser el tresorer comptador.

L'objectiu de la Joventut Escolar Tradicionalista era fomentar la cultura científica, artística, moral i física dels associats. Per assolir aquests objectius s'organitzaren conferències sobre temes culturals, científics i morals (amb preferència pels temes relacionats amb el programa tradicionalista), certàmens i concursos literaris, vetllades artístiques, funcions teatrals, etc. Pel que fa a l'aspecte estrictament moral, es pronunciaren conferències durant la Quaresma i d'altres convocades periòdicament sobre temes religiosos i morals (també se celebraren específicament les festivitats de la Immaculada Concepció, patrona d'Espanya, i de sant Tomàs d'Aquino, patró dels estudiats catòlics).³⁴ Pel que fa al desenvolupament físic dels associats, s'havien de crear una agrupació gimnàstica i una secció ciclista,³⁵ però només es té constància de l'existència de la secció de futbol, constituïda el juny de 1933; constaria d'una junta directiva, els membres de la qual es desconeixen, amb un president que seria vocal de la Joventut Escolar, un secretari, un tresorer comptador i tres o més vocals que serien els capitans dels equips formats.³⁶

La Joventut Escolar continuaria en funcionament fins al 1944 sota el nom d'Agrupació Escolar Tradicionalista; a partir d'aquell any ja només existiria el Sindicat Espanyol Universitari (SEU), de fundació falangista.

LA FEDERACIÓ DE JOVENTUTS TRADICIONALISTES DE MALLORCA

Es va constituir el 18 de maig de 1934 com una continuació i ampliació de la Joventut Escolar Tradicionalista,³⁷ que només agrupava els estudiants de les carreres de ciències i lletres. Va consistir, de fet, en la unió sota una mateixa junta directiva amb la Joventut Tradicionalista, que s'havia organitzat per integrar els estudiants d'arts i oficis, comerç i indústria en data indeterminada (probablement ho va ser en vista a formar la Federació, com denotaria el seu caràcter continuador de la JET).

Els objectius i les activitats de la Federació serien els mateixos que en el cas de la Joventut Escolar i els dirigents serien

Guillem Daviu (president), Josep Sancho (vicepresident per la JET), Miquel Roig (vicepresident per la JT), Alfons Casanovas (secretari), Antoni Daviu (tresorer comptador), Miquel Pascual (bibliotecari), Bartomeu Cañelles (vicesecretari), Pere Joy (vicetresorer) i Jaume Seguí (vocal prefecte de la Càtedra Declamatorià); la funció de la Càtedra de Declamació era reunir-se setmanalment per a la realització d'exercicis de lectura i recitals literaris.

Si bé ja s'ha dit que la Joventut Escolar va continuar funcionant fins al 1944, sembla que la Federació no va gaudir d'un grau d'activitat tan alt (de fet, no se'n tenen notícies posteriors a la seva fundació). ■

Ramon Morote Pons

NOTES

- (1) Arxiu del Regne de Mallorca (ARM), Govern Civil, (1602/748).
- (2) *Correo de Mallorca*, 8-4-31, pàg. 1.
- (3) *Correo de Mallorca*, 13-5-31, pàg. 1.
- (4) *Correo de Mallorca*, 8-4-31, pàg. 1.
- (5) El gener de 1932, el Cercle Tradicionalista es va traslladar al número 21 del carrer de Sant Jaume i l'abril de 1935 al número 38 del mateix carrer.
- (6) ARM, Govern Civil, (1626/2074).
- (7) *Correo de Mallorca*, 13-3-32, pàg. 8.
- (8) *Correo de Mallorca*, 6-8-32, pàg. 1.
- (9) *Correo de Mallorca*, 10-9-32, pàg. 1.
- (10) *Correo de Mallorca* 15-5-32, pàg. 5.
- (11) *Correo de Mallorca*, 16-5-32, pàg. 1 i 5.
- (12) *Correo de Mallorca*, 17-5-32, pàg. 5.
- (13) *Correo de Mallorca*, 18-5-32, pàg. 8.
- (14) ARM, Govern Civil, (1631/2300).
- (15) *Correo de Mallorca*, 18-5-32, pàg. 8.
- (16) *Correo de Mallorca*, 17-5-32, pàg. 5.
- (17) ARM, Govern Civil, (1631/2318).
- (18) ARM, Govern Civil, (1631/2341) i *Correo de Mallorca*, 28-3-32, pàg. 2.
- (19) ARM, Govern Civil, (1633/2449).
- (20) ARM, Govern Civil, (1635/2516).
- (21) *Correo de Mallorca*, 7-6-33, pàg. 2.
- (22) Com era preceptiu segons l'article 20 del seu reglament.
- (23) ARM, Govern Civil, (1626/2074).
- (24) *Correo de Mallorca*, 6-6-36, pàg. 8.
- (25) Article 4t. dels estatuts de les *Margaritas* de Capdepera (ARM, Govern Civil, 1622/2387).
- (26) *Correo de Mallorca*, 2-2-35, pàg. 2.
- (27) ARM, Govern Civil, (1632/2387).
- (28) *Correo de Mallorca*, 17-5-32, pàg. 5.
- (29) RODRÍGUEZ, José Luis. *op. cit.*, pàg. 133 i CARDONA, Gabriel. *El poder militar en la España contemporánea hasta la guerra civil*, Siglo Veintiuno, Madrid, 1983, pàg. 220.
- (30) PEMARTÍN, Julián. *Teoría de la Falange*, Ediciones de la Sección Femenina de F.E.T. y de las J.O.N.S., Madrid, 1952, pàg. 46.
- (31) Articles 3r., 4t., 5è. dels estatuts (ARM, Govern Civil, 1628/2181).
- (32) *Correo de Mallorca*, 16-4-32, pàg. 8.
- (33) *Correo de Mallorca*, 27-2-33, pàg. 8.
- (34) ARM, Govern Civil, (1628/ 2181). Totes aquestes referències a la junta directiva s'han obtingut d'aquesta documentació.
- (35) PEMARTÍN, Julián, *op. cit.*, pàg. 46.
- (36) Es va legalitzar el 6 d'octubre i la constitució oficial es va fer el dia 17 del mateix mes.
- (37) No es comunicaria al Govern Civil quins eren els seus components fins al 21 de juny de 1933.
- (38) ARM, Govern Civil, (1632/2370).
- (39) Articles 1r. i 2n. del reglament (ARM, Govern Civil, 1632/2370) i *Correo de Mallorca*, 1-3-33, pàg. 8.
- (40) *Correo de Mallorca*, 10-3-33, pàg. 8.
- (41) Segons l'article 2n. del reglament general.
- (42) Reglament de la Sección Deportiva Fútbol Club JET (ARM, Govern Civil, 1632/2370).
- (43) Article 1r. dels estatuts (ARM, Govern Civil, 1634/2491).

L'ESGLÉSIA NOSTRA

■ JOAN BESTARD COMAS

Com pot l'Església ajudar i acompanyar els professionals del turisme (treballadors/es i empresaris/es) en la seva situació humana i cristiana?¹

INTRODUCCIÓ

Els verbs elegits ('ajudar' i 'acompanyar') per sintetitzar el contingut d'aquesta ponència per part dels organitzadors d'aquesta XIX Assemblea Nacional de Turisme, que se celebra a Santander, són molt encertats.

'Ajuda' i 'acompanyament' resumeixen magníficament la tasca de l'Església en aquest important sector de l'activitat humana que és el turisme. El turisme és una indústria molt singular: no tracta coses, sinó persones. És una força viva que interrelaciona les persones i és al servei de la pau i la concòrdia entre tots els pobles de la Terra.

Abans d'exposar el que l'Església pot oferir als professionals del turisme, desitjaria expressar el que l'Església ha de ser davant ells perquè pugui ser de veres creïble.

I. COM HA DE SER L'ESGLÉSIA PER SER CREÏBLE EN LA SEVA ACCIÓ EVANGELITZADORA EN EL CAMP DE LA PASTORAL DEL TURISME?

L'ajuda i l'acompanyament de l'Església als professionals del turisme seran creïbles i tindran capacitat evangelitzadora si l'Església s'esforça per adoptar *aquestes sis actituds bàsiques*:

Primera actitud: *L'Església ha d'estar ancorada en el mateix cor del món i molt prop dels problemes reals de la gent*, alhora que ha d'estar oberta al fenomen de la modernitat, sense agafar-lo (prendre'l) com un absolut. L'Església ha de dir «sí» a la modernitat, però a una modernitat redimida. L'Església ha de saber llegir i interpretar el nou context sociocultural en el qual avui la humanitat està immersa. Ha de conèixer a fons la persona que vol evangelitzar i alhora apreciar, defensar i promocionar la seva història, la seva cultura i la seva identitat. L'Església no ha de ser un món tancat en si mateix, un gueto, ni ha de construir un món paral·lel al costat del món real. No ha de caure en la temptació de donar respostes rutinàries a preguntes que ningú no li fa. L'Església és més evangèlica i evangelitzadora quan s'obre [al món], quan aconsegueix d'expressar-se en el llenguatge comú dels homes, quan es fa activament present en els centres de creació de la cultura, quan accepta, sense pors ni complexos, la noble confrontació amb tots els corrents filosòfics, culturals i religiosos en el debat públic, quan comparteix, finalment, les angoixes i les esperances de la humanitat.

Foto: Joan Hernández Tapiés

Segona actitud: *l'Església ha de recobrar la confiança en la força humanitzadora del seu missatge, en el valor alliberador i humanitzador de la fe*. Només si l'Església és capaç de presentar als homes d'avui l'Evangeli en tot el seu vigor i en tota la seva creativitat originals, podrà aportar un alt grau d'humanització a la societat actual.

Tercera actitud: *l'Església, en el camp turístic, sobretot a través de la seva doctrina social, que és com «el rostre humà de la redempció», ha de sortir sempre en defensa de la dignitat de la persona humana* i ha de proclamar amb força enmig de la nostra societat, enemics que intenta de viure-ho coherentment de portes endins, que la persona mai no ha de ser utilitzada com un mitjà, sinó que sempre ha de ser respectada com un fi. La persona humana, per haver estat creada a imatge i semblança de Déu, posseeix una dignitat tal que és un fi en si mateixa i mai un simple mitjà. Dit més planerament: la persona no és un objecte, sinó un subjecte; no és quelcom, sinó algú; no té preu, sinó dignitat. I aquesta defensa clara i decidida de la dignitat de la persona humana, l'Església ha de fer-la des d'una actitud sincera de fraternitat evangèlica que sia visible a través de gestos creïbles i convincents. A l'Església ningú no l'hauria de guanyar en humanitat, ningú no l'hauria de guanyar en la defensa i la promoció dels drets humans, perquè la fe en Jesús que ella proclama ens ensenya molt clarament que

2015

Balears 2015

V Encontre d'Historiadors de la Comunicació

18, 19 i 20 d'octubre de 2001
Palma, Illes Balears

La comunicació audiovisual en la història

Centre de Cultura "SA NOSTRA"
Concepció, 12. Palma

Aportacions de la comunicació
a la comprensió
i la construcció de
la història del segle XX

"SA
NOSTRA"
CAIXA DE BALEARS

CeDoc
CENTRE DE DOCUMENTACIÓ CENTRALITZADA

Asociación de
Historiadores
de la Comunicación

UIB
Universitat de les
Illes Balears

no és voluntat de Déu que hi hagi injustícies, explotació de l'home per l'home i desigualtats econòmiques abismals.

Moltes vegades, astorat, m'he demanat: «Per què la lluita per la justícia en el món ha estat gairebé sempre lligada a la ideologia i al programa d'una radical negació de Déu?». O formulada aquesta mateixa pregunta d'una altra manera: per què els creients en Déu no hem estat sempre en primera línia a l'hora de defensar els grans valors de la justícia, la igualtat, la llibertat, la fraternitat?

L'Església i cadascun dels seus membres no podem ser neutrals en la defensa de la justícia. No oblidem les clarividents paraules del Sínode Mundial dels Bisbes, de l'any 1971: «L'acció en favor de la justícia i la participació en la transformació del món se'ns presenten clarament com una dimensió, constitutiva de la predicació de l'Evangeli, és a dir, de la missió de l'Església».

L'Església, per damunt de tota dialèctica partidista i respectant la sana autonomia de les realitats polítiques, socials i econòmiques, ha de sortir sempre en defensa del bé comú i especialment dels més marginats de la nostra societat.

Quarta actitud: actualment el nostre món viu una profunda crisi de projecte d'home i de societat. La moderna societat tecnològica i globalitzada, altament racionalitzada, mirada conjuntament, s'ha tornat irracional en molts d'aspectes. La modernitat i postmodernitat il·lustrades sembla que en alguns punts s'han convertit en barbàrie. Ens trobem, certament, davant l'asfíxia d'un sistema i la crisi d'una civilització en l'àmbit planetari. I precisament davant aquesta profunda crisi cultural i moral, l'Església, i més concretament les comunitats cristianes que la integren, si de veres volen ser evangelitzadores, haurien de ser *descobridores i donadores de sentit*, procurant viure *el valor de l'autenticitat* enmig d'una societat en molts d'aspectes tarada per la mentida, la hipocresia i la superficialitat; *el valor de saber compartir* en un món materialista que només sap congregar el verb «acaparar» i que s'agenolla davant els ídols del diner, del poder i de la comoditat; *el valor del discerniment crític* en una societat de consum en què la persona no es mesura pel que és, sinó pel que té; una societat els subtils mecanismes de la qual són capaços fins i tot de domesticar i comercialitzar la mateixa protesta que es fa en contra seu; *el valor de la creativitat* en una societat cada vegada més adormida en la monotonia i la rutina; *el valor de l'alegria* davant tanta de gent «cremada», ressentida i que no troba sentit a la vida; *el valor de la gratuïtat* en un món on tot està mercantilitzat i *el valor de la pau* en una societat minada per la violència i la guerra perquè la veritat, la justícia, la llibertat i la fraternitat encara són paraules buides de significat en molts de llocs de la Terra.

Cinquena actitud: *l'Església ha de ser acollidora i signe eficaç de reconciliació* en la qual tothom sàpiga perdonar i se senti perdonat. L'Església no pot acontentar-se educant per a la tolerància, sinó que ha de ser, a més, per a l'home d'avui, un espai d'acollida, de diàleg i de reconciliació. Ara bé, acollir, dialogar i oferir reconciliació a tothom no pot significar mai estendre un vel sobre els problemes i les injustícies per no veure'ls. L'autèntica acollida cristiana ha de representar sempre un oferiment de salvació per a tothom, convidant tothom a una conversió sincera del cor que es tradueix en un comportament coherentment cristià des del punt de vista ètic. L'Església, per exemple, no pot acollir ni unir des de posicions d'injustícia o d'explotació. Men-

(Foto: Arxiu *Última Hora*-
Diari de Balears)

tre els cristians ens trobem dividits per barreres d'egoisme i d'injustícia, la reconciliació serà una paraula buida. L'Església, davant un món dividit i trencat pel pecat, sobretot pel pecat social, que és el que atempta contra els drets fonamentals de la persona humana i fomenta enveges, egoismes, divisions i injustícies en l'àmbit de la nostra societat, ha de ser un lloc de perdó mutu i de reconciliació fraterna. Aquesta reconciliació és l'element constitutiu de l'Església com a tal i alhora la seva tasca permanent, nascuda de la proclamació de la Bona Nova de Jesús.

Sisena actitud: si de veres l'Església vol dur a terme una nova evangelització ha de ser una *comunitat unida i corresponsable* i s'ha de presentar davant el món com a tal. I això implica que ningú no suplanti ningú en les seves responsabilitats, que tots ens sapiguem complementaris i que tots estiguem units en el servei evangelitzador. En l'Església tots els membres són necessaris. Ningú no hi sobra. Tots els membres de l'Església han de ser actius, si volen ser coherents amb la missió rebuda en els sacraments del baptisme i de la confirmació. I, finalment, els membres de l'Església han rebut diversos carismes, és a dir, diversos dons de l'Esperit Sant i, consegüentment, exerceixen distints ministeris, serveis o funcions.

Només des d'aquest carnet d'identitat, expressat en aquestes sis actituds bàsiques que acab d'explicar, l'Església podrà ajudar i acompanyar els professionals del turisme. I com? Aquí és on rau el punt neuràlgic de la ponència. Confés humilment que no posseesc una vareta màgica per brindar-vos receptes infal·libles. Intentaré d'oferir-vos uns punts de reflexió que més tard voldria veure enriquits en el treball de grups que es realitzarà després d'aquesta ponència.

II. COM L'ESGLÉSIA POT AJUDAR I ACOMPANYAR ELS PROFESSIONALS DEL TURISME?

Vet aquí alguns punts que destacaria en el quefer de l'Església en el camp turístic:

Punt primer: *l'Església ha de començar valorant i apreciament el camp en el qual treballen els professionals del turisme.* «La actividad turística —afirma Fernando Bayón Mariné, director y coordinador de la magna obra recién publicada, titulada 50 años del turismo español. Un análisis histórico y estructural— se ha convertido a finales del siglo XX en un signo de identidad y en un cimiento consolidado de la vida y de la economía españolas. Ha transformado la geografía y las costumbres, ha exigido cambios estructurales en el país, se ha infiltrado en todos los lugares y ha necesitado la participación de muchos sectores y actividades. En definitiva, el turismo es parte sustancial de la moderna historia de España».²

El turisme, a més de ser un factor econòmic de primera magnitud³ que dinamitza molts sectors laborals de la vida nacional, afavoreix una major disponibilitat interior de la persona per trobar-se amb altres persones, amb la natura i amb Déu. Estimula la formació cultural, l'educació d'un esperit obert, universal i frater, el sentit de l'hospitalitat i les funcions ja clàssiques del temps de lleure: descans, diversió i desenvolupament integral de la persona. El fet turístic és certament un vehicle de pau que acosta els homes a una major entesa i convivència.

El turisme visualitza la globalització imparable de la qual és un exemple clar. És, sens dubte, un dels efectes més peculiars de la globalització i de la caiguda de fronteres. Poques indústries han experimentat tan fortament l'impacte de la globalització com el turisme. És un fenomen de masses relativament nou i certament representa un dels principals elements d'oci que, particularment en el món occidental, continua augmentant. En el pròxim mil·lenni el turisme serà una de les més importants activitats econòmiques del món, però el turisme és molt més que una activitat econòmica. Revesteix múltiples dimensions: econòmica, social, política, ecològica, humana i espiritual. De totes les indústries existents és la més intensament interactiva: ens trobem de cara amb persones que estan al ser-

vei d'altres persones a les quals ofereixen comoditat, aliment, convivència, transport i, en definitiva, creació de cultura. Per tal motiu, la qüestió més important i estimulante per al turisme actual és la de l'ètica comercial i professional.⁴

El fenomen turístic, entès com a mobilitat gojosa, gratificant i enriquidora de l'ésser humà, ha afavorit contactes d'amistat i comprensió entre els pobles de la Terra. El turisme és un vertader i privilegiat mitjà de comunicació social i d'obertura al món que afavoreix la pau.

El turisme, també, ajuda a relativitzar moltes de coses. I una sana relativització és sempre beneficiosa. L'escriptor i periodista alemany Kurt Tucholsky (1890-1935) deia: «Qui vulgui mesurar l'estretor del seu país, que viatgi. I qui vulgui mesurar l'estretor de la seva ment, que estudiï història». La frase de Tucholsky és plena de sentit comú. Qui no surt de les fronteres del seu país no s'adona com són de limitades, i qui no estudia història queda tancat en l'estretor del seu temps. Viatjar (fer turisme) i estudiar història són dos balons d'oxigen per a la personalitat humana. Tant viatjar com estudiar història ens eixamplen l'horitzó i ens permeten una visió àmplia i clara del món i de la vida. A més, viatjar i estudiar història curen el xovinisme, greu malaltia que consisteix en un amor excessiu a les coses pròpies i en un menyspreu envers les coses d'altri. Quantes de malalties psicològiques es podrien curar només que viatgéssim i estudiéssim història!⁵

El fet turístic, a més, ens dóna una ocasió magnífica per viure pràcticament l'ecumenisme, és a dir, l'acostament entre les diferents confessions religioses, en un clima de tolerància, llibertat, convivència, respecte i ajuda fraternal.

El turisme, en la seva essència, és ple de valors ètics perquè és trobada de persones i constitueix una forma privilegiada de fraternitat humana. Les vacances, els viatges, vehiculats pel turisme, diu Joan Pau II en el seu darrer Missatge per a la Jornada Mundial del Turisme, del 29 de juliol de 2000, *«pueden ser tiempos propicios para colmar lagunas de humanidad y de espiritualidad»*. I en el mateix missatge el papa, amb gran força expressiva, ens diu que desitjaria que el turisme fos una ocasió de solidaritat i una ocasió *«de encuentros fructíferos: encuentro con Dios, que en la creación y en las obras del hombre nos muestra su amor y su providencia; encuentro consigo mismo, en el silencio de la reflexión y de la escucha interior; y encuentro con los demás para construir una convivencia serena entre las personas y los pueblos»*.⁶

Tots aquests beneficis del turisme han enriquit els nostres pobles d'Espanya, incorporant diverses qualitats a les seves virtuts ancestrals i obrint-los a nous i valuosos horitzons humans i culturals. L'Església vol valorar degudament la importància econòmica, social i humana del fenomen turístic i l'eficaç tasca que du a terme en aquest sector un gran nombre de professionals. És una delicada i difícil tasca humana que no maneja coses, sinó que tracta amb persones. És sempre l'home el vertader protagonista del turisme. Aquí és on rau la seva rellevància: és un àmbit de relacions interpersonals que exigeix tacte, delicadesa i «saber fer». L'Església vol estar solidàriament al costat dels professionals del turisme (treballadors/es i empresaris/es) i els anima que donin un clar i valent testimoni cristià d'hospitalitat i de fraternitat. Ells evangelitzen en la mesura que exerceixen amb responsabilitat la seva feina de servei al turista com si fos un germà.

Punt segon: *l'Església ha de demostrar interès i sensibilitat per la problemàtica concreta dels professionals del turisme.* Els

problemes laborals dels treballadors del turisme (empleats dels majoristes i de les agències de viatge, guies, conductors d'autocars turístics, empleats i cambrers d'hotels i restaurants) no poden ser aliens a l'Església. Ella ha de fer costat a les seves justes reivindicacions alhora que els ha de recordar les obligacions laborals que han de complir amb sentit de responsabilitat. També la problemàtica de l'empresariat turístic ha de ser molt tinguda en compte per l'Església. Ells han invertit amb decisió feina i capital per tirar endavant la seva empresa. Tenen dret a un guany just ensems que han de complir amb els seus deures empresarials, i ser justos i equitatius amb tots els treballadors que col·laboren amb ells.

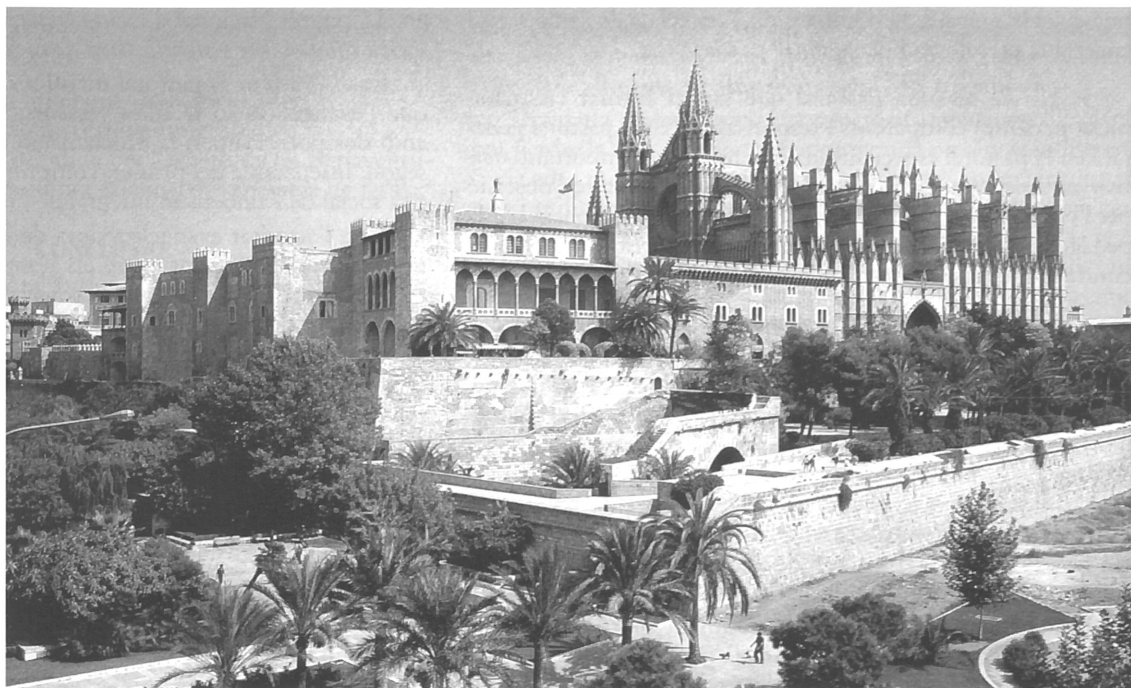
Punt tercer: *l'Església ha d'estimular els professionals del turisme (treballadors/es i empresaris/es) perquè donin un tracte humà i exquisit als turistes.* La imatge que els turistes s'enduran d'Espanya depèn en gran part del comportament dels professionals del turisme. La seva responsabilitat és gran. Avui el turisme s'ha supertecnificat. Els grans moviments turístics d'estiu i d'hivern, sobretot cap a les Illes Balears, la Costa del Sol i les Canàries, expressió clara de la globalització econòmica, funcionen industrialment. El viatge és venut pels majoristes com si fos un producte manufacturat, produït en sèrie. És molt significatiu en nom de «paquet turístic» que inclou vol xàrter, autocar cap a l'hotel i mitja pensió o pensió completa. És aquest un fenomen sociològic ambivalent: d'una banda proporciona vacances fàcils i barates a grans masses de gent, però d'altra banda, el turisme, que hauria de ser una mobilitat gojosa, gratificant i enriquidora per a l'ésser humà, entra de ple en una gran maquinària comercial que el pot adulterar. El meu bisbe de Mallorca, monsenyor Teodor Úbeda, fa ja 26 anys, en una comunicació que presentà a la Segona Assemblea Provincial de Turisme de les Balears, el 6 de desembre de 1974, feia aquesta precisa, aguda i lúcida descripció del problema:

«Muchos turistas son mentalizados, y en cierta manera dirigidos y manipulados ya en su lugar de origen, por quienes les "organizan" el tiempo de su ocio y de su descanso en función de planificaciones eminentemente económicas y al margen de sus gustos personales y del interés por beneficiar sus valores culturales y humanos. Otros deciden por él, el lugar y el modo de sus vacaciones, el sistema de transporte, la manera de ocupar su tiempo, el hotel que va a ocupar, la comida que se le va a servir y hasta las diversiones que va a disfrutar.

«A mí, personalmente, me da pena ver a tantos grupos de turistas seguir mansamente los planes prefijados en no se sabe qué lejana oficina, como una multitud sin gusto ni sensibilidad personal.

«Y después, aquí, en el lugar de su turismo, de su descanso o de su ocio, el turista es contemplado por quienes trabajan a su servicio y quienes les ofrecen las instalaciones, los transportes, más que como una persona, como un factor de rentabilidad económica. Qué pienza, qué siente, qué le gusta, qué prefiere, todo esto cuenta menos.

«Y no pretendo —continuava afirmant monsenyor Úbeda en aquella comunicació— describir el "grupo humano turista", sin defectos y dejándose esquilmar inocentemente. No. Porque también ellos están afectados del grave mal del materialismo consumista: ellos mismos desean hacerse valer por lo que pagan. Y exigen por lo que pagan. Y aún exigen sabiendo que no pagan por lo que valen sus servicios o, a veces, con una ofensiva superioridad en razón del valor de su moneda.»⁷

La Seu de Mallorca
(Foto: Escudo de Oro)

Si no superem aquests tres aspectes decadents de la nostra cultura occidental: la supertecnificació, l'agressiva competitivitat i el desig de màxim guany i la massificació i despersonalització de la nostra societat, el turista, per desgràcia, serà considerat més com un factor de rendibilitat econòmica que com una persona i el món del turisme molt difícilment podrà ser un àmbit propici on es cultivin les tres dimensions fonamentals de l'ésser humà: la dimensió vertical o transcendent, la dimensió horitzontal: comunicativa, interrelacional o dialogal i la dimensió de la interiorització personal o d'autodescobriment de si mateix.

L'Església, experta en humanitat, a través de la seva pastoral de turisme i oci, ha de bastir ponts entre les persones i els pobles de diversa procedència i ha de fer als homes i a les dones d'avui una oferta gratificant de sentit.

L'Església ha d'apostar pel progrés amb sentit humà, és a dir, amb sentit de proporció entre l'ètica i la tècnica. Perquè si cresquessin els aspectes tècnics sense anar a la una els morals, seria l'home l'amenaçat. El progrés tecnològic és un fet amb el qual hem de comptar i, a més, l'hem d'acceptar com a positiu, però no sense discerniment ni preparació, perquè sigui vertaderament humà.

III. COM HA DE SER LA PASTORAL TURÍSTICA?

La pastoral turística, que és una pastoral especialitzada, important en moltes de les nostres diòcesis espanyoles, al meu entendre, ha de tenir aquestes sis característiques:

1. Ha de ser una pastoral realista: que conegui en profunditat la problemàtica que aborda. Una resposta adequada a aquest grup d'interrogants donaria un caràcter molt realista a aquesta pastoral especialitzada: com viu el professional del turisme avui? Quina història i quina família té al darrere? En quins concrets condicionaments sociològics es troba? Fins a quin punt aquests condicionaments marquen la seva vida quotidiana i hi incidei-

xen? Quins punts de referència té el professional del turisme? I per què en té aquests i no uns altres? Quina és la seva escala o jerarquia de valors humans i morals? Quines són les seves concretes aspiracions? Quins són els seus problemes reals en el treball i en la família? Quins són els seus principals projectes i les seves principals aspiracions? Si l'Església du a terme una pastoral turística no realista, corre el risc de donar respostes rutinàries i anodines a preguntes que ningú no li fa.

2. Ha de ser una pastoral ben estructurada: amb principis clarividents i objectius clars, i amb una bona i àgil divisió del treball. Les nostres Delegacions Diocesanes de Pastoral del Turisme no ho poden fer tot al mateix temps. Cal establir uns objectius a curt, mitjà i llarg termini i procurar que siguin concrets, realitzables, flexibles i avaluables.

3. Ha de ser una pastoral ben integrada en la pastoral diocesana: totes les pastorals especialitzades, és a dir, totes aquelles que serveixen a concrets sectors humans, han d'estar integrades en la «*pastoral de conjunt*» de la diòcesi. En la pastoral diocesana no pot haver-hi «regnes de taifes» ni compartiments estancs ni illots inabordables. Les pastorals especialitzades han d'enriquir la pastoral general de la diòcesi, que és composta per les pastorals territorials (zones, arxiprestats, parròquies) i pastorals especialitzades (diferents sectors de la vida humana). I no oblidar mai que la *pastoral global* és la que ha de dur a terme tota l'Església particular, al capdavant de la qual es troba el bisbe, successor dels apòstols, que uneix i cohesionava tot el conjunt. Les pastorals especialitzades han de despertar sensibilitats noves i importants en la pastoral global que ha de donar unitat, cohesió, i credibilitat a totes les pastorals especialitzades o de sector.

4. Ha de ser una pastoral humana i humanitzadora: la pastoral turística atén persones que alhora atenen altres persones. Humanitzar el camp del turisme és una tasca prou difícil

que exigeix grans dots d'humanitat i especials dosis de sana i encertada psicologia i pedagogia.

5. Ha de ser una pastoral que sàpiga formar cristianament persones competents i responsables: en la pastoral general i en la pastoral especialitzada és sempre més important «*formar persones*» que «*fer coses*». Hem de deixar enrere l'obsessió per l'eficàcia («*fer coses*») i fer el pas cap a la preocupació per la pedagogia («*educar persones*»). La pastoral turística ha de procurar formar cristianament bons professionals, professionals:

- amb personalitat unificada, és a dir, capaços d'autoacceptar-se amb les seves qualitats i defectes,
- amb conviccions fermes;
- sociables i solidaris;
- realistes;
- tolerants.

6. Ha de ser una pastoral evangelitzadora: l'evangelització no és una moda, quelcom de circumstancial en l'Església, sinó que és l'objectiu primordial de la seva missió en el món.

Evangelitzar significa fer un oferiment lliure de la Bona Nova de Jesús a un col·lectiu humà, la gent del qual encara no ha rebut el missatge evangèlic o l'ha rebut de manera insuficient, ja que a penes ha captat el significat que té el missatge en la seva pròpia vida.

Evangelitzar implica proclamar i realitzar, ja en aquest món, els valors fonamentals del Regne de Déu, com són la llibertat, la veritat, la justícia i la fraternitat.

Evangelitzar és fer present i palès en les persones, comunitats humanes i processos històrics, la força original i transformadora de l'Evangeli. És proclamar que la utopia de l'«home nou» troba la seva plena realització en Jesús. Evangelitzar és repetir avui i aquí la gesta dels Apòstols, que consisteix a crear comunitats vives de fe, presents entre les masses del món, i que intenten, amb l'ajuda de l'Esperit, viure en la societat actual la fraternitat evangèlica. «*Evangelizar es* —com s'afirmà

en el Congrés Nacional d'Evangelització de 1985— *hacer una oferta convincente y significativa de la forma de vida de Jesús*».⁸

En el camp de la pastoral turística convé sobretot recordar que l'evangelització té dues vessants, implica una dialèctica amb dos pols. Primer: la proclamació explícita de Jesucrist. I segon, inseparable del primer: compromís militant en la pràctica social de l'alliberació integral de l'home.

Tota l'activitat evangelitzadora de l'Església té com a objectiu últim fer present entre els homes el Regne de Déu. i aquest Regne de Déu consisteix que els homes vagin acceptant individualment i col·lectiva un projecte i un estil de vida nous els principis inspiradors dels quals són la paternitat de Déu i la consegüent fraternitat dels homes, i les línies d'acció fonamentals dels quals són l'alliberament de totes les cadenes de l'home i la construcció d'una societat més justa i humana.

La millor notícia que poden els homes escoltar és que Déu vol eficaçment regnar entre ells, perquè si Déu hi regna com a Pare no pot regnar-hi res que deshumanitzi l'home. Si Déu hi regna com a Pare, una part de la humanitat no ha de dominar-ne l'altra, ni uns grups uns altres grups. Si Déu hi regna com a Pare, el futur després de la mort no és el buit ni l'absurd, sinó la vida plena devora Ell.

«Aceptar este Reino de Dios exige una transformación radical. Es preciso transformar la escala de valores vigente y dominante. Se hace necesario trastocar nuestras actitudes ante las personas, los bienes y los poderes de este mundo. Se impone modificar nuestro comportamiento de dominación, de disfrute y de autosuficiencia. Hay que crear un nuevo estilo de relaciones humanas inspiradas en la justicia y el servicio a los más pobres y necesitados. Hemos de situar todo este cambio en el horizonte de una esperanza en Dios, nuestro Padre. En una palabra: es urgente convertirse» (cf. Mt 5,20).⁹

La nostra evangelització, perquè sigui creïble i convincent davant els homes i les dones d'avui, exigeix un «preu», és a dir, comporta una sèrie d'exigències en la manera de ser i de viure i en la forma de parlar i d'actuar de la nostra Església i dels

B O L L E T Í D E S U B S C R I P C I Ó

Nom.....

Adreça.....

Població..... C.P.....

es fa subscriptor de la revista LLUC per l'any ..... Pagarà l'import (2.500 ptes.) (estranger 3.100 ptes.) per 6 números enviant un gir postal o taló barrat

per un rebut domiciliat a Banc o Caixa.....

Oficina.....

Signatura

Núm. compte.....

Marcau amb una X la forma de pagament que us interressi.

Retallau i enviau aquest bolletí de subscripció a LLUC, apartat de correus 619, 07080 Palma (Mallorca), i rebreu puntualment al vostre domicili la nostra publicació bimestral.

seus membres. Efectivament, l'evangelització —si de veres és autèntica— ens ha de costar:

- fortes renúncies a tot el que sigui antievangèlic,
- una clara superació de certes ambigüitats, i
- una opció clara i decidida per l'esperit de les Benaventurances, que són la quinta essència del missatge de Jesús.¹⁰

CONCLUSIÓ

Que la nostra pastoral turística sigui una pastoral realista, ben estructurada, plenament integrada en la pastoral diocesana; una pastoral humana i humanitzadora, preocupada per formar cristianament persones competents i responsables en el camp turístic i, en definitiva, una pastoral evangelitzadora, és a dir, capaç d'impregnar aquest important camp de l'activitat humana amb els valors evangèlics de la veritat, la justícia, la llibertat, la fraternitat i la pau.

La nostra Església hauria de promoure la formació de persones lliures, justes i solidàries en el camp turístic que sabessin rebutjar les manipulacions de qualsevol ideologia econòmica o política i dels mecanismes de la indústria de l'oci en la qual els serveis humans tenen la forma exclusiva de mercaderia. Hem d'evitar que el turisme, que és, sens dubte, un teixit molt ric de relacions humanes entre persones, poblacions i cultures diverses, es converteixi en un simple supermercat d'utilitats.

En el camp turístic, l'Església hauria de lluitar pel manteniment d'una ètica professional i laboral inspirada en la justícia social i en la competència lleial. En el món del turisme, la sana oferta d'una relació equitativa qualitat-preu és fonamental.

El sector humà més vulnerable en la branca turística sol ser el del seus treballadors de base, que poden ser objecte de restriccions laborals en els seus sous i/o objecte d'exploració en les seves abusives condicions laborals.

Les principals exigències de l'ètica laboral en el sector turístic, que l'Església ha de recordar constantment, són aquestes: la formació professional dels treballadors, les relacions humanes en l'empresa, el respecte a les persones implicades en les solucions tècniques, la justa recompensa en la distribució dels beneficis, el compliment dels pactes i dels convenis i la responsabilitat compartida.

L'Església valora el turisme i, sense oblidar els qui no en poden fer (practicar-lo) i els marginats de la societat opulenta, desitjaria per a tots els implicats en els serveis turístics (treballadors/es i empresaris/es) un desenvolupament integral com a persones, com a professionals i com a creients.

Finalment, perquè les esglésies diocesanes puguin ajudar i acompanyar els professionals del turisme, necessiten una adequada Delegació de Pastoral de Turisme. Delegació que hauria d'estar formada per un grup competent i diversificat de persones (laics [professionals del turisme: treballadors/es i empresaris/es], capellans, religiosos i religioses) que, ben cohesionat i amb prou recursos, sabés analitzar constantment el fenomen turístic, reflexionant-hi i, en nom del bisbe, dugués a terme una actuació pastoral eficaç en aquest camp. Aquesta delegació podria estar composta per un equip de direcció i un grup ampli d'experts i hauria de treballar conjuntament amb les Delegacions diocesanes d'Ecumenisme, Patrimoni Cultural, Litúrgia, Acció Social i Pastoral de la Salut. Convindria que elaborés un directori de pastoral del turisme i que es posés en contacte amb les parròquies preferentment turísti-

ques de la diòcesi per estudiar la seva problemàtica i per ajudar-les en la realització dels projectes i de les accions pastorals amb vista als turistes i als professionals del turisme.

Desitjaria acabar aquesta ponència afirmant que l'Església pot perdre la seva *identitat* per adoptar una presència indiferenciada en el món, és a dir, perquè es converteixi en una institució més i utilitzi uns mitjans i unes plataformes de poder com podria fer qualsevol institució civil. Però també pot perdre la seva *significació* i la seva *força* per un distanciament del món, per no voler entrar en el riu revolt de la història humana i oferir amb claredat i valentia una paraula i un gest d'alliberació i de salvació. L'Església ha de ser signe d'alliberació i de salvació per a la humanitat i per al món actuals i, en el nostre cas, per al professionals del turisme i del món turístic. S'ha de constituir en un *espai de llibertat i de fraternitat* on es faci a l'home actual una oferta de valors i comportaments transcendentals, que més tard tingui una concreta i incisiva incidència en la societat actual per aconseguir, des del seu interior, una profunda transformació. ■

Joan Bestard, delegat diocesà de Pastoral de Turisme (Mallorca)

Santander, 25 d'octubre de 2000

BIBLIOGRAFIA

Cfr. ROVIRA BELLOSO, J. M. «La primàcia de la evangelització en la pastoral », en *Pastoral misionera*, 45, pàg. 351.

NOTES

(1) Ponència llegida a la XIX Assemblea Nacional de Pastoral del Turisme, celebrada a Santander, el 25 d'octubre de 2000.

(2) ESCUELA OFICIAL DE TURISMO. *50 años del turismo español. Un análisis histórico y estructural*. Madrid, Editorial Centro de Estudios Ramón Aceres, 1999, pàg. 11.

(3) «El espectacular desarrollo de la economía española durante el último tercio de siglo ha tenido entre sus motores más destacados el sector turístico. En 1999 visitaron España 52 millones de turistas extranjeros y, por este concepto, se obtuvieron unos ingresos en torno a los 5 billones de pesetas. No hay que olvidar, además, que la industria turística representa alrededor del 10 por ciento del PIB. Eso significa que una de cada 10 pesetas que tenemos los españoles procede del turismo, de una manera bastante directa, lo que supone que es la primera industria nacional. El turismo representa también el 10 por ciento del empleo total. En el ranking mundial de entrada de turistas ocupamos el segundo lugar, después de Francia y en el ranking mundial de ingresos por turismo, también el segundo lugar, después de Estados Unidos. «Ahora lo que importa —a juicio de Elena Pisonero, Secretaria de Estado de Turismo— es que el turismo español avance en la mejora de la calidad, la desestacionalización y en la diversificación de productos ya que esto conseguiría dar solidez al sector, estabilidad en el empleo y permitiría mejorar en la capacidad para planificar su actividad».

(4) Cfr. SPILLANE, J. J. «Globalizzazione e turismo», en *La Civiltà Cattolica*, 1998 II, pàg. 556 i 568-569.

(5) Cfr. BESTARD, J. *Creer por dentro. Reflexiones radiofónicas*. Madrid, Ed. San Pablo, 2000, pàg. 143.

(6) Cfr. *L'Osservatore Romano*. Edició setmanal en espanyol (4 d'agost de 2000).

(7) ÚBEDA, T. *Comunicación a la Segunda Asamblea provincial de Turismo de Baleares a invitación de la Secretaría General de la Asamblea* (6 de diciembre de 1974). Separata de los Boletines Oficiales de las Diócesis de la Provincia Eclesiástica de Valencia, pàg. 8.

(8) CONFERENCIA EPISCOPAL ESPAÑOLA. *Congreso Evangelización y hombre de hoy*, Madrid, Ed. Edice, 1963 (3), pàg. 542.

(9) OBISPOS DE PAMPLONA, BILBAO, SAN SEBASTIÁN Y VITORIA. *Carta pastoral de Cuarema: La Iglesia, comunidad evangelizadora*, 16 de febrer de 1983, núm. 30.

(10) Cfr. BESTARD, J. *Corresponsabilidad y participación en la parroquia. El consejo Pastoral Parroquial*, Madrid, Ed. San Pablo, 1999 (3), pàg. 141-163.

El la Ciutat dels Llibres

Rosselló-Pòrcel, traductor: *Nicoleta i Aucassí*

Les poques traduccions que Rosselló-Pòrcel va poder realitzar en la seva curta vida, tant en poesia com en prosa —gairebé totes del francès, la llengua estrangera que millor coneixia—, han passat pràcticament desapercebudes per la crítica fins avui. Tiratges curts difícilment localitzables i originals desconeguts (que per fortuna han restat en algun cas en mans d'amics personals com Salvador Espriu o Amàlia Tineo), han impedit de valorar-ne el possible interès com a textos literaris o de recreació. Rosselló va treballar entre 1930 i 1937 sobre diverses obres, alguna vegada per raons merament econòmiques o de subsistència (és el cas de *De supplicis et signis*, de Ciceró, feta al llarg de 1935 per a la Fundació Bernat Metge, per encàrrec de Joan Estelrich), o bé acadèmiques. Com sabem, també va fer versions en castellà de la poesia insular per a una editorial madrilenya el 1930, potser el treball amb més repercussió crítica després del seu traspass. El 1935 es va estrenar la seva versió de la *Histoire du soldat* de Ramuz (traduïda el 1932), de la qual no es coneix l'original. Hi ha un manuscrit datat també el 1932 de l'obra de Renan *Souvenirs d'enfance et de jeunesse*. Tradueix, probablement a partir de 1936, els *Pensées* de Pascal (se'n conserva una carpeta amb esborranys sense datar, encara que en una de les seves llistes manuscrites aquesta obra figura com a adquirida en el curs 1936/37).¹ *El Prometeu mal encadenat*, de Gide, es publica a Barcelona el 1937, per Edicions de la Rosa dels Vents.

La recent edició de *Nicoleta i Aucassí* (titulada en francès *Aucassin et Nicolette*)²

rescata afortunadament un text fins ara inèdit i desconegut que el poeta va esbossar (se'l podria valorar com a mer esbós o esborrany, per incomplet) el 1933, any en què apareixen els seus *Nou poemes*, abans de publicar el seu *Quadern de sonets* (1934).

Aquesta edició ofereix una síntesi de l'obra original, i també la transcripció francesa dels poemes traduïts.³ Tot això acompanyat del facsímil de les pàgines que Rosselló cal·ligrafià i un interessant pròleg en el qual es planteja la possibilitat que es tractàs d'un treball acadèmic en col·laboració amb Espriu (que s'hauria d'haver encarregat dels fragments en prosa o narratius), realitzat mentre cursava estudis de filologia a la Universitat Autònoma de Barcelona. Així es desprèn de la carta escrita per Joan Coromines, llavors professor seu, a Bartomeu Fiol (de 27 de gener de 1974, citada pels editors): «La traduïen en prosa i vers alternant i amb el mateix metre que el graciós original, i en molt artístic català modern. No he sabut mai si l'havien acabada ni si la publicaren: fou idea d'ell i almenys ho deixaren molt avançat i amb gran il·lusió d'En Rosselló».

Encara que la data que figura en el text manuscrit és la de 1933, coneixem dues cartes trameses al seu gran amic el 1935 en les quals es fa referència a aqueixa traducció,⁴ aleshores ja abandonada, possiblement per desinterès del mateix Espriu. El decurs seguit pel manuscrit és confús: potser va quedar en mans de la família, i posteriorment passà a les d'Espriu, que al seu torn el lliurà a Tineo.

Aquesta obra anònima, la data exacta de creació de la qual s'ignora, se situa

entre el final del segle XII i mitjan del segle següent, encara que l'únic manuscrit conegut, dipositat a la Biblioteca Nacional de França, és de la segona meitat del segle XIII. La seva classificació resulta veritablement difícil. Denominada en el mateix text com a *chantefable* (única vegada que en la literatura francesa s'utilitza aqueix apel·latiu), combina prosa i poesia amb aspectes de caràcter dramàtic, passatges narratius concebuts per a la recitació i passatges versificats l'objecte dels quals és el cant.

L'originalitat formal de l'obra té paral·lelisme precisament amb el plantejament argumental. Els personatges són Nicolette, jove sarraïna comprada per un vescomte vassall del comte de Beaucaire, i el fill d'aquest, Aucassin. Mentre el jove plora el seu amor contrariat a causa de l'oposició de son pare al casament, Nicolette —reclusa per ordre del comte per evitar la relació entre tots dos— es mostra com un esperit enèrgic i decidit. Precisament aquest contrast dels caràcters masculí i femení, inusual en aquesta època, ha dut la crítica feminista contemporània a fixar l'atenció en aquest text, l'igual que ho ha fet amb Perceval o Tristany i Isolda.⁵

La importància de l'obra és inqüestionable, sobretot pel seu caràcter únic i heterodox respecte a la seva època, i perquè planteja un conflicte amorós entrelaçat amb aspectes religiosos i culturals. Al llarg del temps se n'han fet adaptacions i recreacions de tota mena. N'hi ha una versió teatral musical en quatre actes de 1779 (titulada *Comédie mise en musique*), de la qual és autor André-Ernest-Modeste Gréty, bisbe de Lieja i important pre-

cursor de l'opéra comique francesa, sobre llibret de Michel-Jean Sedaine (basat, en realitat, en l'adaptació de Jean-Baptiste de la Curne de Sainet-Palaye titulada *Les amours du bon vieux temps*), i que fou estrenada a Versalles el desembre d'aqueix any. El 1975 se'n va realitzar una breu obra cinematogràfica d'animació de tot just quinze minuts, d'origen canadenc i en llengua francesa, dirigida per Lotte Reiniger, en la qual la presència d'ombres xineses té un gran protagonisme.⁶

La llengua emprada pel poeta mallorquí en la seva traducció se cenyeix, en termes generals, a la norma del català estàndard en la seva modalitat central (és a dir, rebutja, en tant que és possible, les variants dialectals), com és habitual en la seva pròpia poesia. La cotilla de la mesura (heptasil·labs) l'obliga a apartar-se'n a vegades, i sobretot en el vers final de cada poema, de quatre síl·labes.

La publicació d'aquest text, desenterat fa tot just uns anys entre els papers que Amàlia Tineo va rebre de Salvador Espriu, i exposat juntament amb altres molts documents l'abril de 1998 en el Casal Solleric de Palma, ens desvetlla encara més dades sobre la personalitat d'un poeta, la curiositat intel·lectual del qual era inesgotable. Sens dubte, un gran encert editorial que acosta al lector dos textos de gran interès: d'una banda, l'obra francesa; d'altra banda, la traducció o recreació d'un poeta imprescindible, fins ara desconeguda. ■

Roberto Mosquera

NOTES

(1) Les traduccions inèdites de Pascal i Renan es conserven al llegat d'Amàlia Tineo, dipositat a l'Arxiu Municipal de Palma.

(2) *Nicoletta i Aucassí*, traducció de Bartomeu ROSSELLÓ-PÒRCEL, edició de Pere ROSSELLÓ BOVER i Xavier ABRAHAM, Palma, «Sa

Nostra» Caixa de Balears, Tia de sa Real, núm. 60, 2001. Obra anònima francesa del segle XIII, la traducció al català de la qual, manuscrita i inconclusa, fa part del llegat d'Amàlia Tineo. La decisió que pren Rosselló d'alterar l'ordre dels noms és encertada, per eufònica, imitant en aqueix sentit l'original.

(3) Presa, segons afirmen els editors, d'*Aucassin et Nicolette, chantefable*, traducció de Victòria CIRLOT, Barcelona, Editorial Quaderns Crema, El Festín de Esopo, 1983.

(4) Pertanyen al llegat d'Amàlia Tineo, i estan publicades en ABRAHAM, Xavier; ROSSELLÓ BOVER, Pere. *Bartomeu Rosselló-Pòrcel: a la llum*, Ajuntament de Palma, 1999, 29 i 30.

(5) El paral·lelisme amb *Floire et Blancheflor* és, no obstant això, el més evident: Floire és fill d'un rei sarraí, mentre que Blanchefort és cristiana. El conflicte amorós està així també lligat al conflicte religiós i cultural.

(6) També s'ha compost alguna altra obra musical basada en aquest text, com la que es pot trobar en l'enregistrament de René GERBER, Suites françaises Núm. 1 et 2 - Aucassin et Nicolette - L'Hommage à Ronsard - Petit Concert - Concerto pour basson et orchestre. Kim Walker, basson. Orchestre Philharmonique de Craiova, dir. Modest Cichirdan.

A la recerca de Llorenç Villalonga, de Jaume Pomar

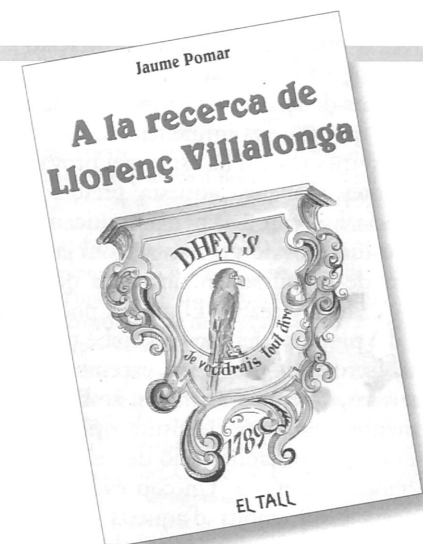
A la contraportada del llibre, l'editor ens diu que: «Jaume Pomar és el millor especialista actual sobre la figura i l'obra de Llorenç Villalonga. *A la recerca de Llorenç Villalonga* és un recull de setze treballs ja apareguts entre els anys 1977 i 1997 a diferents (*sic*) revistes i mitjans de comunicació, que tots plegats ens ajuden a conèixer millor a (*sic*) l'escriptor mallorquí...».

És cert que Jaume Pomar és, sens dubte, el principal especialista en Llorenç Villalonga, i així ho acrediten els cinc llibres escrits amb anterioritat sobre l'il·lustre novel·lista. El que ja no és tan cert és que els setze treballs compreguin el període 1977-1997. L'espai temporal abraça del 1992 al 2000. «Dos articles inèdits de Villalonga del temps de guerra» no va ésser publicat l'any

1977, com, per error tipogràfic, es diu a la pàgina 136, sinó el 1997, i «*Botón*: un primer assaig de *nouvelle* de Llorenç Villalonga» aparegué l'any 2000.

D'altra banda, hem de dir que la recopilació no és exhaustiva, ja que, per exemple, hi trobam a faltar els articles publicats l'any passat, en llengua castellana, a *Revista de Occidente* i a *El Extra-mundi y Los Papeles de Iria Flavia*, titulats respectivament «Actualidad de Llorenç Villalonga (Con dos cartas de S. Espriu)» i «Algunos inéditos de Llorenç Villalonga». Aquest darrer és especialment interessant per conèixer l'antipatia que sentia el jove Villalonga pel financer Joan March —Verga—, antipatia que feia extensiva als regionalistes mallorquins.

Els setze treballs publicats ara, que tracten més aspectes biogràfics que no literaris, gaudeixen, lògicament, d'un

interès desigual. No hi manquen, tanmateix, les inevitables reiteracions que es produeixen en aquest tipus de llibres. D'altra banda, una part considerable del material ja havia estat emprat a l'obra més important de Pomar sobre l'escriptor: *La raó i el meu dret (biografia de Llorenç Villalonga)* (Palma 1995). Això no obstant, el llibre presenta un veritable interès, tant per als villalonguians com per a aquells que desconeixen les vicissituds del novel·lista. Així, als primers, els facilita la consulta d'articles que es troben dispersos en publicacions

diverses. Als segons, els dóna una visió panoràmica de la seva biografia.

Deixant de banda *Botón*, que té un gran interès literari com a primer esbós de novel·la, vull destacar, per la seva contribució a la biografia política de l'escriptor, dos altres treballs: «De Dhey a Llorenç Villalonga: anys de preguerra» i «Dos articles inèdits de Villalonga del temps de guerra».

En el primer, Pomar escriu que Villalonga «emprenya la boca i toca el voraviu de la gent d'ordre. I les esquerres li mostren les ungles més de dues vegades. Especialment quan comença a integrar elements ideològics de Charles Maurras i, possiblement, Drieu La Rochelle, amb els seus ferments del feixisme [...]. Aquesta actitud s'agreuja dins el Bienni Negre, entre les eleccions de novembre de 1933 i les del Front Popular, el febrer de 1936». Hem de dir que Pomar ha suprimit de l'original (de la *Revista de Catalunya* de juliol-agost de 1995) la referència que feia a Ramiro de Maeztu i opín que hauria d'haver eliminat també els noms de Maurras i Drieu La Rochelle,¹ ja que aquesta influència no va existir o, si més no, no ha estat mai provada. De totes maneres, aquesta pretesa influència ha estat acceptada acríticament pels estudiosos de Villalonga, com ja vaig posar de manifest, en una altra ocasió, pel que fa a Maeztu.² El mateix podríem dir del pretès prefeixisme; gairebé tots els intel·lectuals de preguerra, excepte els esquerrans, varen ésser influïts, amb major o menor mesura, pel feixisme, que no era més que una manifestació de les contradiccions de l'època. Un cop esclatada la Guerra Civil, molts d'aquests intel·lectuals i escriptors s'afiliaren a la Falange, com Eugeni d'Ors, Torrente Ballester, Antonio Tovar, Laín Entralgo, Legaz Lacambra, Luis Rosales, Leopoldo Panero, Luis Felipe Vivanco, etc. Villalonga, per tant, no fou un cas aïllat.

En el segon treball, publicat —com hem dit— el novembre de 1997 a *Revista de Catalunya*, Jaume Pomar tracta dos articles inèdits, que s'havien d'emetre per la ràdio el febrer de 1937. Inicialment havien d'ésser tres emissions radiofòniques, però després de la primera, titulada *Los culpables de la Guerra Civil. I. Las clases conservadoras*, les altres dues foren prohibides per la censura o autocensurades. Pomar constata aquí que el falangisme de Villalonga es distanciava

de la dreta radical monàrquica, que era aleshores la que tenia —a través dels militars— el poder en l'autodenominada zona «nacional». Com diu Pomar —que segueix Antoni Nadal— Villalonga «no canta les excel·lències de la Hispanitat ni fa tampoc grans defenses de la propietat privada. El comunisme no és tampoc, en la seva prosa, cap bèstia negra ni objecte principal dels seus atacs». Això no obstant, la seva adhesió al feixisme (que no era producte de la doctrina falangista, que gairebé no existí mai, sinó de la «mística joseantoniana», barreja de retòrica lírica i d'utopia),³ començà a declinar mesos abans d'acabar la Guerra Civil. Així ho anota en el seu dietari: «*Al principio del Movimiento nos decían que el Estado "no sería confesional" y ahora nos dicen que luchamos por Dios.*»

En el primer article inèdit, titulat «Los responsables de la Guerra Civil. II. Los intelectuales», Villalonga escriu: «*Nuestra burguesía se dejaba arrastrar por los tópicos, primero porque pensar en tópicos es más fácil que pensar de veras y después, según ya dije, porque sí, creando problemas artificiales, se escamoteaba el problema económico, que tanto asustaba a las clases conservadoras; tan egoístas como necias. Era mucho mejor expulsar a las monjas y quemar los conventos que poner un impuesto sobre la renta, como intentó hacer Gil Robles. El verdadero problema, naturalmente, consistía en saber si los obreros parados se conformarían siempre en entretener el hambre quemando iglesias.*»⁴

En el segon article, titulat «Los responsables de la Guerra Civil. III. El Poder Moderador», a més de fer una crítica del «Poder Moderador» (és a dir, Alfons XIII) i de l'aristocràcia, exposava: «*Entre los culpables de la tragedia actual, habréis visto que no he mencionado para nada a los rojos. [...] los rojos me parecen los menos culpables de todo.*». Potser siguiu interessant confrontar aquesta darrera asseveració de Villalonga amb allò que deia, pocs mesos després, la carta col·lectiva dels bisbes espanyols: «*El 27 de febrero de 1936, a raíz del triunfo del Frente Popular, el Komintern ruso decretaba la revolución española y la financiaba con exorbitantes cantidades.*»⁵ No és estrany, doncs, que aquests dos articles fossin censurats i no poguessin ésser retransmesos per ràdio. No obstant això, en el darrer trobam aquesta «perla»: «*Existe en las monarquías una influencia*

misteriosa, que dimana de la persona real y que, por intermedio de las aristocracias de la sangre o bien por contacto directo se transmite a los intelectuales, que a su vez la harán llegar al pueblo.». Això ens demostra, d'una banda, les contradiccions que tenia el novel·lista i, de l'altra, que els condicionaments rebuts durant la infantesa són, especialment en les persones sensibles, molt difícils de superar.

Cal destacar també, per la ressonància que va tenir la polèmica i per les seves conseqüències posteriors, l'article «Pobres, però franciscanes, consideracions al pacient benedictí Josep Massot i Muntaner». Es tracta d'una rèplica a la ressenya que efectuà aquest darrer del llibre *La raó i el meu dret*. En aquesta ressenya, l'erudit benedictí —malgrat ésser amic del biògraf— es deixà endur per les seves conegudes preocupacions envers Villalonga i va fer imputacions injustes i poc amables.⁶ Pomar es defensà amb ironia i elegància villalonguiana

Aquesta polèmica em recorda la que protagonitzaren, arran de la publicació de *Mort de dama*, Miquel Ferrà —Alanís— i el mateix Villalonga. Aquest, al consell que li donava Alanís d'abandonar el conreu de les lletres, respongué: «No seria igual que ell deixàs de llegir-nos?» Cal destacar que Villalonga sentia una viva simpatia i admiració per Alanís.⁷ Així ho escrivia a Dethorey: «*En ideas, Ferrà y yo somos opuestos. Pero por encima de esa ideología diversa coincidimos en muchas cosas. Por ejemplo, en el culto a la forma, en el concepto de la educación, en la tolerancia —y hasta afecto— a la persona (no a la idea) del enemigo.*»

Com reconegué el mateix Massot, la seva ressenya donà «origen, d'una manera totalment imprevista, a una polèmica considerable i sovint desorbitada». I és que, en determinats cenacles, no malparlar dels germans Villalonga s'entén com una mena de traïció a les essències pàtries. Com diu Jaume Pomar en el llibre que presentam: «Modestament crec que, si en una cosa no vaig errar, fou en el fet d'obrir, capítol rere capítol, portes a successius investigadors que, sens dubte, tornaran sobre el tema, ara per matisar o rectificar-me determinades visions, i adés per aprofundir-les. M'agrada haver simplificat la tasca oferint-los les meves fonts, en les quals una lectura atenta podrà detectar multitud d'indicis per resseguir. Perquè el tema Villalonga,

avui com avui, no està tancat i roman obra oberta, tant en els aspectes biogràfics com en els d'interpretació de la seva obra literària. *Tan de bo la tasca, de cara a l'esdevenidor, es pugui desenvolupar sense prejudicis...*» (la cursiva és meua)

També creim oportú fer referència a l'article «Encreuament de correspondència», en què es recullen quatre cartes: tres del pare Miquel Batllori i una de Jaume Pomar. Segons aquest, i acatant el parer del pare Miquel Batllori, no tenia intenció de publicar-les, però alguns escrits apareguts en la premsa local el feren canviar de parer. No sé a quins escrits es refereix Pomar, però supòs que es tracta d'atacs —un cop més— contra l'autor de *Bearn*. En qualsevol cas, crec que s'hauria d'haver respectat la negativa del pare Batllori (persona venerable per edat i saviesa) i no haver publicat les cartes.

Amb relació a Villalonga, es pregunta el pare Batllori: «No esdevingué psiquiatre perquè percebia en ell mateix unes certes psicosis? (he pogut comprovar que això passa sovint). Tot llegint la seva biografia [es refereix, òbviament, a *La raó i el meu dret*], notava que moltes de les seves intel·lectuals actituds eren paradoxals; les seves predileccions estètiques, incongruents; les posicions religioses i morals, contradictòries. L'autor del *Bearn* (no pas el de *Mort de dama*) mereixeria l'estudi científic d'un psiquiatre, potser ajudat d'un biògraf i crític literari com Vostè». És curiós comprovar com un altre eclesiàstic, l'arquebisbe-bisbe Miralles, el 18 de juliol de 1938, es referia a L. Villalonga com un «*periodista neuròtic*».⁸

Pomar contestà al pare Batllori el següent: «A d'altres moments, en escrits de joventut, trobaríem l'evidència de conflictes familiars, socials, de relació. Sempre, però, amb mirada lúcida i voluntat autocrítica. Per ventura eren l'expressió d'un jove *esquizoide*, com s'acostumava a dir en els dominis psicològics i pedagògics d'aleshores».⁹ És de ressaltar que el concepte d'ambivalència, que va ésser introduït per Bleuler per definir un dels símptomes de l'esquizofrènia, va ésser objecte l'any 1930 d'un petit estudi, en català, per part de L. Villalonga. Aquest assaig, de fet, com que *La Nostra Terra* es negà a publicar-lo pel fet de tocar temes sexuals, motivà que ell deixàs de col·laborar en l'esmentada revista.

Si tenim en compte que Villalonga era una persona abstracta, tímida, inafec-

tiva i donada a la imaginació, podríem pensar tal volta no en un esquizoide, sinó en una personalitat esquizotímica (que no és considerada una psicopatologia). Però jo, que no som psicòleg ni psiquiatre (ni tampoc clergue), i sense negar aquesta possible esquizotímia, crec que les incongruències i les ambivalències de l'escriptor també poden explicar-se com un producte de les seves contradiccions de classe i que a ell li resultaven irresolubles. Ell n'era conscient i d'aquí el seu esperit escèptic i la seva voluntat d'autocrítica. Així, en carta adreçada, el 9 de desembre de 1927, a Dethorey, deia: «*Me inclino hacia lo nuevo, por cierta inquietud instintiva, pero conservo una serie de prejuicios viejos (que yo sé son las dos cosas: viejos y prejuicios) y una cierta sentimentalidad para lo pasado*».

En definitiva, i per acabar, cal llegir el llibre de Jaume Pomar, que es declara «villalonguà perquè m'honora comptar-me entre tots aquells que, després de conèixer Llorenç Villalonga, poguérem valorar les seves qualitats per damunt dels seus defectes».¹⁰ ■

Jeroni Mas Rigo

NOTES

¹ Aquesta ressenya fou llegida a la presentació del llibre de Jaume POMAR *A la recerca de Llorenç Villalonga* (El Tall editorial, Palma, març de 2001, 196 pàgines), que tingué lloc el 24/05/01 a la Fundació Casa Museu Llorenç Villalonga de Binissalem. Hi he fet algunes supressions i, per contra, hi he afegit algunes notes al final de l'article.

(1) La referència a Ramiro de Maeztu i a *Acción Española*, revista de la dreta radical, també ha estat suprimida del treball. «Dhey i els seus enfrontaments», publicat originàriament a *Actes del col·loqui Llorenç Villalonga* (Barcelona, 1999). He de dir, en honor de Jaume Pomar, que, a la presentació del llibre, reconegué que segurament s'havia precipitat atribuint a Villalonga influències de Maurras i de Drieu La Rochelle.

(2) Vegeu el meu treball «Aproximació a la ideologia política del primer Llorenç Villalonga (1924-1936)», *Lluc*, núm. 818-819 (setembre-desembre 2000), que, segons Josep MASSOT I MUNTANER («Nous documents sobre l'estada de Bernanos a Mallorca», *Randa*, núm. 46, pàg. 163, nota 16), és «ben interessant i que en línies generals em sembla encertat» (comentari que li agraeix de cor, sobretot tenint en compte que el meu treball contradiu algunes de les seves afirmacions sobre Villalonga); però, tot seguit, em dedica cinc línies de censures, perquè «a vegades fa lectures i interpretacions esbiaixades i més d'un cop cau en el mateixos errors que retreu als altres de no saber llegir prou bé o de treure totalment de context algunes frases que no li agraden». Sobre això crec necessari puntualitzar el següent: 1r. No justifica cap de les imputacions que em fa. 2n. Els seus retrets són els mateixos que, curiosament, li

han fet a ell (Jaume Vidal Alcover, Josep Zaforteza, Jaume Pomar, Bartomeu Fiol, José Carlos Llop...). 3r. Si hagués llegit amb un poc més d'atenció la «introducció» del meu treball, s'hauria adonat que allà dic que els meus comentaris «són subjectius i perfectament prescindibles i per això mateix van gairebé sempre com a notes al final de l'article».

(3) «*Los escritos de José Antonio —poesía, razón y pragmatismo, productos de un elevado nivel vital— me han seducido*», escriu en el *Diario de guerra* (Palma, 1977) (l'anotació és de setembre de 1937).

(4) Curiosament, molts anys després, Dolores Ibárruri va dir una cosa semblant: «*Con el Lerroux anticlerical [...], no vacilaron en colaborar estrechamente los hombres representativos de las derechas católicas. ¡Para luchar contra el ateísmo! ¡No! Para defender los intereses de la gran burguesía y de los terratenientes*», *El único camino*, s/d i s/l, pàg. 179.

(5) De la mateixa opinió era Francesc Cambó, que passava per ser uns dels homes més ben informats: «*La cruzada de la España nacional [...]. Significa que allá, en el extremo sudoccidental de Europa, se levantó un pueblo dispuesto a todos los sacrificios para que los valores espirituales (religión, patria, familia) no fueran destruidos por la invasión bolchevique que se estaba adueñando del poder*» (*La Nación*, Buenos Aires, 17-XI-1937, reproduït a *Razón Española*, núm. 107, maig-juny 2001).

(6) Bartomeu Fiol Mora —*Descalç*— amb relació a la ressenya de Massot va escriure: «L'afirmació que l'objectivitat del volum “no tolera aproximacions a Villalonga que no responguin a l'òptica de l'autor” o la referència a la “la manca de finor de Jaume Pomar a l'hora de resseguir la biografia i de valorar-la” me semblen del tot injustes i interessades» («Llenya al foc», *Baleares*, 29/03/1996). Resposta de Josep Massot: «No em sembla necessari de discutir les altres objeccions que em fa “Descalç”, escrites amb bona voluntat, però tretes de context i fruit d'una manca de metodologia científica i de coneixement directe de la matèria» (Cf. *Escriptors i erudits contemporanis*, pàg. 153, nota 1).

(7) No puc estar d'acord amb Maria del Carme Bosch quan acusa —en diverses ocasions— L. Villalonga de tenir enveja de Miquel Ferrà. La simpatia i l'admiració es contradiuen amb l'enveja.

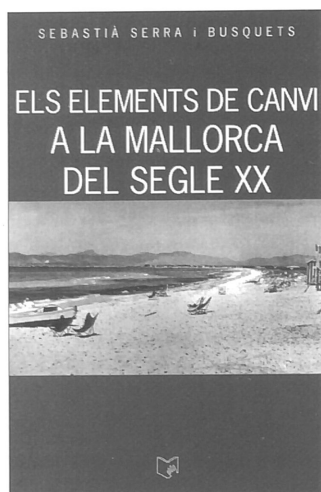
(8) Maria del Carme Bosch també considera l'autor de *Mort de dama* «digne d'un estudi psicoanalític, es transvesteix de poetessa, per ridiculitzar al màxim la dona, la raça i l'Escola». A la ressenya esmentada, Massot es fa ressò de les opinions del bisbe Miralles i de Carme Bosch. Amb relació al comentari d'aquesta, Bartomeu Fiol (que conegué personalment Villalonga) afirmà que «l'acusat hauria fet un panxó de riure» (Cf. «Llenya al foc»).

(9) En la novel·la de L. Villalonga *Flo la Vigne*, Flo és definit per un metge com un «esquizoide» i també se'ns diu que: «hauria sorgit el Flo aristocràtic i atàvic del segle XVIII francès, que coexistia dins ell amb el Flo comunista»; d'altra banda, el narrador —Villalonga— prèviament havia confessat que «Flo havia de coincidir potser més endavant amb mi respecte a les meves vivències de jove».

(10) En aquest sentit, Jaume Pomar coincideix amb Jaume Vidal Alcover que, amb relació a Villalonga, va escriure: «Les seves bones qualitats sobrepassaven de molt i arribaven a anul·lar els seus defectes. I entre aquestes qualitats excel·lents destacava, sobretot, el ferm sentit de la llibertat, que ell volia defensada per la intel·ligència i la raó».

Mostrador

Sebastià SERRA I BUSQUETS:
ELS ELEMENTS DE CANVI A LA MALLORCA DEL SEGLE XX. Edicions Cort (Els Ullals, 5), Palma, 351 pàgs.

Sebastià Serra (Son Ferriol, Palma 1950), professor d'Història de la Universitat de les Illes Balears, incansable promotor cultural i polític (diputat autonòmic entre 1983 i 1993 i regidor de l'Ajuntament de Palma des del 1991), ha compilat en un volum de vocació unitària la seva àmplia obra dispersa de caràcter històric. Es tracta d'un conjunt d'anàlisis d'alguns dels elements cabdals de les transformacions i canvis que ha experimentat l'illa de Mallorca durant el segle XX. En primer lloc, s'aproxima a un dels temes que més profundament han modificat Mallorca, els moviments migratoris. Cal recordar que Serra fou pioner en els estudis sobre l'emigració mallorquina, ja que el 1986 publicà la que es pot considerar la primera monografia sobre aquest tema, relativa a l'emigració a l'Argentina, una de les principals destinacions dels illencs a les darreries del XIX i durant els primers decennis del segle XX.

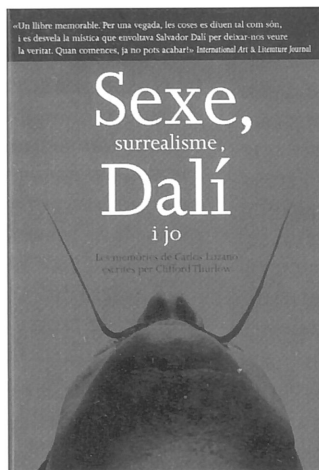
A continuació, estudia un fenomen molt vinculat als moviments migratoris

i que va transformar poderosament la fesomia de les illes Balears: el turisme. També en aquest àmbit es pot considerar el professor Serra un dels primers a tractar el tema del turisme des d'una òptica històrica. Com és lògic, també ha dedicat la seva atenció a un dels períodes que més han marcat el nostre segle XX, la Segona República i la Guerra Civil Espanyola. Un altre capítol del llibre se centra en els episodis més recents de la història de les Illes balears, la transició i l'època autonòmica, no debades Serra ha participat en encontres estatals i internacionals relatius a l'anomenada «història del temps present» i va coordinar, el 1996, les primeres jornades que es feren a les Balears sobre la Transició. Un altre dels temes estudiats és la vida política, cultural i social sota la Restauració i la Dictadura de Primo de Rivera. Així mateix, aquest llibre també inclou un capítol dedicat a la premsa en el segle XX, amb una acurada fitxa per estudiar les publicacions periòdiques i una àmplia bibliografia. En conjunt, l'obra constitueix una excel·lent panoràmica del convuls segle XX mallorquí i demostra l'important avanç de la recerca històrica en les darreres dècades. AMR

Sebastià NICOLAU SUREDA:
EMBULLS DE FAMÍLIA, El Gall Editor, Pollença, 2000 (Llibres del món i de la bolla, 8), 178 pàgs.

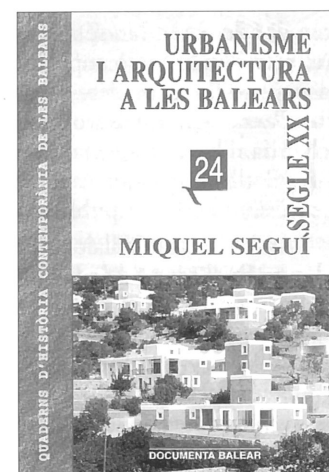
Sota aquest títol genèric es recullen dues de les nombroses obres teatrals de Sebastià Nicolau Sureda (Manacor 1923): *Sa família improvisada* i *Si això és pau, que no vengui sa guerra*. Es tracta de dues peces costumistes que, com a tals, són farcides d'humor, sarcasme i malentesos.

SEXE, SURREALISME, DALÍ I JO. LES MEMÒRIES DE CARLOS LOZANO ESCRITES PER CLIFFORD THURLOW. Ed. La Magrana (Orígens, 52), Barcelona, 2001, 300 pàgs.

Sembla inexhaurible la literatura que va originant el sempre polèmic Salvador Dalí, abominable per a uns i «diví» per a d'altres. Des de l'autobiografia publicada a Nova York el 1942, amb un títol tan suggeridor com *La vida secreta de Salvador Dalí*, han proliferat els treballs, més o menys dignes, que intenten gratar en la personalitat volgudament complexa i provocadora de l'emporanès universal. Aquesta nova entrega té la particularitat de ser unes memòries novel·lades d'un personatge pròxim al pintor, Carlos Lozano, redactades pel periodista londinenc Clifford Thurlow després de llargues converses. Lozano —actor, ballari, pintor i galerista, nascut a Colòmbia el 1948 i mort a Cadaqués el 2000— fou amic íntim de Dalí des de 1969 fins a la seva mort i fou un dels pocs que aconseguí traspassar el Dalí-actor i endinsar-se en el Dalí-home. Va ser testimoni, per tant, de moltíssimes anècdotes protagonitzades no tan sols pel pintor, sinó també per la inassolible i distant Gala i per la

pintoresca cort d'aduladors que envoltava la parella durant els anys 70.

Miquel SEGUÍ: *URBANISME I ARQUITECTURA A LES BALEARS. SEGLE XX*. Palma, Edicions Documenta Balear, 2000, 64 pàgines.

El catedràtic d'història de l'art de la Universitat de les Illes Balears, Miquel Seguí Aznar, fa una encertada síntesi de l'evolució de l'urbanisme i l'arquitectura a les nostres illes durant el segle XX. L'obra s'estructura en quatre blocs que fan referència al modernisme, el regionalisme, el període de la guerra i la postguerra i, per últim, la segona meitat del segle. L'autor dedica molta atenció a les principals fites urbanístiques que es produeixen a Palma, Maó i Eivissa i que transformen completament aquestes ciutats en el segle XX. D'altra banda, també destaca la terrible paradoxa que ha fet coincidir en el temps una revaloració del patrimoni arquitectònic i urbanístic amb l'enderrocament d'edificis significatius de Palma com l'Hostal Arxiduc, can Alzamora, el magatzem de Gaietà Segura, Coromina Industrial i la clínica Rotger, entre d'altres. L'obra inclou abundants il·lustracions i un interessant apèndix documental. AMR.

GRUP SOCIAS Y ROSSELLÓ

**ELÈCTRICA
SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

**DISTRIBUÏDOR MATERIAL ELÈCTRIC
I IL-LUMINACIÓ**

**LA INDUSTRIAL Y AGRÍCOLA
SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

**MAQUINÀRIA PER A LA INDÚSTRIA,
CONSTRUCCIÓ, EINES, PERNS,
ACER...**

**MENORCA
SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

**DISTRIBUÏDOR MATERIAL
ELÈCTRIC
I IL-LUMINACIÓ**

**EIVISSA
SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

DEPARTAMENT TÈCNIC

**CENTRAL MAYORISTA ELECTRODOMÈSTICOS
SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

**ELECTRODOMÈSTICS,
IMATGE I SO**

**MAIPRET
SUMINISTROS INDUSTRIALES, S.A.
QUADRES ELÈCTRICS**

**CENTRALITZACIÓ COMPTADORS,
QUADRES DISTRIBUCIÓ, QUADRES
PROTECCIÓ, EQUIPS AUTOMÀTICS,
P/COMPENSACIÓ ENERGIA REACTIVA**

**MAIPRET
SUMINISTROS INDUSTRIALES, S.A.
LLAUNERIA**

**DISTRIBUÏDOR LLAUNERIA,
AIRE CONDICIONAT, SANITARIS
I MOBILIARI DE BANY**

El millor servei a la seva disposició

**ELÈCTRICA
SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

Magatzem General i Vendes:
Gran Via Asima, 3 - Tel. 43 00 34
Nuredduna, 3
Tels. 46 23 00 - 46 28 00
Sucursal a Manacor:
Ctra. Palma-Artà, km 47,200
Tel. 84 31 31

**MENORCA
SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

Poligon Industrial
Cap Negre
Tel. 36 68 15

**EIVISSA
SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

C/. Bisbe Abad y Lasiera, 48
Tel. 31 09 93

**LA INDUSTRIAL Y AGRÍCOLA
SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

Nuredduna, 3 - Tel. 46 23 00
Gremi Ferrers, 38 - Tel. 43 14 12
Sucursal a Manacor:
Ctra. Palma-Artà, km 47,200
Tel. 84 31 31

**CEMESA
SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

Gran Via Asima, cant. Gremi Ferrers
Tels. 43 23 74 - 43 23 75

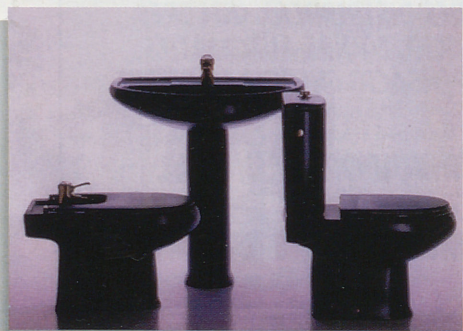
**MAIPRET
SUMINISTROS INDUSTRIALES, S.A.**

Gremi Ferrers, 38
Quadres elèctrics:
Tel. 43 10 84
Llauneria:
Gran Via Asima, 3
Tel. 43 00 86

BANYS, TRESPOLS I REVESTIMENTS,
CALEFACCIÓ, AIRE CONDICIONAT...

TOT

de Massanella

Roca

 MASSANELLA S.A.

Ctra. de Valldemossa, 44. - Tel 971 75 03 45 - Palma